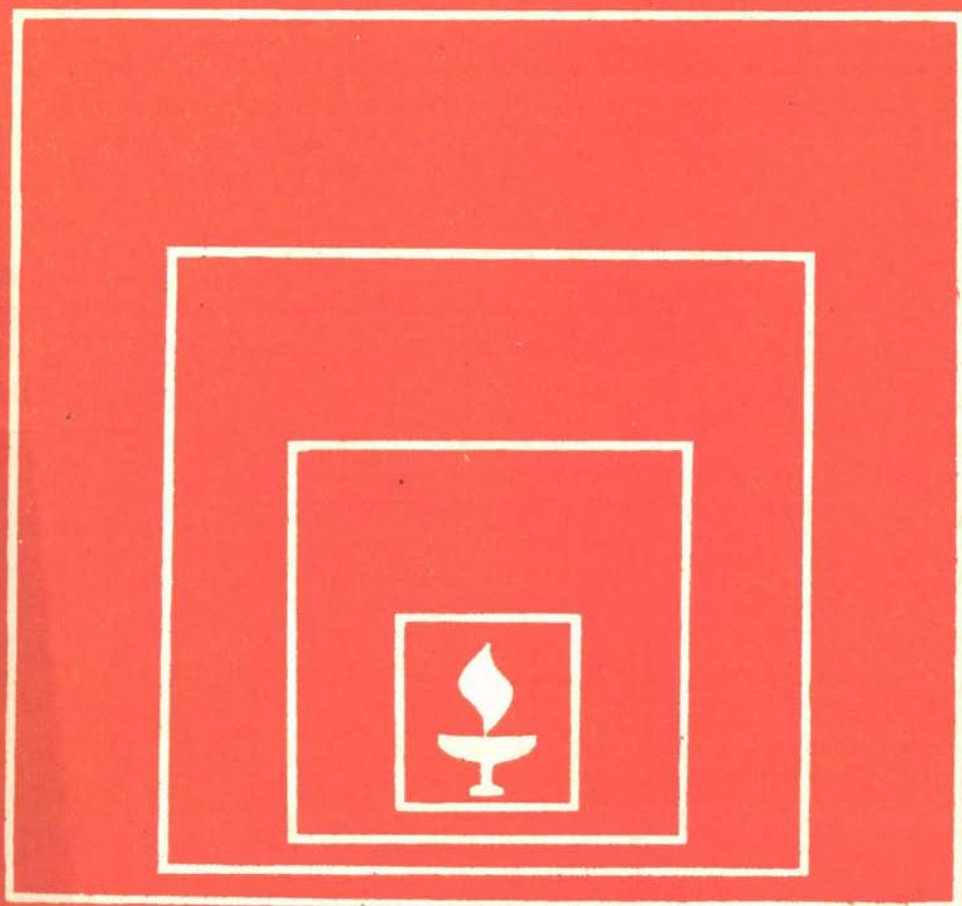

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

95. ÉVFOLYAM ● 1989

2

ALAPÍTÁSI ÉVE 1861

KERESZTÉNY MAGVETŐ

95. évfolyam • 1989 • 2. szám

KOLOZSVÁR

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád: A prófétai irodalom tanulmányozásának újabb szempontjai	69
Tadeusz Wojak: A lengyel reformáció döntő eseménye	79
Gaal György (közlő): Kelemen Lajos önéletrajzi feljegyzései. 4. rész	86
Gyöngyössy János: A homoródszentmártoni unitárius templomkastély	97

SZÓSZÉK — ŪRASZTALA

Simén Domooks: Velem van az Isten	104
Nyitrai Mózes: A család	106
Kedei Mózes: Az élő Isten	109
A hűség kötésében, szenvedések szorításában	111
Elfutó alkalmak	113
A nyelv ereje	115
Pálfi Dénes: Jézus tanítványa	117
Bibliai fogalmak	119
Eszmék — Gondolatok	120
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	122
KÖNYVSZEMLE	125

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként.

Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztő), András György és Mikó Lőrinc.

Szerkesztőség: Kolozsvár, December 22 út 9. Telefon 1 52 71.

Postacím: 3400 Cluj, Bulevardul 22 Decembrie nr. 9.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

A PRÓFÉTAI IRODALOM TANULMÁNYOZÁSÁNAK ÚJABB SZEMPONTJAI

Mit jelentett prófétának lenni Izraelben? Hogyan értelmezte a próféta maga és környezete az ő szerepét? Milyen volt a kapcsolata kora életéhez és intézményeihez? Hogyan tudjuk megérteni a próféta mindig erőteljes, de gyakran titokzatos szavait?

Gyakrabban jövünk zavarba, mint nem, amikor megpróbáljuk saját utunkat megtalálni a mondások, beszédek és tudósítások útvesztőiben, amelyeket egyszerűen csak egymás mellé helyeztek a prófétai könyvekben. De mindezekbe és más kérdésekbe is betekintést nyerhetünk a próféták beszédmódjának megértése által. Ténylegesen az egyetlen út, amely a prófétákhoz és gondolataikhoz vezet, a prófétai könyvekben megőrzött beszédekben és a róluk szóló tudósításokban található meg.

Megszoktuk, hogy úgy tekintjük a prófétákat, mint az ősi Izrael nagy személyiségeit és újító gondolkodóit. Általában ez így igaz. Valamennyien alkotó személyiségek voltak és mindenikük különbözött a másiktól. De van a kérdésnek egy másik oldala is, amelyet kiinduló pontul kell vennünk a továbbiakra nézve. A próféták, mint általában az alkotó személyiségek, egy hagyomány részei voltak, és saját koruk és helyzetük beszédmódját és kifejezési formáit használták. Másként hogyan értették volna meg őket? Pontosabban, olyan csatornákon irányították szavaikat, amelyek megfeleltek az általuk szolgált célnak. Közösen megőrizték Izrael teológiai hagyományainak egy részét. A hagyománytörténet feladata felderíteni ezeket a hagyományokat és elhelyezni a prófétát körükben.

A mi feladatunk most alapot keresni beszédmódjuk, közelebről azoknak a műfajoknak megértéséhez, amelyekbe prófétai üzenetüket öltöztették. Azt fogjuk keresni, ami jellegzetes és nem azt, ami mindig jelen van, vagy jelen kellene lennie ezeknek a férfiaknak a beszédeiben. Semmi sem kapcsolja jobban össze őket, mint éppen beszédük fajtái. Ebben a vállalkozásban nem az ideális vagy feltételezett „prófétát” akarjuk megtalálni a standard prófétai műfajok segítségével, hanem inkább azt a folytonosságot keressük, amely segíteni fog bennünket mindenik személy megértésében.

Az első kísérlet a prófétai irodalom műfajainak megértésére H. Gunkel nevéhez kapcsolódik, bár ezen a téren végzett munkájának eredményei nem voltak annyira döntőek és meghatározóak, mint az elbeszélés és a kultikus költészet terén kifejtett kutatásai. A prófétákról szóló ta-

nulmányai legnagyobb részükben bevezető jellegűek.¹ De ezekben az általános munkákban fektette le az alapját mindannak, ami ezután következett. Legfőbb hozzájárulása abban mutatkozik meg, hogy ráirányította a figyelmet a helyes kérdésekre.

Gunkel hangsúlyozta, hogy mindenekelőtt meg kell kísérelni meghatározni az eredeti beszéd egységet,² s fel kell adni a prófétaí könyvnek mint a szerző által végzett rendszeres elrendezésnek a gondolatát. Az eredetileg független egységek egymástól való elválasztásának és egyenkénti elemzésének fontosságát sürgette S. Mowinckel is. Különösen a prófétaí könyvekben kell megtanulnunk eltekinteni a fejezetek és versek általi felosztástól, mert igen gyakran nem felelnek meg az anyag tárgyában bekövetkezett változásnak.³

Gunkel hangsúlyozta azt is, hogy a prófétaí eredetileg beszélők és nem írók voltak.⁴ Jóllehet nem ő volt az első, aki ezt megállapította,⁵ de ő használta először ezt a meglátást egy módszertan alapjaként. A prófétaí által használt műfajok nem maradtak változatlanok századokon keresztül. Gunkel meghúzta fejlődésük fővonalát a prófétaí mozgalom történetében. A korábbi prófétaí rövid jövendöléseket mondtak, amíg a későbbiek megtanultak hosszabb beszédeket szerkeszteni. Mindez akkor kezdődött el, amikor a költészet prózává alakult át, s a prófétaí ex-tatikusokból prédikátorokká és vallásos gondolkodókká fejlődtek.⁶

Gunkel a következőkben összegezte a főbb prófétaí műfajokat: a prófétaí iratokban számos típust találunk összekapcsolódva, a látomást elbeszélő formában, a prófétaí jövendölést és a beszédet sok formában. Az utóbbiak között a legrégebb az, amelyik megjósolja a jövendőt és lehet vagy fenyegetés vagy ígéret; vád, bűn miatti szemrehányás, figyelmeztetés, felhívás a jótetre és sok más.⁷ Bár a jóslatot és a látomás-beszámolót nagyon jelentősnek minősítette, mivel azok a prófétaí revelációs élményből erednek, az újabb kutatás az ő kategóriáiból háromra irányította a figyelmet. Ezek: a fenyegetés, az ígéret és a vád. Gunkel szerint ez a prófétaí beszédek tartalmának megfelelő osztályozást jelent. A fenyegetést és az ígéretet úgy tekintették, mint a legrégebb és legmegkülönböztetőbb prófétaí műfajt. A próféta általuk leírja, vagy meghirdeti a jövőt az üdv (ígéret), vagy csapás (fenyegetés) kifejezéseiben. A vádat úgy értékelte, mint amely műfajilag különbözik a többitől s viszonylag későn fejlődött ki, és a jogi eljárásból kölcsönzött át.

Gunkel megállapításainak legtöbbje alapján véve helytállónak bizonyult, annak ellenére, hogy azokat ki kellett javítani és kiegészíteni a legutóbbi kutatások fényénél. Különösen sokan megkérdőjelezték a fenyegetés és az ígéret kifejezésének megfelelő voltát azoknak a műfajoknak a leírására, amelyekre Gunkel gondolt. A váddal kapcsolatos legtöbb magyarázatát elutasították. Eltérő terminológia lépett használatba, amelyet azonban kapcsolnunk kell Gunkel kifejezőmódjához, ha meg akarjuk érteni az újabb kutatások eredményeit. A legfontosabb, amit Gunkel megállapításaiból átvehetünk, a következő: az individuális egységek szerepe az irodalmon belül, a prófétaí beszéd szóbeli eredete, a prófétaí beszédek széles műfaji változata az ősi Izrael életének valamennyi területéről.

A prófétaí könyvek műfajai, kevés kivétellel, három fő kategóriába sorolhatók mind a formát, mind a tartalmat illetően. C. Westermann⁸ elismerte ezeket a kategóriákat azáltal, hogy alkalmazta Gunkel alap-

vető kérdéseit: ki beszél? kinek beszél? mi történik ebben a beszédben vagy mi a célja? Amikor ezeket a kérdéseket a prófétai könyvekre alkalmazzuk, felfedezünk azokban beszámolókat, imádságokat és beszédeket. E kifejezések mindenikének hasznosságát és korlátait tegyük most vizsgálat tárgyává.

A *beszámoló* semleges kifejezés, azoknak az első vagy harmadik személyben készített jelentéseknek a meghatározására, amelyek a próféták tevékenységéről szólnak. E beszámolók némelyike elbeszélő formájú. Pl. Jeremiás 26. fejezete harmadik személyben irt igazi elbeszélés, amely beszámol a prófeta templomi beszédéről, a nép viszonyulásáról, s a papok és próféták sikertelen erőfeszítéséről, hogy Jeremiást elhallgattassák. Ezaiás 36—39. fejezetei történeti elbeszéléseket tartalmaznak. Ezeket az elbeszéléseket rendszerint a próféták beszédeikhez kapcsolták. Jeremiás 32. fejezete első személyű elbeszélés (önéletrajzi stílus), amelyben a prófeta maga mondja el, hogyan vásárolt földet Izrael jövőjének jelképeként. Az elbeszélés beszédeket foglal magába, amelyek magyarázzák a tetteket. Sok beszámoló éppen csak keretül szolgál a beszéd körül, amikor számot ad a körülményekről, amelyekben azt előadták ill. fogadták. A felirat — a könyv címe, amely időben elhelyezi a prófétát — lényegében ezt a szerepet tölti be az egész könyvre vonatkozóan. A beszámolók némelyike megkülönböztetően a prófeta szerepéhez kapcsolódik. Ilyenek a látomáselbeszélések, a prófeta jelképes cselekedeteinek beszámolóit és azoknak a formuláknak egy része, amelyek bevezetik a prófétai beszédeket.

Imádság — az embernek Isten felé irányuló szavai — viszonylag kevés található a prófétai könyvekben. A legismertebb példák Jeremiás panaszai, amelyekben elsiratja sorsát és segítségért Istenhez fordul (Jer 12; 15,15 kv.; 17,14 kv.). Mások pedig a különböző típusú zsoltárok szerkezeti mintáit követik. Ámos könyvében három ilyen himnusz-töredék található (4,13; 5,8—9; 9,5—6).

A prófétai könyvek legtöbb darabja a *beszéd* általános kategóriájába tartozik. Ebben a prófeta maga beszél Izraelhez, egy csoporthoz a népen belül, egy egyénhez, vagy egy idegen nemzethez. A „beszéd“ kifejezés azonban megtévesztő, ha egy hosszabb lélegzetű kompozícióra gondolunk. Amint az megfigyelhető különösen a korábbi prófétáknál, az ok beszédek rendszerint rövidek és költői formát öltenek. Nagyfokú spontaneitás jellemzi munkájukat, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy ők nem mint szónokok működtek.³

A próféták Izrael előtt állottak és beszélték azt, amit ők Isten igazi szavának tartottak. Amit hirdettek, arról azt állították, hogy először Isten beszélt nekik, így igen gyakran képesek voltak Istent közvetlenül idézni. A próféták beszédmódjának ez a fő jellegzetessége arra enged következtetni, hogy a prófétai beszédek hírnökbeszéd.¹⁰ Több tényező is alátámasztja ezt a következtetést. Az elhivatási beszámolóknál a próféták világosan állítják, hogy Isten az ő beszédeinek hirdetésére hívta el őket: „És kinyújtá az Úr az ő kezét, és megillette számát, és monda nékem az Úr: Imé, az én ígémet adom a te szádba!“ (Jer 1,9).¹¹ Ugyanezt a szempontot találjuk meg számos formulában, amelyeket a próféták alkalmaztak beszédekben, különösen a mindenkük közös hírnök-formulájában: „Ezt mondja az Úr“.

Semmi sem azonosítja a prófétai üzenetet, mint hírnök-beszédet annyira világosan, mint ez a sablonosnak tűnő változatlan formula, amely

végig vonul a prófétai irodalmon. A próféták tevékenységéről szóló beszámolók mind a prófétai könyvekben, mind máshol, megemlítik azt az igényüket, hogy ők valóban Jáhvé szószólói kívánnak lenni: Mikeas pedig mondja: „El az Úr, hogy csak azt fogom mondani, amit az Úr mond nékem“ (1Kir 22,14). Minden bizonnyal nincs mindig egyezés Isten szavát illetően egy sajátos helyzetben, de ahhoz nem férhet kétség, hogy a próféta kész hirdetni azt a szót. A prófétai beszédnek a hírnök-beszéddel való azonosítást támogatják azok a párhuzamok is, amelyeket megtalálunk az ők és a nem prófétai hírnökök beszédmódja között, ahogyan azt az Ótestamentum elbeszéléseiben láthatjuk, vagy általában az ősi Közel-Keleten szemlélhetjük. A hírnököt elküldő szó mindkét esetben azonos.¹² Ami pedig a formát, vagy a szerkezetet illeti, bár többen is érveltek az ezirányú hasonlóság mellett, mégis itt további kutatásra van szükség, különösen a Közel-Kelet párhuzamaival kapcsolatban.

Tehát a prófétai beszédet nagyvonalakban hírnökbeszédként jelölhetjük. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy amit a próféta mond, a szoros értelemben vett üzenet, nem magától a prófétától származik, hanem Istentől, a hírnök által az ő népéhez szól. Ez magában foglalja azt a jelentést is, hogy a sajátosan prófétai hivatás nem más, mint Jáhvé hírnökének lenni.

De míg a hírnök-beszéd meghatározás elégséges a prófétai szavak és szerep általános jellemzésére, megvannak a maga korlátai is. A próféták igen gazdag változatú beszédfajokkal fejezték ki magukat, amelyek egyáltalán nem, vagy csak kevésbé álltak rokonságban a hírnök-beszéddel. Ezért mindenik egység műfaját külön kell tanulmányoznunk, hogy megállapíthassuk hátterüket és céljukat. A szerep, amelyik megkülönböztetően és következetesen prófétai, a hírnök szerepe, viszont hiba volna túlságosan ragaszkodni egyetlen szerephez. A próféták többféle hivatalt is betöltöttek, s feladatuknak különböző módon tettek eleget: néha Istennél közbenjárta az emberért, máskor prédikáltak, de lehet, hogy néhányan közülük sajátos kultikus tisztséget is vállaltak.

A prófétai beszédmód hírnök stílusának felismerése hozzásegít annak megtévesztő látszatnak a tisztázásához, amelyet a prófétai beszédet illetően a jóvendölés (jóslat) és a beszéd használata okoz. A jóslat Isten közvetlen beszéde, eredetileg rövid mondás, kérdésre adott felelet formájában. Rendszerint a próféta előadja a jóvendölést — a kinyilatkoztatott beszédet —, de az, az ő továbbadásában, ill. prédikálásában Istentől kapott üzenetté változik át.¹³

Mit továbbít, amikor a prófétai hírnök beszél? Mit akar elérni beszéde által? Mi az üzenetének igazságtartalma? Nyilvánvalóan nincs egy egyszerű felelet ezekre a kérdésekre, mivel a prófétai mozgalom századokra kiterjedt, s mindenik próféta különböző élethelyzetben különböző üzenettel lépett fel. Továbbmenően a próféták ezeket az üzeneteket eltérő beszédfajokba foglalták. E tények ismeretében annál meglepőbb, hogy gyakran azt az általános feleletet adták meg a prófétai beszédekben megtalálható kérdésekre, hogy amit továbbítanak az nem más, mint közlemény vagy kinyilatkoztatás a közeli jövőt illetően.

Ezek a közlemények akár egyéneknek, akár Izraelnek, vagy az idegen népeknek szóltak, két csoportba oszthatók: a csapás vagy a jólét meghirdetésére szolgáltak. A próféták Isten ismerete és történelem-értelmezése fényénél, összefüggéseiket véve alapul, pontosabban megha-

tározhatjuk, hogy ha ítélet vagy üdvösség meghirdetéséről beszélünk.¹⁴ Amikor a próféták fenyegető bajt hirdetnek, nemcsak egyszerűen csapásról beszélnek, hanem az egyének vagy a nemzet bűne miatti csapásról. Ennélfogva a csapás ítélet. Amikor jólétről és üdvről szólnak, azt hirdetik, amit Isten tenni fog az ő népe érdekében. Ennélfogva örömmüzenetük az üdvösség meghirdetése. Amikor tehát a jövőről beszélnek, amit igen gyakran tesznek, az nem akármilyen jövő, hanem Isten által hozott jövő.

A prófétai ítélet- és üdv-meghirdetéseket nem szabad összetévesztenünk a jövődőléssel, még ha stílusbeli hasonlóságok vannak is közöttük. Hangsúlyozni kell, hogy a próféta mindig az ő saját helyzetének és Isten népe történetének fényénél beszél a közeli jövődőről. Az alapvető különbség a jövődőlés és a prófétai közlés között a prófétai szó hatalmának felfogásában rejlik. Amint a próféták is tudatában vannak, hogy szavuk nem a közlő események feletti spekuláció, hanem Isten valóságos szava a jövőről. Ez a szó — Isten szava a próféta ajkán keresztül — történelemalkotó hatalommal bír. A próféták nem a történelem folyását jóstolták meg; fenyegető szavaik által — úgy hitték — elkerülhetetlenné tették a bekövetkező csapást.¹⁵ Jeremiás például azt a megbízást kapja, hogy ne szavakat hirdessen, amelyek tetszenek vagy nem a hallgatóságnak, hanem, hogy „gyomlálj, írts, pusztíts, rombolj, építs és plántálj“ (1,10). Mivel úgy hitték, hogy a prófétai beszédnek hatalmas ereje van, azokat, akik ellenkeztek a prófétákkal, nemcsak egyszerűen semmibe sem vették, hanem megpróbálták elhallgattatni őket.

Amit mi ma — Westermann és mások nyomán — ítélet- és üdvhirdetésnek nevezünk, amint láttuk, Gunkelnél mint fenyegetés és ígéret szerepel. Mindaz, amit elmondhatunk ezzel kapcsolatban, azt mutatja, hogy a fenyegetés kifejezés nem elég erőteljes a próféta jövőre néző szemléletét illetően. Elsősorban azért túl gyenge, mert egy feltételes elemet is magában foglal, pl. a csapás, mint ítélet jönni fog, ha a nép nem tér meg.¹⁶ Az ítélet-meghirdetéseken nincs semmi feltétel, a jövő már meg van határozva. Az ítélet-meghirdetés célja, hogy ezt a meghatározott jövőt mozgásba hozza és világossá tegye a kétségek árnyéka felett, hogy a következő baj Jáhvé ítélete az ő népén, amelynek megvannak az okai. És amikor ezek a közlemények figyelmeztetésül szolgáltak a nép felé, hogy szűnjön meg Jáhvénak újabb okokat szolgáltatni, olyankor mindig egy mellérendelt magyarázat is kapcsolódott hozzájuk.

Az ítélet- és üdv-meghirdetéseken túl Gunkel egy önálló műfajt is felismert, amelyet ő vádnak vagy szemrehányásnak nevezett. Ezekkel a kifejezésekkel azokat a részeket jellemezte, amelyekben a próféták csípős szavakkal és nyers részletességgel leírták a nép által elkövetett bűnöket. A későbbiek során azonban felismerték, hogy az ilyen egységek nem képviselnek önálló műfajt s nem tekinthetők a prófétai irodalom története későbbi kifejlődésének sem, amint azt Gunkel gondolta. Ilyen szemrehányásokat ill. vádakokat az ún. írópróféták előtti prófétai beszédek részeként is találunk a történeti könyvekben. Valóban, a nép bűneinek hasonló leírásai mint műfaji elem részét képezik mind a korábbi, mind a későbbi próféták ítéletet hirdető beszédeinek.

Amit Gunkel vádnak nevezett, az ténylegesen az ítélet okainak részletezésére szolgált. Ezt a következő példa igazolja:

Mikeás 3,9—12: „Halljátok ezt kérlek, Jákób házának fejei és Izrael házának vezérei, akik utáljátok az ítéletet, és minden igazságot elcsavartok; akik vérrrel építitek a Siont és Jeruzsálemet hamissággal! Kiknek

fejedelmi ajándékért ítélek, és papjaik jutalomért tanítanak, és prófétáik pénzért jövendőnek, és mégis az Úrra támaszkodnak, mondván: Avagy nincsen-e közöttünk az Úr? Nem következik mi reánk veszedelem! Azért ti miattatok mezővé szántatik a Sion, és köhalommá lesz Jeruzsálem, a templom hegye pedig erdős hegygé.“

A beszéd egy bevezető, a figyelmet felkelteni szándékozó felhívással kezdődik. Szintén közös formula, amely megnevezi a címzetteket is (9a). Amint megjelöli a címzetteket, ezt követően felsorolja bűneiket (9b—11). Ez vád és szemrehányás, de az összefüggésben több mint csupán annyi. A 12. versben a próféta a jövőre irányítja figyelmét, meghirdetvén az ítéletet Jeruzsálem felett. A bűnök és az ítélet közötti kapcsolat világosan és félreérthetetlenül kitűnik a verset bevezető „azért“ kifejezésből.

Ez a szöveg nem egy elszigetelt példa. Szerkezete megtalálható igen sok esetben a prófétai beszédekben. Így tehát, amikor a próféta felsorolja és csoportosítja népe bűneit, nem csupán szemrehányást tesz nekik, bírálja és megbélyegzi őket a váddal, hanem lefekteti az ítélet meghirdetésének alapjait azáltal, hogy okokat szolgáltat. A prófétai történelem szemléletében Isten ítélete nem személyes vagy irracionális, hanem ésszerű és indokolt. A közeledő csapás Isten válasza, amiért Izrael nem tudott hűséges maradni, jöllehet kezdettől fogva Jáhvét kérte tőle.

Bizonyos határok között az ítélet meghirdetésének több változata lehetséges, aszerint, ahogyan a próféták próbáltak megfelelő módokat keresni üzenetük közlésére. Az elemek rendje a műfajon belül változhatik. Vannak olyan szövegek, amelyekben csak a csapás meghirdetését találjuk minden indok nélkül, máshol csupán az okokat, az ítélet bejelentése nélkül. Ezeket a tényeket végülis magukban a prófétai könyvekben található dolgok állapotával magyarázhatjuk. Az eredeti prófétai beszéd és a könyv végső írott formája között ezek a beszédek sok kézen mentek át és kétségtelenül közülük igen sok csak töredékeiben érhető el. Mindazáltal, amikor a prófétai ítélet-meghirdetést vizsgáljuk, mint egészet, egyetérthetünk Westermannel abban, hogy: „Az egyetlen dolog, ami megmarad valamennyi változaton keresztül és amely az ítéletet hirdető beszéd lényegét is képezi, abban áll, hogy Isten ítélete hirdette-tik a népnek, az ő sajátos mulasztása miatt.“¹⁷

A prófétai ítéletet hirdető beszédek hasonlósága a törvényszéki eljárások mintáival nyilvánvaló. Ezért több olyan javaslat is elhangzott, hogy ennek a műfajnak az eredete Izrael jogi rendtartásában keresendő. A kifejezések formáját vitán felül érték hatások ebből az irányból, és a próféták bizonyos fokig át is vették a törvényszék nyelvezetét, a műfaj azonban sokkal inkább magában a prófétai élethelyzetekben gyökerezik, különösen pedig a próféták Istenről és a történelemről vallott felfogásában.

Jöllehet a prófétai beszédet általában úgy jellemeztük, mint hírnök-beszédet, és azt bizonyítottuk, hogy a legmegkülönböztetőbb prófétai műfaj a közlemény, ill. meghirdetése valaminek, ugyanakkor azonban azt is hangsúlyoztuk, éppen Gunkelt követve, hogy mind a próféták, mind azok, akik feljegyezték szavaikat, igen sokfajta beszéd-típust és irodalmi műfajt használtak. Ezek között találjuk a látomás-elbeszéléseket, amelyekben a próféta leírja azt, amit Jáhvét neki megmutatott, és kivétel nélkül valamennyien idekapcsolnak egy üzenetet is (Lásd Ám 8,1—3).

A prófétai elhivatás története egy sajátos formája a látomás-elbeszélésnek. Valamennyi esetben (Ézs 6,1—13; Jer 1,4—10; Ez 2,1—3,16) egészen nyilvánvaló, hogy a hivatalba beiktatás látomásait nem azért beszélték el, hogy a prófétának lelki-szellemi életrajzul szolgáljanak, hanem egy egészen különleges ok miatt. Tekintet nélkül az elbeszélés mögött levő sajátos élményre, vagy a próféta egyéniségére, az elhivatási elbeszélések ugyanazt a mintát követik, ugyanazokat a nyelvi vonásokat alkalmazzák és ugyanazon cél érdekében beszélték el: hitelesíteni a prófétát mint hírnököt, aki Isten szavát hirdeti.

Emellett találjuk az ún. jelképes cselekedetéről szóló tudósításokat, amelyeket vagy maga a próféta készített, vagy azok, akik a róla szóló hagyományt rögzítették. A látomás-elbeszélésekhez hasonlóan ezek a jelképes cselekedetek is magyarázzák a próféta tetteit, tehát az ő üzenetét hirdetik. (Lásd Ézs 8,1—4; Jer 19,15; Ez 4—5 fejj.)

A próféták különböző fajú intéseket és figyelmeztetéseket is alkalmaztak, és használták az ún. jaj-jóslatokat is. A figyelmeztetésben a próféta azt mondja el népének, hogy mit vár tőlük, ha azt akarják, hogy Isten ítélete elforduljon: „Keressétek az Urat és éltek, különben reá tör, mint a tűz József házára és megemészti Béth-Élt és nem lesz, aki megoltsa“ (Ám 5,6). A figyelmeztetés sokszor úgy jelentkezik, mint egy feltételes ítélet meghirdetése, de már eltérő formákat is ölthet. A jaj-jóslatok kifejezést azokra a prófétai beszédekre alkalmazták, amelyek különösképpen Ézsaiásnál gyakoriak és jaj-kiáltásokkal kezdődnek. Ezeket a megszólítottak megjelölése, majd rendszerint az ítélet meghirdetése követi.¹⁸

A műfajok s ezeken belül a műfaji elemek és formulák száma, amelyeket a próféták használtak, csaknem végtelen. Különleges fontossággal bír a törvényszéki eljárások jogi nyelvezetének használata. Egyes prófétai beszédek ténylegesen úgy jelenítik meg Jáhvét, mint felperest, aki vitatkozik és érvel ügyében népe ellen: „Halljátok csak, amit mond az Úr! Kelj fel, perelj a hegyekkel és hallják meg szavadat a halmok. Halljátok meg hegyek az Úr peres dolgát, és ti, a földnek örök alapjai! Mert pere van az Úrnak az ő népével, és Izraellel is perbe száll“ (Mik 6,1—2).

E szövegből a törvényszék előtti megjelenésre való felszólítást halljuk ki, a vádló beszéde ezután következik a 6,3—5-ben. A törvényszékek beszédmódját Deutero Ézsaiás is használta igen gyakran (Lásd különösen Ézs 43,8 kv.). A próféták ugyanakkor sokat hivatkoznak a Törvényre, amelyhez Izraelnek hűségeseznek kellene lennie. És mert a próféták népük bűneivel foglalkoztak, a jogi nyelvezet használata egészen érthető

Találunk olyan műfajokat is, amelyeket a kultuszból kölcsönöztek, vagy onnan másoltak le. Már említettük a magasztaló himnuszokat és a panaszló zsoltárokat. De ezek mellett Izrael istentiszteleti életének számos formulája és műfaja képviselve van. Pl. Ámos 4,4-ben egy istentiszteletre való felhívással találkozunk, amely átalakult az istentisztelet elleni váddá: „Menjete (helyesebben: jöjjetek) Béth-Élbe és vétkezzetek, szaporítsátok a vétkeket Gilgálban. Vigyétek fel reggelente áldozataitokat, és harmadnaponként tizedeiteket“.

A próféták használtak közmondásokat is, vagy a bölcséleti irodalomból ismeretes mondásokat, valamint a mindennapi életből vett kifejezési formákat is. Ezt igazolják azok a mondás-csoportok, amelyek Ámos 3,3 kv-ben az ok és okozat közti összefüggésre épülnek fel. Ézsaiás 5,1—7-

ben példázat található, míg Ezékiel 18,2—4 közmondásszerű mondásokat idéz és újra értelmez. Ámos pedig egyenesen azt találta hasznosnak, ha egy éneket szerez, amelyet ő sajátos módon siratódallal azonosított: „Halljátok meg e beszédet, amelyet síródalként szólok tírólatok, Izraelnek háza! Elesett, nem kel fel többé Izraelnek szüze; végigterült az ő földén, és nincs, aki felemelné“ (5,1—2). Az ilyen éneket a temetési szertartáson, a halott felett szokták énekelni. Az Úrnak Izrael feletti ítélete oly bizonyos, hogy Ámos már el is kezdheti a temetést. Így a sirató-ének igen szemléletes eszközévé lesz az ítélet-meghirdetésnek.

A következő feladatunk az, hogy a már tárgyalt beszéd és irodalmi műfajok helyzetét tekintsük át az ősi Izrael életében. Tekintettel arra, hogy a próféták századokon keresztül alkalmaztak különböző típusú műfajokat, a legtöbbjükét az élet más-más területeiről kölcsönözték át, később pedig a prófétai beszédeket összegyűjtötték és könyvekbe foglalva leírták, ezért az élethelyzet kérdése nem is olyan egyszerű. A prófétai irodalomban — a legtöbb esetben — a következőkre kell figyelemmel lennünk: 1. A próféta életében (élmény és cselekvés) gyökerező helyzet; 2. A prófétai beszéd háttöre; 3. A beszéd helye a későbbi szóbeli ill. írott hagyományban.¹⁹

1. A prófétai beszéd helyzetének kérdése magában a próféta életében történeti, szociológiai és lélektani vonással bír. A történeti helyzet viszonylag világos. Amit mi prófétai mozgalomnak nevezünk, nem sokkal a királyság megalakulása előtt keletkezett és nem sokkal azután szűnt meg, amint a babiloni nagyhatalom szétzúzta az államot. A pontosabb hatásokat azonban sokkal nehezebb felállítani. Deutero Ézsaiás nyilvánvalóan próféta, de már korábban Ezékiel munkájában felismerhetjük, hogy a prófétai beszédmód — s vele együtt maga a prófétai szerep is — megváltozik, olyan irányt véve fel, amely később az apokaliptikus irodalomba torkollik. Ennek ellenére, a próféták legtöbbjét el tudjuk helyezni egy történeti összefüggésbe és összekapcsolni elődeivel ill. utódaival.

A prófétai beszéd szociológiai helyzetének kérdése nehezebb. Azt is mondhatnánk egészen egyszerűen, hogy az ő helyzetük a „prófétaság“ volt. Ez igaz, volt egy „intézmény“, amelyet mi prófétaságnak nevezhetünk. De hogyan jellemezhetjük ezt az intézményt és milyen volt a kapcsolata Izrael más intézményeivel? Ez az intézmény a többiekhez hasonlóan sokat változott az idők folyamán. Voltak időszakok, amikor próféta csoportok (fiak) szerveződtek egy vezető körül, amint azt az Illés és Elizeus-történetek mutatják. És hallunk más prófétai csoportokról, valamint kiemelkedő személyiségekről, mint pl. Náthán próféta, aki többé-kevésbé hivatalosan a királyi udvarhoz tartozott. A kérdés viszont akkor a legkevésbé világos, amikor a nagy prófétákkal kapcsolatban a legfontosabbá válik.

A bibliakutatás folyamán többféle elképzelés is született a próféták szerepét illetően. Egy korábbi nemzedék úgy látta, hogy a próféták mindig és mindenhol a papság ellenfelei voltak és azt bizonyították, hogy a prófétai könyvekben található kultikus nyelvezetet később adták hozzá azokhoz. Korunkban Izrael istentiszteletének tanulmányozása azt a véleményt alakította ki, hogy a kultuszi kifejezéseket és beszédmódot a próféták használták, s olyan feltételezés is van, hogy a próféták maguk is szolgáltak hivatalos tisztségben a kultuszban. Az igaz, hogy van bizonyíték az istentiszteleti szertartások és egyes próféták közötti kapcsolatot illetően, de a próféták nem voltak alapvetően és elsődlegesen kul-

tuszi hivatásos személyek, olyan kötelességekkel, mint amilyenekkel a papok bírtak. Nagyon kevés prófétai beszédet, amelyet a szövegek számkra megőriztek, mondtak kultuszi környezetben ill. összefüggésben.

A prófétai beszéd mód és hagyomány folytonossága azt mutatja, hogy a prófétaság valóban intézmény volt. Az bizonyos, hogy nem volt mindig hivatalosan elismert és engedélyezett. Némelyik prófétának tanítványai voltak (Ézs 8,16 kv.), s valamennyiükhöz korábban vagy később követők csatlakoztak, akik komolyan vették szavaikat. Más-ként hogyan lehetne megmagyarázni beszédek megőrzését? A prófétai beszéd mögött levő élethelyzet tehát a tényleges szóbeli elmondása annak a beszédnek a próféta által. De hol, kinek és milyen alkalomból? Voltak próféták, akik a templomban prédikáltak, de máshol is, ahol csak hallgatóságot találtak. A királyoknak beszéltek, de bárkinek Izraelben; sajátos alkalmakkor, de mindenütt, ahol a beszédet el kellett mondaniuk. A próféták nem fogadtak el semmi korlátozást tevékenységüket illetően. Mivel tekintélyük nem embertől származott, hanem Istentől, ott és akkor beszéltek, ahol szükségét érezték.

A próféták ismételten hivatkoznak más helyzetekre tevékenységükben, arra a személyes alkalomra, amikor Jáhvétól parancsot kaptak, hogy hirdessék az ő akaratát. De olyan keveset tudunk ezekről az élményekről. Még azt sem tudjuk, hogy van-e sajátos látomási élmény ezek mögött a formulák mögött, amelyekkel kezdik beszédüket: „Ezt mondja az Úr“, „Az Úr megmutatta nekem“. A prófétákat sokkal inkább saját üzenetük hirdetése érdekelte, mintsem hogy beszéljenek élményeikről. Az élethelyzet tehát az az idő és hely, amikor és ahol a próféta szóra nyitotta ajkát.

2. Amint láttuk, a próféták által használt műfajokat más helyzetekből vették át és alkalmazták. Ez nemcsak a biztosan kölcsönzött műfajokra vonatkozik, mint amilyenek a bölcséleti mondások, vagy a kultusz nyelve, hanem a sajátosan prófétai műfaira is, mint az ítélet és üdv meghirdetése, vagy a hírnök-stílus. A prófétai hírnök-formula „Ezt mondja az Úr“ és valószínűleg a kifejezőmódjuk más vonása is, az ősi Közel-Kelet hírnökei keresztüli kommunikációs módban gyökereznek. Mint ahogyan nem tudjuk teljesen megérteni a prófétákat történeti helyzetükből kiszakítva, éppen úgy nyerünk betekintést szavaik értelmébe, ha ismerjük nyelvezetük háttérét, ami nem más, mint az ősi Izrael egy sajátos intézményének kifejezőmódja.

3. A prófétai szavak folytatták életüket hosszú ideig, elhangzásuk után is. Amikor ezeket a beszédeket összegyűjtötték és lejegyezték, azok egy új és egészen különböző életet kaptak. Sok esetben az összegyűjtött beszédek először a próféta tanítványai között forogtak közközzel. Később a beszédek irodalomká lettek, s így a közösségnek mint egészen a tulajdonaivá váltak. Amint a beszédeket tovább adták, először szóbelileg, azután írott formában, sok hozzátoldás készült. A próféta életéről és munkájáról szóló hagyományokat azok kapcsolták egybe, akik ismerték őt. Később újabb beszédeket és más kompozíciókat tulajdonítottak a prófétának és ezeket is befoglalták a könyvbe. Ezt az anyagot rendezték, néha lazábban, máskor összefüggően, és végül kerettel látták el, ami talán nem volt több, mint egy bevezető jegyzet vagy a könyv felirata. A beszéd, amelyik valamikor bizonyos célt szolgált, most a könyv összefüggésében egészen új cél szolgálatába állhatott.

Meg tudjuk különböztetni a próféta eredeti szavait a későbbi hagyományétól. Amikor ez sikerül, azt is megállapíthatjuk, hogy nem csak a próféta szó él tovább, de azt is, hogy miként él a hit közösségében. Amikor például a babiloni fogságban levő zsidók olvasták Ámos könyvét, a régi ítélet-meghirdetések új értelmet nyertek. Érvényességüket senki sem vitatta vagy tagadta, hanem éppen megerősítette. Az az állítás, hogy az Úr valóban megítélte Izraelt, most egy új kezdet alapjává lett.

JEGYZETEK

¹ Gunkel, H.: *Die Propheten als Schriftsteller und Dichter*. Göttingen. 1923. 37—40. idézi Gene M. Tucker: *Prophetic Literature*. Philadelphia. 1971. 55.

² Gunkel, i.m. 35.

³ Mowinckel, S.: *Prophecy and Tradition: The Prophetic Books in the Light of the Study of the Growth and History of the Tradition*. Oslo. 1964. 37—38.

⁴ Gunkel, i.m. 34—70.

⁵ Westermann, C.: *Basic Forms of Prophetic Speech*. 13—89.

⁶ Gunkel, i.m. 36—37.

⁷ Gunkel: *Fundamental Problems of Hebrew Literary History*. 60.

⁸ Westermann, i.m. 90—98.

⁹ Mowinckel, i.m. 40.

¹⁰ Ross, F. J.: *The Prophet as Jahweh's Messenger in Israel's Prophetic Heritage*. New York. 1962. 98—107.

¹¹ Lásd még Ézs 6,8—9; Ez 2,8—3,11.

¹² Ross, i.m. 99.

¹³ Mowinckel, i.m. 40.

¹⁴ Westermann, i.m. 94—95.

¹⁵ Fohrer, G.: *Remarks on Modern Interpretation of the Prophets in Journal of Biblical Literature* 80 (1961) 318.

¹⁶ Westermann, i.m. 65—66.

¹⁷ Uo. 168—176.

¹⁸ Uo. 190.

¹⁹ Tucker, i.m. 68.

A LENGYEL REFORMÁCIÓ DÖNTŐ ESEMÉNYE*

A Varsói Konföderáció 1573-ban

A reformáció vallási mozgalom. Célja, hogy az ember életközösségét Istennel a Jézus Krisztus megváltó művébe vetett hitre alapozza. A hit dinamikus — magával ragad másokat. Szellemi mozgalmat indít meg a meglévő egyházi intézményben, s ha ez az intézmény nem veszi fel magába, új egyházi szervezetek kialakulására kerül sor. A reformációt kísérő társadalmi és kulturális mozzanatoknak kétségtelenül megvan a maguk jelentősége, de ezek másodlagos értékűnek minősülnek. A szervezett formát öltő mozgalmaknak jogi elismerést és védelmet kell nyerniök, különben a társadalmat vagy az államot felbomlasztó tényezővé válnak.

A reformáció hívei éppen ezért a *jogi védelem* elnyerésére törekedtek a 16. századbeli Európa valamennyi államában. A reformáció ügye még nem nyert szabályozást a korabeli nyugati Egyházban, de ez előbb vagy utóbb várható volt, s éppen ezért az 1520—60 közötti negyven éves időszakban bevezetett jogi szabályozást ideiglenesnek tekintették.

A Konföderáció létrejöttének okai

A *Varsói Konföderáció* különleges jellemvonása volt az a tény, hogy a tridentini zsinat után fogadták el, vagyis akkor, amikor a katolikus egyház a reformáció kérdésében már döntött, meghatározta hittételeit és elítélte a reformáció tanításait. Az erősödő ellenreformáció korában (a jézsuiták megjelenése Lengyelországban, a tridentini zsinat dekrétumainak elfogadása a király által 1564-ben, a katolikus párt megalakulása a Szejmben 1565-ben) a reformáció védelemre szorult s a vallási türelem elfogadtatására törekedett.

1572 elején meghalt a Jagelló-dinasztiából származó utolsó lengyel király, *Zsigmond Ágost*. Ezt (a nemesség által) választott királyok kora követi. A lengyel koronára két jelölt tartott igényt — Ernest Habsburg főherceg és Valois Henrik herceg. Fegyveres összecsapások veszélye fenyegetett, mert mindkét jelöltnek voltak hívei.

A Varsói Konföderáció tehát nemcsak a vallási türelem kérdésére terjedt ki. Arra volt hivatott, hogy biztosítsa az állam (a nemesi köztársaság) békéjét, rendjét és védelmét, az igazságosságot, az egyetértést a királyválasztásban, garantálja a nemesi jogok elismerését a király részéről s ünnepélyes fogadalmat vegyen ki tőle, hogy nem hirdet közfelkelést a Szejm határozata nélkül. A Konföderáció kilátásba helyezte, hogy büntetéssel sújt mindenkit, aki „a királyválasztáson zavart kelt“.

* Megjelent a *Theologiai Szemle* 1974. 1—2. számában, 21—23; fordította dr. Forintos György.

Ehhez hozzáfűzték a határozat egyik pontjaként: „Mínthogy pedig a Köztársaságban in causa religionis christianae nem csekély a dissidium (egyegetlenség) avégből, hogy nehogy ezen okból az ártalmas seditio (viszály) elharapozzék, közösen ígéretet teszünk egymásnak „pro nobis et successoribus nostris, (a magunk és utódaink nevében) hogy a békét egymás között megőrizzük“. A Konföderáció tehát az akkori uralkodó osztály, a nemesség egyezsége volt arra nézve, hogy a hit kérdései nem válnak testvérharc okává. Annak, hogy a vallási türelem problémája ilyen megfogalmazást nyert és azt beiktatták a nemesség többi követelése közé, taktikai jelentősége volt. A rendi előjogok védelme ugyanis egyesítette a mindkét felekezeti nemességet, s a Konföderáció elvetése a többi „szabadságokat“ is vitássá tette volna.

Felvetődik a kérdés, mikor hivatkoztak a reformáció szószólói jogaik védelmében első ízben e dokumentumra? Erre mindenekelőtt a Valois Henrikkel folytatott tárgyalások folyamán került sor. Rávetette ezekre árnyékát a Szent Bertalan-éj (1572. VIII. 24.). A vallási türelem követelményének hangoztatása tehát jogos volt. Ilyen körülmények között a lengyel protestánsok teljes határozottsággal követelték, hogy a felekezeti béke kérdését is vegyük fel a Henrikkel elfogadtatandó cikkelyek közé. Ez lett a második cikkely, amely így hangzik: „Mínthogy a nemes Korona országaiban a lengyel, litván, ukrán, lett és más nemzetek körében nem csekély a dissidentia in religione, egyes neves hazafiak — figyelembe véve, hogy a vallási egyenetlenség vagy szakadás viszálykodásra és zavargásokra vezethet — külön konföderációban kölcsönösen megerősítették, hogy in causa religionis a békét megőrizzik, amit Mi is megígérünk, hogy mindenkor maradéktalanul megtartunk“.

A protestánsok erőfeszítéseit látva, aktivizálódtak ellenfelei itthon és külföldön. A jog alkalmazása sokban függ értelmezésétől, s a Konföderáció dokumentumaiban voltak homályos pontok. A katolikus hitvitázók a Konföderációban csak olyan törvényt láttak, amely a békét csupán a trón betöltetlenségének idejére szavatolja. Ezzel kapcsolatban a Konföderáció következő kitételére hivatkoztak: „... a királynélkülség veszedelmes ideje alatt“. Az ilyen értelmezés lehetőségére utalhat az a tény is, hogy a Varsói Konföderáció kezdeményezői évről évről *Firlej* és *Jakub Niemojewski*, de másrészt a püspöki kar képviselői: *Karnkowski*, *Krasinski*, *Myszkowski* és *Konarski* püspök, s *Uchanski* primás voltak.

A protestánsok viszont a Konföderáció következő fordulatával érveltek: „... közösen ígéretet teszünk egymásnak pro nobis et successoribus nostris“ (a magunk és utódaink nevében). Ebben az időben lépett fel *Hozjusz*, akinek latin nyelvű felhívását *Stanislaw Reszka* fordította lengyelre. *Hozjusz* dogmatikai kifogásokat emelt: a reformáció megsemmisíti az Evangéliumot, elveti a szentmisét, szétszakítja a kereszténységet, a királyt felmenti az Egyház védelmének kötelessége alól. Ezen kívül társadalmi jellegű érvekre is hivatkozott: a Konföderáció anarchiát teremt, elfogadja, hogy ugyanabban az országban Krisztust és az Antikrisztust megtűnjék egymás mellett.

A tapasztalt hitvitázó, *Dymitr Solikowski* püspök helyeselte a belső béke fenntartására irányuló erőfeszítéseket, de jogi kifogásokat hozott fel, minthogy Lengyelországban három rend van — a király, a szenátus és a nemesség —, „ergo az interregnum idején semmilyen érvényes határozat nem születethet, mert nem volt király, a két rend moderátora“. *Solikowski* véleménye szerint a Konföderáció megbontja a hit egységét,

bevezeti az absolutio ab obidientia-t. (Az engedelmességtől való felmentés.) Mindenki „királynak“ képzei magát, s a királyt tennék meg alattvalónak. „Ha mindenki abban hisz, amiben akar, akkor az egész Köztársaságban nem lesz majd egészséget“ — írja. „Semmisítetek meg ezt a merész, ártalmas és meggondolatlanul kötött Konföderációt, ha nem akartok összeesküdni Isten ellen, a jog, az erény és saját szabadságotok ellen.“

Valois Henrik

A felhevült érzelmeknek ebben a légkörben kellett a reformáció szószólóinak küzdeniök a Konföderáció védelme alatt, hogy a választott király Párizsban elfogadja az előre megfogalmazott cikkelyeket. Franciaországban három pápai nuncius — *Salviati*, *Sefarino* és *Laureo* —, valamint a Guisek mozgósították erőiket ennek megakadályozására. A lengyel delegátusok közül a Konföderáció ellenzője volt Konarski püspök, Olbracht *Laski* és *Radziwill*. Konarski valamennyi cikkellyel szemben ellenséges álláspontra helyezkedett, míg *Laski* és *Radziwill* csak a türelmi rendelkezést ellenezte. Állhatatosan képviselték álláspontjukat a protestánsok: *Tomicki*, gnieźnoi várkapitány (evangélikus), aki „Piaszt“-király megválasztása mellett volt, *Andrzej Gorka*, miedzyrzeczi várkapitány, ugyancsak evangélikus és *Jean Zborowski* odolanóvi főbíró, református. Ez utóbbi, ismerve Konarski püspök álláspontját, a király jelenlétében lengyelül így fordult feléje: „Óvakodjatok tőle Lengyelországban és még itt Franciaországban is!“ Amikor pedig a király nem tudta rászánni magát a cikkelyek elfogadására, *Zborowski* kijelentette: „Et nunc-nisi it taceris, rex in Polonia non eris! (És most ha ezt nem tennéd, Lengyelország királya nem lennél!) A katolikus *Herbust* és *Zajomski* is a vallási türelem elfogadását sürgette a király részéről „propter bonum pacis“. Minthogy a francia udvar a reformációval folytatott harc ürügyén az összes cikkelyt vitássá tette, ami a Köztársaság alkotmányos rendjébe ütközött, még *Konarski*, *Laski* és *Radziwill* és *Zajomski* oldalára állt. Végül 1573. szeptember 10-én a király letette az esküt a cikkelyekre, *Konarski* püspök csendes tiltakozása mellett. Amikor *Henrik* megérkezett Lengyelországba, a küzdelem tovább folytatódott, sőt viharos jelenetre került sor a waweli székesegyházban, amikor *Firlej* a habozó királytól követelte, hogy újítsa meg esküjét valamennyi cikkelyre, ezzel a felkiáltással fordulva feléje: „Iurabis rex, promissisti!“ (Esküt fogsz tenni, király, megígérted!) *Valois Henrik* csak a vallási béke általános megőrzésére kötelezte magát. A protestánsok beleegyeztek ebbe. *Henrik* kijelentette, hogy megőrzi „inter dissidentes de religione pacem (A vallásban eltérő hitűek között békét). A király a koronázás alkalmával a cikkelyeket nem erősítette meg korábbi esküje ellenére. A cikkelyek hívei komoly vereséget szenvedtek. A koronázási Szejmen a cikkelyeket újból vitássá tették, mivel nem jött létre egyhangú egyetértés velük kapcsolatban a szenátusban és a képviselők házában, s a király megtagadta újbóli megerősítésüket.

Hogy a jogi védelemre szükség volt, bizonyítják azok az esetek, amelyekre *Henrik*nek az országból való elszökése után sor került. A második interregnum idején, 1574. október 10-én történt a krakkói Bróg (protestáns templom) első feldúlása, amelyet pedig *Zsigmond Ágost* privilegium-levele védett.

A közvélemény ráébredt a hangulat megváltozására, amit bizonyít a varsói kongresszus összehívása (1574. VIII—IX. hó). A kongresszuson Stanislaw *Szafraniec* elnökölt. Kazimierz *Warszewicki* (mazuriai), aki a koronázási Szejmen a legélesebben szembefordult a Henrik-féle cikelyek jóváhagyásával, most arra kényszerült, hogy térden állva kérjen bocsánatot. A kongresszus teljes terjedelmükben elfogadta a cikelyeket.

Báthory István

A jog az uralkodó eszköze, éppen ezért nagy jelentősége van személyének. A második választott király Báthory István volt. A Bathory családnak Magyarországon négy ága volt: három református és egy katolikus, s ez utóbiból származott István. 1573. szeptember 24-én írt leveleiben Báthory István biztosította XIII. Gergely pápát a római katolikus egyházhoz való hűségéről. Bathory azonban Erdélyben uralkodott, ahol a lakosság felekezeti összetétele vegyes volt (római katolikusok, evangélikusok, reformátusok, unitáriusok, görögkeletiek). Amikor Bathory 1571-ben Erdély fejedelme lett, esküt tett, hogy mindenkinek megengedi a szabad vallásgyakorlást. A lengyel protestánsok ezért nem viselkedtek előítéllettel vele szemben. Az Erdélybe küldött 13 főnyi lengyel követségben csak egy katolikus volt, Józef *Mniszech*.

Báthory 1576. február 8-án Medgyesen esküt tett valamennyi cikelyre, beleértve a felekezeti békét. A koronázáskor Karnkowski püspök nem akart nyilatkozni a felekezeti békéről, de a király úgy döntött, hogy ugyanolyan esküt tesz, mint korábban Erdélyben. Az eskü formulát személyesen kellett felolvasnia. Végül ugyanolyan esküt tett, mint Henrik. Nagy jelentősége volt annak, hogy a király rendkívül törvénytisztelő volt. Erről meggyőződhetnek a protestánsok. Az 1577. áprilisában kitört második krakkói zavargás alkalmával a király megbüntette a tetteseket és kiadta az ismert Ordinatíó-t, s ebben megfenyegette a „sive private, sive publicaerei, sive religionis etiam gratia“ (vagy magánosan, vagy a közügy vagy a vallás okából is) zavargásokat kezdeményezőket, hogy „sub poena capitis“ (fejvesztéssel) sújtja őket. Az Ordinatíó azonban csak Krakkó városára vonatkozott. Később a király hasonló mandátumot adott a vilnai főbirónak is, az ott kitört zavargások miatt.

Az evangélikusok nagyra értékelték Báthory törvénytisztelő magatartását. Erazm *Gliczner* 1598-ban írt „Appelacy“-jában megemlékezik arról az esetről, hogy amikor a király meglátogatta Brodnicát, a katolikus papok, tudva „hogy a templomban az istentiszteletet az Augsburgi Confessió szertartása szerint tartják, elmentek a királyhoz, hogy a templomot vegye el tőlük és rendelje el a katolikus szertartás szerinti szentmisét, akkor a megdöntött király erre nem volt hajlandó, mondván: 'Sinamus eos, habend obligationem nostram, quam frangere nobis non licet' (Megengedjük nekik, mert bírják eskünket, amit megszegnünk nem szabad)“. Hasonlóképpen Zarnowieci *Gregorz*, aki „Postylla“-jának első kiadását Báthorynak ajánlotta, megállapítja: „Különösen igen nagy könnyebbségünkre szolgál, hogy a Mindenható Úristen bölcs és derék Felséges Urat adott nekünk, aki nem zord szigorral, de szelídséggel kormányoz, s kegyes védelme és oltalma által mindenkinek megengedi, hogy lelkiismerete szerint békében merítsen vigaszt vallásából.“

A református prédikátor hivatkozik itt a Varsói Konföderáció tiszteletben tartására: „Bizonyíték erre a Korona és a Litván Nagyhercegség rendjei által közösen megkötött Konföderáció, amelyre Nagyságod esküt tenni kegyeskedett, mivel alattvalóinak békéjét meg akarja őrizni és békében kíván sokáig uralkodni.“

Báthory István határozottan támogatta a katolikus egyházat, de a törvényesség keretei között. (Egyetem létesítése Vilnóban, Lettországbán.) Már Báthory uralkodása alatt megkezdte hitvitázói működését Piotr Skarga. A „Hét pillér“ c. vitairatában támadást intézett a református Andrzej Wolan ellen. Wolan válaszában emlékeztetett arra, hogy a lengyel nemzet Konföderációra lépett és elejét veszi az olyan vérontásnak, mint amelyre Nyugaton sor került. Skarga szemére vetette, hogy az eretnekek tüzzel-vassal való kiirtását sugalmazza, de ő (ti. Wolan) számít arra, hogy a király — aki esküt tett a vallási béke megőrzésére — féken tartja az ilyen túlkapásokat.

A különböző felekezetűek közötti béke kérdése újból a Szejm elé került. A reformáció hívei tisztában voltak azzal, hogy a jogaik védelmére hivatott Varsói Konföderációnak nincs „végrehajtási utasítása“. Éppen ezért lépéseket tettek a Konföderáció rendelkezéseinek végrehajtása érdekében. A végrehajtásra vonatkozó tervezetet első ízben még Báthory István uralkodása alatt terjesztették elő az 1576. évi félbeszakadt toruni Szejmen. A tervezet elfogadásával szembeszállt Bolognetti pápai legátus. A legátus az 1585-ös varsói Szejmen is ellenezte a végrehajtás rendezését és javaslatot nyújtott be az 1573. január 28-án hozott határozat érvénytelenítésére.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Báthory István uralkodása alatt, a törvényesség megőrzése ellenére, kialakulóban volt az a helyzet, amely III. Zsigmond idejében vált egészen éretté, amikor végleg kétségbe vonták a Varsói Konföderáció érvényét.

III. Zsigmond

Az olyan törvények gyakorlati bevezetését, amelyeknek nincs végrehajtási utasításuk, a velük szemben álló közvélemény meg tudja akadályozni. III. Zsigmond megválasztásakor a protestánsok már kisebbségben voltak, de még mindig kellett velük számolni. Erre mutatnak erőteljes fellépéseik az 1587. évi koronázási Szejmen, amelyekben követelik „a Varsói Konföderáció végrehajtását“. Az evangélikus Stanislavs Górká, poznanai vajda, még a nunciusnak az országból való távozását is követelte. Támogatta őt ebben Stanislav Szafraniec is. A helyzetet kiélezte az újabb krakkói zavargás (1587. május 8), ami arra vezetett, hogy a protestáns nemesség kongresszusra gyűlt össze Pokrzywnicében és újból követelte a Konföderáció rendelkezéseinek végrehajtását. 1587. júliusában folyt le a más vallásúak tanácskozása, Górká és Szafraniec részvételével, s célja azoknak a cikkelyeknek kidolgozása volt, amelyeket a királyválasztási Szejmen kívántak előterjeszteni. Tartalmuk arra mutat, hogy a protestáns tábor még erősnek érezte magát, de arra is, hogy a helyzet feszült volt. Követelték a protestáns lelkeszek sérthetlenségét, a prédikálási jog és az iskola-alapítási jog biztosítását.

A megerősödő katolikus tábor viszont nem akarta megengedni, hogy a reformáció műve jogi védelmet nyerjen. A király Oliwában esküt tett a „pacta conventa“-ra, valamint a „de tranquillitate inter dissidentes“-

sel (az eltérő hitűek közötti nyugaloméért) kapcsolatos cikkelyekre. A protestánsoknak ez kevés volt, követelték, hogy a király tegyen esküt a végrehajtásra is, a katolikusoknak viszont már ez is sok volt, s tiltakozást nyújtottak be a vallási békére vonatkozó cikkelyek ellen. A protestánsok megpróbálták a Konföderáció végrehajtását keresztül vinni a koronázáskor. Még olyan erősek voltak, hogy a tárgyalások elhúzódása miatt el kellett halasztani a koronázás időpontját, de ahhoz már gyengék voltak, semhogy a Konföderáció általános megerősítésén kívül többet el tudtak volna érni. A koronázásra 1587. december 27-én került sor. A király esküt tett arra, hogy mindazt megtartja, amit a koronázási Szejm elfogad.

1588. január 7-én a másvallásúak a szenátusban javaslatot terjesztettek elő a Konföderáció megerősítésére. Igazságosságot követeltek az állami és városi méltóságok és hivatalok elosztásában, a tisztségviselők felelősségét a vallási béke megővésére, az evangélikus házasságkötések elismerését és az attérésre kényszerítés megtiltását. A tervezetet elvetették. A következő javaslat: „A Varsói Konföderáció végrehajtása és a vele kapcsolatos intézkedések“ azt mutatja, hogy a másvallásúak lemondtak a pozitív követelésekről és az erőszakkal szembeni védelemre szorítottak. Azonban ez a javaslat is megbukott. A helyzet minden bizonnyal nehéz volt, mert a másvallásúak újra és újra megújították indítványukat a reformáció jogi védelme érdekében. Az 1539. évi Szejmen Stanislaw Szafraniec, *Gostomski* és Jan *Sieniński* tervezetet nyújtott be „a zavargások megakadályozására“, de elutasították.

A protestánsok helyzete egyre bonyolultabbá vált. 1591-ben került sor a Bróg végleges feladására Krakóban, amire a király egyáltalán nem reagált. Heves vita bontakozott ki ekkor, melyben egyrészt Piotr Skarga, az ismert jezsuita vett részt. („Figyelmeztetés az evangélikusokhoz“, „Per“), másrészt a protestánsok részéről névtelen vitairatok szerzői, valószínűleg Swietoslaw *Orzebski* (evangélikus) a Szejm többszörös elnöke, vagy Hieronim *Moskorzewski* (unitárius — „Haragos válasz“ és egyéb vitairatok).

A protestánsok ebben az időben elveszítették néhány kipróbált vezetőjüket: 1592-ben meghalt Stanislaw Górka, s ugyanebben az évben lépett fel a Szejmben utóljára Stanislaw Szafraniec, aki a nemesség vezetője volt sok éven át. 1595-ben halt meg Stanislaw *Gostomski*. Ebben az időben sokasodnak a temetők ellen intézett támadások, újabb zavargások törnek ki Poznanban és Vlnóban.

A másvallásúak felhasználták a király Svédországba utazását arra, hogy keresztül vigyék a Konföderáció végrehajtását (1593). Ekkor Zajomski határozatot fogadtatott el a békétlenség megszüntetésére az államban. A határozat azonban I. Zsigmond 1520-as ediktumára, és nem a varsói Konföderációra hivatkozott. A zavargások felekezeti jellegére a törvényben nem utaltak és a törvény csak a király távolléte idején kötelező érvényű.

A kérdést újból felvetették 1595-ben. Ez lett volna „A varsói Szejm constitutio-ja a zavargásokról... amíg a confoederatio végrehajtása megtárgyalásra kerül“. Az indítvány megbukott. Ekkor kísérelték meg utóljára a Szejmben elfogadtatni a varsói Konföderáció jogi hatályosságát. Ez III. Zsigmond uralkodásának nyolcadik évében volt, aki 45 éven át uralkodott.

A XVI. század végén kerül előtérbe a breszti unió problémája (a római katolikus és a keleti egyház között). Az uniót a jezsuiták szorgalmazták. A keleti egyház ekkor a protestánsok természetes szövetségésévé vált. Az 1596. évi Szejmen indítványt nyújtottak be valamennyi telekezet templomainak és temetőinek védelméről, de az indítványt elvetették.

1606-ban a Szejm viharos ülésre ült össze. A királyt, kitérő válaszára, miszerint a rendek egyetértésének hiánya miatt nem hozhatott vegrehajtási utasítást a Konföderáció ügyében, a másvallásúak emlékeztették arra, hogy még a krakkói zavargásokat sem fékezte meg, amelyek szeme előtt történtek. A király makacssága hozzájárult ahhoz, hogy a Stezycében a nemesi ellenállási jog alapján rendi gyűlésre összesereglett nemesség körében az ellenzék megerősödjön. A király azonban dinasztikus ügyekben Svédországban volt. Hogy távolléte miatt megőrizték az országban a békét, mérsekelt törvényjavaslatot fogadtak el a vallási békétlenség ellen, amelyhez a klérus is hozzájárult. A javaslatot másnap kellett volna a rendek képviselőinek elfogadniuk. A király azonban éjjel megküldte annak másolatát véleményezésre gyóntatójának, a jezsuita Skargának. Skarga még az éjjel körüllátogatta az egyházi és világi méltóságokat és a javaslatot másnap elvetették. Ekkor adták a protestánsok Skargának a „precipuus turbator reipublicae“ (a közrend (az állam) legfőbb lázítója (megzavarója)) melléknevet.

A másvallásúak erőiket kongresszusaikon konszolidálták. 1591-ben Chmielnikben tartottak kongresszust, amelyen Stanisław Szafraniec elnökölt. Rámutatott arra, hogy meg kell találni a közbeke fenntartásának útját-módját és bírálta a király magatartását, aki esküje ellenére semmit sem tesz a lelkiismereti szabadság biztosítására.

A másvallásúak legnagyobb méretű összefüvetele a toruni kongresszus volt 1595. szeptemberében. A tanácskozásokat Swietosław Orzeski vezette. Lefestették a szomorú állapotokat és megállapították, hogy „teljesen büntetlenül okoznak sérelmeket minden jog és igazság ellenére, a haza polgárait megillető szabadságok ellenére, valamint a confederatio ellenére, amelyet a királyság összes rendjei közös elhatározással hoztak létre, s amelyet O Királyi Felsege, kegyes urunk is esküvel megerősített“.

A Konföderációra utoljára a Vilnai Kongresszus hivatkozott 1599. májusában. Ez a protestánsok és a keleti egyház képviselőinek közös kongresszusa volt. Az itt elfogadott határozat kimondja: „Mi, görög és evangélikus vallásúak az említett varsói generális konföderáción a közársaság által megvetett fundamentumon állva, azon római vallásúakat, akik velünk békében és egyetértésben akarnak élni, biztosítjuk változatlan szeretetünkről, szívélyességünkről és testvéri kötelességünk teljesítéséről, azonban biztonságunkat az erőszaktetelekkel szemben meg akarjuk védeni“. Ettől kezdve a Konföderációra többet nem hivatkoztak. *1606 után bekövetkezett a reformáció ügyének teljes elbukása Lengyelországban.*

A Varsói Konföderáció tehát nem óvta meg a reformációt az ellenreformáció nyomásával szemben. Ugyanakkor azonban Lengyelország történetének egyik szép lapja, olyan dokumentum, amelyre a lengyel másvallásúak védelmük érdekében hivatkoztak, s kifejezte a nemzet józan gondolkodású képviselőinek legnemesebb gondolatait e korban.

GAAL GYÖRGY

(közlő)

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEI

4. rész

DARKÓ BÉLA MAGYAR TANAR ÉS A MAROSVÁSÁRHELYI ÖTVÖSÖK

Első gimnáziumi többi tanáraink közül kedves emlékű lett és maradt számomra Darkó Béla.³⁰ Kis termete miatt a kicsi Darkó vagy a puci Darkó volt az osztálytársak között kényeztető neve. Jóindulatú ember volt, az utolsó marosvásárhelyi ötvös és aranymíves fia. Én még láttam az öreg Darkót mesterségében dolgozni a háznál, hol együtt lakott Berta leányával, ki édesanyámnak még leánykori jó barátnője volt. Másik fia, Ákos ügyvéd és M[arosvásár]hely sz[abad] kir[ályi] város tiszti ügyésze volt. Ennek Ákos fia az Erd[élyi] Ref[ormátus] Egyházkerületnél volt tisztviselő.

Arra is jól emlékszem, hogy elemista gyermekkoromban még a csütörtöki vásáros napokon és a nagy országos vásárok napján egyes arany- és ezüstmívesek kirakodó sátrukban árulták a vásáros falusi székelyek számára készítményeiket a piaci kút közelében. Készítményeikből jól emlékezem a sok apró kerek vagy ovális fülbevalóra és türkizkék köves vékony ezüst gyűrűre. Ezek piaci árusítása az 1890-es években szűnt meg. Midőn egyik nyáron Kolozsvárról vagy Sövényfalváról, hol akkor-tájban állandóan Gidófalvyéknál, illetve özv. Belle Károlynééknál nyaraltam, s csak G[idófalvy] P[ista] tanítványommal pár napra látogatóba szoktam M[aros]v[ásár]helyre hazamenni, lementem egyik csütörtökön látni a sátras ezüstmíveseket, de már akkor — 1900 körül —, mint érdeklődésemre édesanyám mondotta, nem szoktak kirakódni.

Az olcsó gyári s uniformizált termékek kiszorították vagy megölték az ötvösségnek ezeket a készítményeit, melyek végleg és nyomtalanul eltűntek aztán nemcsak a vásárpiacról, hanem alig egy évtized alatt a maroszéki székely női népviselet kedves szolid emlékeivel együtt a használatból, úgy hogy negyedszázad múltán nyomuk sem maradt.

Azt soha se tudtam meg, hogy ez a kimaradás azért történt-e, hogy a sátoros árusítás nem fizette ki magát, vagy valamelyik balkezes hatósági intézkedés szüntette meg.

Édesapám részéről az a régebbi [Darkó Bélához fűződő] emlékem, hogy mikor az ő kir[ályi] táblai írnoki kinevezése éveig késett, végre többoldalú biztatásra arra szánta reá magát, hogy személyesen fölmegy Fabiny Teofil igazságügyminiszterhez támogatást és kinevezést kérni.³¹ Rendkívüli esemény volt ez nemcsak reá [nézve], hanem a kollégák között is.

Édesapám csinos, magas, vállas, egyenes tartású, jó megjelenésű ember volt. Eddigi kinevezése ügyének kétségtelenül ártott az a tény,

³⁰ Darkó Béla tanárjelölt, magyar—latin szakos, az 1886—87-es tanévben került a kollégiumhoz, 1888—89-ben kontra-szenior is volt.

³¹ Fabiny Teofil (1822—1908) 1886—1889 között volt igazságügyminiszter.

hogy gyenge akaratereje miatt könnyen hajlott azokra a jóbaráti csábításokra, melyek aztán borozgatásokra siklottak s kárára ütöttek ki. Maga Apor Károly br., kinek Csomoss Miklós nagyapám édesapám házasságakor tófalvi gazdatisztje volt, szintén jóakaró támogatója volt édesapám kinevezésének.

Végül édesapám kérésére egy heti r[end]k[ívüli] szabadságot nyerve fölutazott Budapestre. A magyar főváros csak a tájban kezdett igazában kinőni mind terjedelemben, mind épületeiben, a lakosság számában s [lett] nemzetiségében is igazán magyarrá.

Képzeltető, hogy egy M[aros]v[ásár]helynél és Kolozsvárnál nagyobb várost látott embernek mily nagy élmény volt Budapestet látni. Ebben pedig külön szerencsének lehetett számítani azt, hogy édesapám mindjárt a megérkezése napján a középiskolát Marosvásárhelyen végzett egyetemi hallgatókkal — köztük Darkó Bélával — találkozott. A kölcsönös örvendezés után ezek gondjukba vették földijüket, szállásba magukhoz vitték, olcsó vendéglői étkezés irányába is útba kalauzolták. Édesapám nagy szerencséjére az igazságügyminiszternek éppen fogadónapja volt, s erről korán délelőtt értesülve, délelőtt már sorra is került. El lehet gondolni, hogy ez a nagy esemény nem ment simán, és főleg nem drukkolás nélkül.

Midőn édesapám végre kihallgatáshoz jutott és kérését előadta, a miniszter jóindulatúan rögtön azt válaszolta, hogy szívesen teljesítené a kérést, de édesapám már elkészt. Szegény édesapám úgy érezte, hogy forogni kezd körülötte a miniszteri szoba, de szerencsére a miniszter rögtön hozzátette:

— Elkészt, mert a tegnap itt járt nálam az ön ügyében és érdekében Apor Károly báró, a Királyi Tábla elnöke, s én már önt a tegnap ki is neveztem. Ha hazaérkezik, ne felejtse el az elnök úrnak megköszönni a jóindulatú támogatását. Szerencsét és hosszú életet kívánok önnek a további szolgálatához.

A kihallgatás ezzel véget ért, s édesapám a jó szerencsével hazasietett, s most már mint kir[ályi] táblai írnok folytathatta hivatalnoki pályáját.

HALMAGYI ANTAL RAJZTANÁR ÉS A MOLNÁR-ROKONSÁG

Tanárom volt még az I. gimnáziumban Halmágyi Antal is. Akkor kezdte a rajztanári pályát.³² Hallásom szerint középiskolai tanulmányait a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte, s a mi első gimnazista korunkban jött oda segédtanárnak.

Működésében reám nézve az az emlékezetes-nevezetes, hogy őt látam életemben legelőbb arcképet rajzolni. Szeptember vége körül egy vasárnap a templomból visszatért ifjúságból többet láttam az emeleti nagyterembe igyekezni, s érdeklődésemre egyiküktől megtudtam, hogy Halmágyi, az új mértan- és rajztanár ott most egy embert rajzolt le.

Egy-két osztálytárssal fölsiettünk a nagyterembe, s Halmágyit valóban ott találtuk egy széken ülve, előtte pedig egy ismeretlen ember ült, akit ő éppen akkor rajzolt. Megilletődve és álmétkodva néztem a

³² Az 1886—87. évi Értesítőben szerepel először Halmágyi Antal tanárjelölt, mint a III. elemi tanítója, de valóban csak 1888—89-től kezdett a gimnáziumban előadni.

rajzpapírosra emberi arcképet teremtő varázműveletet, s titkos, de örökre elérhetetlen vágyam született arra: milyen nagy és szép dolog lenne, ha az új rajztanár példájára valaha én is embert tudnék rajzolni.

A modell valami napszámos-féle szurtos szegényember volt, aki egykedvűen nézte az arcképrajzoló műveletet, s mikor a meglepően találó és közcsodálatunkat kiváltó képmás elkészült, akkor derült ki, hogy a modellnek fogalma, vagy bár sejtelme sem volt arról, hogy a jól sikerült kép az ő becses ábrázatját, üres fejét ábrázolja, mégpedig a megszólalásig való hűséggel.

Az élő rajzminta bambán meresztette a szemét az ő lerajzolt fejével ékeskedő beceruzázott kékes-szürke rajzlapra. Gyanakodva nézte a pompásan sikerült, de számára érthetetlen arcképet, zsebre vágta a bőrszivar végét és a réz négykrajcáros ülés-díjat, s ezzel el is távozott a művészetnek az ő részére érthetetlen mezejéről.

De visszatérve Halmágyira, meg kell említenem, hogy én később rokonságba kerültem vele. O M[áros]v[ásár]helyről Nagyenyedre, a Bethlen Kollégiumba ment át rendes mértan- és rajztanárnak. A Mezőség közepéről, Mezőbodonból feleségül vette Müller Albertné özvegy közjegyzőné szép leányát, akinek édesanyja az én édesanyámmal anyáról első unokatestvér volt.

A lakodalomra minket is meghívtak, s szülőim engem küldtek el a családunk részéről az 1895 karácsonyán megtartott esküvőre. Én akkor voltam életemben először és utoljára három napig Mezőbodonban. Akkor ismerkedtem meg a Bekecsaljáról eredő Sikó-Molnár rokonokkal, kiknek régi neve Sikó volt, s egy águk a XVII. sz[ázad] végén és a XVIII. sz[ázad] közepéig a mi családunk ősi fészkeben, Nagyernyében is lakott. Nem lehetetlen, hogy már akkor rokonsági illetve vérségi kapcsolat is létesült a két család között, de erről én pozitív adatot nem ismerek.

Ezen a lakodalmon ismerkedtem meg egy, életemben először és utoljára akkor látott, főerdész Molnár nagybátyámmal. Nagyon kedves, jó modorú úriember volt. Harmadnap együtt jöttünk be kétlovas szánon csípős, hűvös időben M[ező]bodonból a marosludasi állomásra. Kedvesen hívott látogatóba magukhoz, s én meg is ígértem, hogy felkeresem, de — sajnos — az ígéretem teljesítése atájbán anyagi lehetőségen múltott, s én aztán örök sajnálatomra soha többet vele vagy családja tagjaival nem találkozhattam. Így ma azt sem tudom, hogy utódaik élnek-e, és ha igen, merre szóródtak el a nagyvilágban. Sic fata voluerunt.³³

HOGYAN TANULTAM MEG KORCSOLYAZNI

Első gimnazista korom telének egyik főeseménye volt az, hogy akkor tanultam meg korcsolyázni. Ezt pedig az tette lehetővé, hogy — már nem emlékezem kitől — édesapám révén egy ún. vasas korcsolyát kaptam ajándékba. Az én vasas korcsolyám felső része tulajdonképpen az egykori fakorcsolya volt. Ennek hosszúságában a közepére egy keskeny s vékony lágy vasból készült kétélű vassikló került. A csattos felkötő szíjak elől a láb hüvelykő tájától, hátul a saroktól a boka felé indultak.

E divatból rég kiment turistaeszköznek volt az előzménye a fakorcsolya. Ez kemény fából készült, a reá alkalmazott vékony szíjakkal kellett a talpra felkötözni. A szegényebb osztály gyermekeinek rendszeren

³³ Így akarta a sors.

otthon, házilag készült jégi sporteszközéül szolgált. Ebből fejlődött ki a vasas korcsolya. A mi gyermekkorunkban meglepő gyorsan [terjedt] a gyári vaskorcsolya, mely 1—2 év alatt a kezdetlegesebb úttörő előzményeit annyira kiszorította a használatból, hogy az évtizedekig emlékeztető 1888-i kemény és hosszú télen már ez volt a leghasználatosabb téli jégi sportdarab.

Otthon a kapu felől az udvaron készített két méternyi hosszú s alig egy méter széles s két ujnyi vastag jégen tanultam meg korcsolyázni. A Poklos patak jegén szülőim engedelmével csak akkor folytathattam [a sportot], mikor már egészen jól tudtam a korcsolyával futni.

Bogenezni, s korcsolyázó sportmutatványokat ellenben soha se tudtam, de nem is akartam megtanulni. Ennek oka pedig két különböző időben eltörött karom volt. Ezek annál inkább óvatosságot nemcsak tanácsoltak, hanem parancsoltak is nekem, mert belém rögződött az a tudat, hogy a megforradt karcsontok ugyanazon helyen ismétlődő újabb eltörése esetén a törés többször nem forrad meg, hanem az eltörött kart ott le kell vágni. Ennek a lehetőségétől irtózva mindig a legnagyobb óvatossággal vigyáztam, hogy ez nehogyanis bekövetkezzék, egészen idős koromig. Óvakodtam a merész korcsolya-mutatványoktól, s a korcsolyázás sportjában csak a gyorsaságban és a távolság-futásban igyekeztem az elsők sorába tartozni, ez aztán eléggé sikerült is.

A II. GIMNAZIUMI OSZTÁLY, PÁLL KÁROLY TANÁR, KONCZ GYÖRGY OSZTÁLYTÁRS

A II. gimnáziumi osztályba jutva tanárain a régiek maradtak. Új egyedül Páll Károly volt, a földrajz tanára. Őt az egész diákság kitűnő és híres matematikusnak és szigorú tanárnak tartotta, s a gyenge számtantehetségek féltek tőle. Ezek sorába tartoztam én is. Azonban a félelem egyelőre csak lappangott bennem, mert nekünk most nem számtant, hanem földrajzot tanított. Ebben pedig kivétel nélkül mindenki szerette és tisztelte őt.³⁴

Élénk, mondhatni csapongó, színes szemléletes magyarázataival előnkbe varázsolta rendre Európa minden országát és népét, s midőn beszélt, önfeledten vele jártuk be az országokat, tőle tanultuk meg azok hegységeit, síkságait, vizeit, az országok területméreteit, a népek szokásait. Minket valósággal elbűvölt a tanításával.

Vele kapcsolatban maradt meg agyamban az első emlékezet kép Kuncz Elekről, a tankerületi főigazgatóról is. Minden valószínűség szerint már I. gimnazista koromban ismernem kellett őt iskolalátogatása alkalmából, de ez az én gyermeki fejemnek kétségtelenül nagy esemény valami — sajnos — elfeledett okból kiesett az emlékezetemből. Én arra gyanakszom, hogy látogatása alkalmával éppen beteg lehettem, ami különben elég ritka eset volt.

Holmi kisebb gégehurutot és elég gyakori mandulagyulladásokat édesapánk nem nézett óramulasztásra számbavehető alapnak. Erősebb sós vízzel többször gargalizáltattak, s ha a torkunkban ez után is fájdalmat éreznünk, prizniccel s reá jó száraz kendővel bekötötték, s iskolába

* Az 1889—90-i Értesítő szerint a II. gimnáziumban Halmágyi Antal volt az osztályfőnök, s nemcsak földrajzra, hanem számtanra is Páll Károly rendes tanár tanította az osztályt.

kellott mennünk. Szerencsénkre a tanárok figyelembe vették ezt a külsőleg eléggé feltűnő maródiságot s rendesen nem háborgattak felettetéssel ilyen állapotunkban.

Második gimnazista koromban véletlen szerencséből egy olyan könyvet ismertem meg, mely egész életemre erős hatást gyakorolt. Ezt a könyvet én Koncz György osztálytársam és kedves barátom útján ismertem meg. Koncz Gy[örgy] édesapja egy kelementelki székely származású értelmes hivatalszolga volt a m[aros]v[ásár]helyi Kir[ályi] Táblánál. Két fia volt: György, a nagyobbik, eleitől fogva osztálytársam volt, de igazában csak gimnazista korunkban kerültem abba a meleg és mély barátságba, mely aztán az ő — sajnos — rövid élete végéig tartott közöttünk. Az ő édesapját a Kir[ályi] Táblák decentralizációja alkalmával helyezték át Kolozsvárra, s fiának követni kellett oda szülőit.³⁵ E később sorsdöntő változással elszakadtunk egymástól. Nem túl sokan múlt azonban, hogy ugyanakkor édesapám és vele mindnyájan nem kerültünk Kolozsvárra.

Édesapám pályázott is oda, de őt nem valami nemesebb és nagyobb becsvágy sarkallta erre, hanem saját szavai szerint az, hogy abban a nagyobb városban az embert nem ügyelik, s nem látják, azaz nem ellenőrzik úgy, mint a kisebb M[aros]v[ásár]helyen. Ez pedig rideg prózában azt jelentette, hogy ott jobban el lehet tűnni a hivatali tényezők ellenőrző szemei elől, mint a kisebb M[aros]v[ásár]helyen.

Édesanyánk eleitől fogva ellenezte a helyváltoztatást, s örvendett, hogy néhány rosszhatású kocsmai pajtástól az áthelyezéssel apám megszabadul, de édesapám a könnyelmű hübelebalázs-gondolkodással s az alkoholista ember erkölcsi hiányosságával mégis pályázott Kolozsvárra. Mikor pedig édesanyánk azt az előnyt hozta fel, amit az akármilyen szerény, de mégis csak három lakóhelyiséges, pincés és kertes házastelek tulajdona jelentett, édesapám azzal igyekezett megnyugtatni, hogy ha nem lesz saját házuk, legalább az adóval kevesebbet fogják zaklatni. Ez a felfogás könnyelműségét éppen eléggé megvilágítja.

Szerencsére a pályázaton édesapánkat mellőzték, s Marosvásárhelyen maradtunk. Koncz Gy[örgy] kedves barátom azonban szülőivel átkerült Kolozsvárra, s a fiúk ott a Farkas utcai Református Kollégiumba kerültek. Györggyel leveleztünk, s hozzám írott levelei és levelezőlapjai nálam megvannak. Ő aztán igaz baráti szívfájdalmamra mintegy másfél év múlva meghalt.

Bélával távolról se éreztem a Györggyel kétségtelen megvolt lelki rokonságot. Ő a középiskolát végezve a hírlapírás több ágában, s talán a színészettel is kísérletezett, de se akarateréje, se kitartása, s talán hivatottsága sem volt ahhoz elég, hogy boldogulhasson.

Mikor én 1896 őszén Kolozsvárra kerültem, utánam 1—2 évvel ő is végezte a középiskolát. Az érintkezést évekig fenntartottam vele, de végül is egy nem nagy, de nekem akkor számottevő 20—25 koronás kölcsönnel ellábolva az utcákon évekig messzire elkerült, s ezt sokszor megismételte, mindaddig, míg aztán én kerültem el, ha megláthattam.

Sok mindenhez kapkodott, Kolozsvárt színházi újságot is szerkesztett. Rövid ideig Szászsebesen is lakott, majd visszatért K[olozs]várra, s végül évek múlva mint lecsúszott ember tűnt el végleg a szemem elől. Azt sem tudom, hogy mikor és hol halt meg.

³⁵ A IV. gimnáziumi osztályban (1891—92) már nem voltak osztálytársak.

Mikor én Orbán Balázs *Székelyföld leírását* Koncz György útján megismertem, az a véletlen szerencse az ő egyik rokonánál történt, aki Z. Knöpfler akkor Szentkirály — később Kossuth L[ajos] — utcai közismert nagyobb házának felügyelője s a gazdának bizalmi embere volt. Koncz György egy alkalommal elvitt a rokonához engem is, s ott láttam meg, s engedélyt kérve mindjárt nemcsak átlapoztam, de olvasni is kezdtem azt a IV. kötetet, melyben Marosvásárhely is benne volt. Sajnos az olvasás akkor csak kóstolónak maradt, de reám a könyv feledhetetlen hatást tett. Eszem folyton azon járt, hogy vajon hogyan juthatnék én e nagyszerű munka elolvasásához.

A gondviselés vagy a jóserencse ehhez is nemsokára hozzásegített, egyik osztálytársam, s később hosszú ideig egyik legjobb barátom, ifj. Nemes Ödön útján. Az ő édesapja, id. R. Nemes Ödön marosvásárhelyi polgári iskolai rajztanár és sok évig igazgató volt. Korán elhalt édesanyja unokanővére volt Kemény Zsigmond bárónak, Erdély egyik legnagyobb szellemének. Kemény Zsigmond kiadott vázlatos önéletrajzában maga is említi ezt a nőt, kinek édesanyját, mint testvérét, Kemény egy időben hosszabb időre felvitte magához B[uda]pestre háztartása vezetésére. Ez az okos, de könnyelmű gondolkodású nő B[uda]pestről Pusztakamarásra visszakerülve aztán férjhez ment a család ügyvédjéhez, Zilahi Kiss N.-hoz, s ennek Vilma nevű (?) leánya aztán R. N[emes] Ö[dön]höz.

Ez az id. R. N[emes] Ö[dön] a régi Zaránd megyének egyik középkori eredetű családjából származott. Ribiczén született [...]

Ahogy annyira cseperedett, a nagyenyedi híres Bethlen Kollégiumba került, s ott végezte középiskolai tanulmányait. Innen Budapestre fölvergődve kitűnő rajz tehetsége alapján sikerült bejutnia a rajztanárképzőbe, de azt anyagiak híján egy év után ott kellett hagynia, s aztán anyagi nehézségekkel küszködve élt mindaddig, míg 1870 (?)-től a marosvásárhelyi polgári fiúiskolába választották meg rajztanárnak.³⁶

A székely fővárosban e tájban kezdődött s aztán évekig folyt az a harc, melynek központjában a jeles író-pap, Tolnai Lajos állott. Tolnai regényeiben s több elbeszélésében Marosvásárhely, s részben éppen saját református egyházközsége több vezéremberét dolgozta föl és gúnyolta ki. Az így kiszervezett szereplők, de a város olvasóközönsége is könnyen magukra ismerhettek Tolnai markáns rajzaiban, s válaszul őt nemsokára a gyűlölet tengere vette körül. Tolnai a kitört súlyos és elvadult küzdelmekben nem alaptalanul éppen Nemes Ödönt tartotta a legerősebb és legveszedelmesebb ellenfélnek. A harcok odáig fajultak, hogy Tolnai nem tudva tollal döntőleg elbánni Nemessel, pap létére tettlegességre vemedett. Egy alkalommal a várkapuval szemben kezdődő és a Szent György utcai egykori víztelen szökőkúttal szemben nyíló szűk sikátorban találkozva, midőn látta, hogy a dolognak nincsenek tanúi, elvakult gyűlölködésében bottal támadt a hasonló védelmet vagy támadást nem produkálható Nemesre, kit botjával kétszer is [megütött].

³⁶ Ribiczei Nemes Ödön (1847—1902) 1874-től lett polgári iskolai tanár Marosvásárhelyen, elismert újságíró, szerkesztő, illusztrátor volt. Tolnaival az inzultus 1884. szeptemberében történt. Tolnai beállítása szerint Nemes őt egyszer leköpte, s erre felemelt botot rá. Részletesebben lásd: Dávid Gyula *Tolnai Lajos Marosvásárhelyen* (Bukarest, 1974) c. könyve 272—273. lapján.

FALUJARAS: MAROSSZENTGYÖRGY, NAGYERNYE

Orbán Balázs Marosszékének elolvasása fölébresztette bennem a szülőföldem bővebb megismerése vágyát, s ezt megkísértettem részben megvalósítani. Marosvásárhely közvetlen környéke kínálkozott erre legkönnyebben elérhetőnek, s ezért több osztálytársammal egyetértőleg elméletben, úgy állapodtunk meg, hogy a tavasz beálltával s az utak gyalog kirándulók részére is alkalmassá száradásával megkezdjük Marosvásárhely közvetlen környékének bejárását és megismerését.

Ma már nem tudom megállapítani, hogy legelőbb melyik napon és melyik falukban kezdtük meg a fölfedező utakat, de arra jól emlékezem, hogy a kirándulásokat nagyon korán kezdve a városhoz legközelebb eső falukból majdnem mindenikbe eljutottunk. Ez a bejárás azonban nagyon különböző eredményű volt.

A Maros völgyében épült falvak kerültek legelőbb sorra. Itt mindjárt az akkor még a várostól 3 km-re kezdődött Maros- vagy sok cigány lakójáról Cigányszentgyörgy volt a legelőbbi falu, melyet fölkerestünk. Útrövidítés kedvéért a vasúti töltésen a sínek között mentünk a falu alsó végéig. Ezt azért is rendeztük így, hogy a sínek között szárazabb volt az út, mint a sok helyen még pocsolyás országúton.

A szép fekvésű egyemeletes sárgára festett Máriafy kastéllyal szemben állottunk meg legelőbb, honnan nemcsak a Maros első teraszára épített kastély nyújtott impozáns képet, hanem északra a Maros völgy egyik legszebb térsége, a több mint 3 km széles Libáncs mező, M[aros]v[ásár]-hely környékének legnagyobb tere, is egészen kibontakozott. Mohón élveztük a közeli és távoli szép kilátást, s északra a több mint 40 km messzeségben büszkélkedő havasokat, a Maros völgyétől északra már 60 km távolból hótól ragyogó egyenes tetejű Kelemen-havasokat, Európa e 20 km hosszú és 2000 m magas legnagyobb trachit tömegét.

[Egyik vasárnap Nagyernyébe mentünk el.] Nekem a családom ős szülőföldje ez a hely, s az édesapámtól és egykori levelesládánk általam már jól ismert roncsaiból jól tudtam. Sokkal később tanultam meg a br. Bálinttí levéltár egy okleveléből azt is pontosabban, hogy N[agy]-ernyéből való elvándorlásunk vagy inkább elmenekülésünk az 1660 őszi libáncs-mezei török-tatár táborozás következménye volt.

... a marosvásárhelyi krónikás, kinek alig ismert följegyzései az Erd[élyi] Múzeum folyóirat ...-i évfolyamában kerültek sajtó alá, pontosan megmondja: Apafi Mihályt a marosszentgyörgyi malomnál tartott országgyűlés választotta Erdély fejedelmévé. Több más forrásból aztán még különböző részletekről értesülünk az akkor ott történt eseményekből. Ezekből megállapítható, hogy a lakosság egy része a szokásos török—tatár rabságra hurcolás és rabszolgaságra való eladástól nem alaptalanul irtózva szétmenekült, a török—tatár tábortól minél messzibbre igyekezett.

A Kelemen család vagy mondhatni nemzetség a régebbi, de különösen az 1614-i és 1635-i marosszéki lustra-könyvek tanúsága szerint több, különböző népességű ágba élt Nagyernyében.

Közülök a legtöbben valószínűleg a környék erdőiben igyekeztek elrejtőzni, de Kelemen Miklós, a mi ősapánk, úgy látszik, hogy biztosabbnak tartotta a minél messzibb való menekülést a török—tatár tábor közeléből, s valószínűleg még a Nyárád mellett se állott [meg hamarabb, mint] a N[agy]ernyétől még légvonalban is 15—20 km-nyi távolságban fekvő Nyárádszentlászlón.

Itt Pókai Sárosiak voltak akkor a legnagyobb birtokos nemes urak, s közülök György, Apafi Mihály egyik tekintélyes párthíve, Maros-szék akkori királvbírója volt a család legszámottevőbb tagja. Kelemen Miklós ehhez menekült, s ennek valószínűleg udvarbírójául szegődött el. Jó évtized elteltével aztán 1672 októberében Sárosi György ajánlására és támogatásával vagy legalább is egy évtized alatt teljesített hű és jó szolgálatai jutalmául Apafi Mihálytól címeres nemességet nyert.

Más forrásból tudjuk, hogy Kelemen Miklós nemsokára meg is házasodott új lakóhelyén. Feleségének — Márkodi Erzsébet — neve tanúsítja, hogy a régi Maros-szék legnagyobb hegytömegének, az 1050 m magas Bekecsnek az aljából, Márkodról kapott élettársat. Nagyon kevés megmaradt családi levélünkben semmi nyoma sincs annak, hogy ez a házasság valami vagyont is hozott volna a házhoz.

A jóval későbbi kevés családi levél vagy más ismert maros-széki forrás se tartott fenn semmi adatot arról, hogy K[elemen] M[iklós] ösapánk felesége, M[árkodi] E[rzsébet] valami hozománnyal terhelte vagy erősítette volna a házassági kapcsolatot, s ez a példa vagy tény aztán ingatlan v[agy] ingó örökség helyett ott kísért és kísértette utóbb is elődeink házasságát. Az egész XVII—XVIII. századból nem maradt nyoma annak, hogy valamelyik családtagot az élet e fontos lépésénél anvagi érdekek kerítették volna hatalmába. Ez aztán — akár tudatosan, akár véletlenül — az utolsó másfél évszázadban is tény maradt.

A fennmaradt kevés családi hagyomány mellett a tényekből is arra lehet következtetni, hogy családunkban elég sűrűn lehet találkozni a magas növésű családtagok emlékével és hagyományával. E tekintetben már közel másfélszázados kép is áll rendelkezésünkre. [...]

Midőn Ferenc József 1852-ben először indult látogató körújtára Erdélybe, azzal az alkalommal M[arosl]v[ásár]helyen a székelvek lovas bandériummal fogadták. Ennek a bandériumnak annak idején kőnyomathán képe is megjelent, melyből egy példányt az Erdélyi Múzeum L[evél]tára metszetgyűjteményében én is láttam. A képen a bandérium élén egy hatalmas mentés óriás lovagol, aki óriáslován fölője magaslik az egész bandériumnak. Ez volt Kelemen Károly.

Homályos családi hagyomány szerint az a leány, kit ő szeretett és feleségül szándékozott venni, élete virágjában hirtelen meghalt, s Kelemen Károly az emléket azzal kívánta örökre tiszteletben tartani, hogy nőtlen maradt. Midőn már agykort ért el, otthagya Nagyvernyét, ősi fészkünket, s a Közép-Nvárád melléki Somosdra egy tán oda férjhez ment nevelt leányához költözött, s ott is temették el.

Hatalmas alakjának emléke és híre sokáig élt még Nagyvernyében. Én a század első tizedében ott mentem át egy alkalommal, s egy 50 év körülinek látszó kisnemes öltözetű embertől megkérdeztem, hogy véletlenül nem ismerte-e őt. Kiderült, hogy ismerte. Erre megmondoztam, hogy én K[elemen] Károly öccsének, Lajosnak az unokája vagyok, s egyszersmind azt is említtem, hogy hallottam, hogy K[elemen] K[ároly] mily hatalmas szál ember volt, sokkal szálásabb volt-e, mint én. Erre a megkérdezett nagyvernyi nemes ember lesajnáló tekintettel végigmérve engem egy sokatmondó kézlegyintéssel azt felelte:

— Olyan, mint az úr, legalább kettő kitélt volna belőle, ha nem három.

MEZOSZABAD, MAROSSZENTTAMÁS, UDVARFALVA, MAROSSZENTKIRÁLY

A megkezdett M[aros]v[ásár]hely körüli vasárnap délutáni kirándulásokot aztán tovább folytattuk.

Egyik legközelebbi vasárnapon a Mezőség felé mentünk el a M[aros]v[ásár]helytől akkor még 8 km távolságra esett Mezőszabadba. [...] A következő arra alkalmas vasárnap a M[aros]v[ásár]hellyel azóta összenőtt és a városba olvadt Marossz[ent]tamást néztük meg. Ennek régi, román ízlésű ref[ormátus] temploma és 1498-ban öntött széphangú harangja jutalmazták érdeklődésünket. Pár évvel később ugyane templom nyugati homlokzatának északi belső falán értékes freskómaradványokat találtunk, melyeket id. Nemes Ödön a mi segítő munkánkkal kibontott és lemásolt (Erd[élyi] M[úzeum] R[égiség]tára). Ugyanitt a freskók kibontásakor meg lehetett állapítani azt is, hogy a nyugati falnak a kapubejárattól délre eső vége, újabb, valószínűleg XVII. századi falrakás. Ebből viszont arra lehet következtetni, hogy a nyugati falnak a bejárat-tól délre eső része kb. a XVII. sz[ázad]ban valami okból pusztulásnak eshetett áldozatul.

Nemsokára egy kirándulásra alkalmas másik vasárnapon a M[aros]sz[ent]tamástól északra 6 km-re feküdt Udvarfalvára gyalogoltunk ki. Ennek a csinos, nagy többségében székely falunak nem volt semmi lát-nivalója, s így a falu főutcáján végigsétálva visszatértünk Marosvásár-helyre, egy szép tiszta, rendes falu képének kedves emlékével.

A legközelebbi vasárnap aztán Marosvásárhelyről ismét nyugatra indultunk ki. Remeteszegre akartunk bemenni, melynek kedves, emeletes manzárdtetős kúriája szinte hívott magához, közel is volt, mert a főútról félkilométernyi gyaloglással elérhető lett volna. Mi azonban rövid megbeszélést tartva abban állapodtunk meg, hogy mivel a kúria közelségénél fogva bármikor könnyen elérhető, Marossz[ent]király megtekintése pedig több időt igényel, ez alkalommal mellőzzük Remeteszeget és az író Petelei István kúriáját, s M[aros]sz[ent]királynak menyünk. Orbán B[alázs] Maros-szék leírásának kötete döntőleg hatott abban az irányban.

Tudtuk már, hogy egy nagyon érdekes, sokszázados román ízlésű templomot, régi harangot lesz módunk látni. Jobbról, a Maros teraszának oldaláról egy szépen és gondosan bekerített kis szőlőhegyről már tudtuk, hogy annak tetején a reformációig pálos kolostor állott, s a hely innen kapta a Klostrom tető nevét. De én már olvastam volt Orbán B[alázs] Maros-szék leírásából és N[agy] Szabó F[erenc] krónikájából azt is, hogy a reformációkor üresen maradt le is égett kolostor köveit Bethlen G[ábor] korában a m[aros]v[ásár]helyi vár építéséhez hordották föl, s a vár d[él]ny[ugat]i sarokbástyáját ennek a klostornak [az anyagából építették]. Jó negyedszázad leforgása után aztán ezekhez egy másik érdekes és fontos adatot is hozott a szerencse és a jó emlékezés. Egyik budapesti kirándulásom idején kimentem a szép Margit szigetre megtekinteni a föltárva általam még nem látott zárdaromokat. Ezeket az akkor véletlenül kevés látogató mellett háborítatlanul és kegyelettel nézegetve egyszerre csak villámszerűen csapott ki agyamból az emlékezés.

A szentély szép faragott vállkövei a marosszentkirályi elpusztított és lebontott egykori pálos kolostornak a m[aros]v[ásár]helyi vár építéséhez behordott anyagából a vár d[él]ny[ugat]i vargák bástyája utolsó felső tagjaként [beépítettekkel mutattak hasonlóságot]. A teljes épség, a minták s tán még a méretek, sőt nem lehetetlen, hogy még az anyag is

azonos, közös eredetre mutat. En észrevételemet egykori naplómbe bejegyeztem, de annak alaposabb megokolásával, s főleg a kétféle gyámkövek összehasonlító feldolgozásával és közzétételével különböző okokból adós maradtam. Ezt az adósságot nem volna hálátlan feladat valakinek leróni.

ARULO VOLT-E BIRO MIHALY ALKIRALYBIRO ES PERE ORBAN BALAZSSAL

Kisgörgényből Biró Mihály a szabadságharc idején Maros-széknek volt erélyességéről közismert alkirálybírája. B[iró] M[ihály] édesanyja Kelemen Klára édes testvére volt Kelemen Lajos nagyapámnak. Az 1850-es évek elején őt is bevonták az ún. székely — igazában csak maros- és háromszéki székely — összeesküvésbe, melyet Bukarestben élt magyarok szerveztek és irányítottak mondhatni több mint naivul.

Most már rég ismeretes, hogy az összeesküvés nem az erdélyi résztvevők árulásából, hanem külföldről jutott az osztrák kormány tudomására. Mivel a Londonban élt magyar emigránsok az ellenzék oldalán beleelegyedtek az angol belpolitikába, s az angol kormányt segítették keletlen helyzetbe jut[tat]ni, erre a hatalmon levő párt kormánya, bosszúból, a Londonban székelő magyar emigrációs csoport lefoglalt titkos levéltárát kiszolgáltatta a vele baráti osztrák kormánynak. Ez drákói szigorral lépett föl a valóban csak elméleti jelentőségű összeesküvés résztvevői ellen. Az osztrák abszolút kormány kezébe jutott levelezés alapján Erdélyben összefogatta az összeesküvőket, s Nagyszebenbe, az erdélyi kormányzat székhelyére szállíttatta. A rögtön megindult szigorú kihallgatásuk során B[iró] Mihály mint szélesebb látókörű tapasztalt ember hamar tisztába jött azzal, hogy abból, amit ők a maguk titkának hittek, a hatalom szervei jóformán mindent tudnak, s kihallgatásakor a maga szerepére teljes beismerő vallomásokat tett, mire őt a vizsgálati fogságból hazabocsátották.

A szebeni vizsgálat a pör és a Török-, Gálffy- és Horváth-féle marosvásárhelyi kivégzések után az iratok visszakerültek Bécsbe, s ott mint kényes természetű ügyiratokat a legnagyobb vigyázattal és titoktartással bizalmasan kezelték. Utoljára hasonló természetű más iratokkal a régi bécsi városházán őrzött titkos levéltárba kerültek, s ott az a katasztrófa történt velük, hogy a városháza — gyújtogatásból következett — leégése alkalmával a tűzvész áldozatául estek.³⁷ Így a szomorú emlékü pör legfontosabb iratainak megsemmisülése miatt [az eset] teljes tisztázása lehetlenné vált. Bizonyos azonban, hogy Biró Mihály nem volt följelentő vagy besúgó az osztrák kormányhatóságoknál, s csak azt vallotta be, amit a súlyosan vádló pöranyag a bosszúálló büntető hatóságok kezébe adott.

Midőn pedig Orbán Balázs nagybecsű művének, a *Székelyföld leírása*ának negyedik kötete, *Maros-szék leírása* megjelent (1870), Biró Mihály az őt abban ért súlyos vádakért, támadásokért sajtóperre indított Orbán Balázs ellen.³⁸ Ennek valójában nem voltak a B[iró] M[ihály] ellen megírt

³⁷ A történettudomány ma már nem fogadja el ezt a magyarázatot.

³⁸ Orbán Balázs *A Székelyföld leírása* IV. kötetében külön fejezetet szentel az összeesküvésnek s ennek fő elárulója, Biró Mihály alattomos üzelmeit hasábokon át ecseteli, majd így végzi: „A legnagyobb vétkes, Biró Mihály, a hazafiságnak ez elvetemült Judása — ki ennyi ártatlan vér kiontásának, ki ennyi kiállott szenvedésnek fő okozója volt — úgy látszik, pénzben kapta ki vérbéréit, miből kisgör-

vádakra a tömeg által ilyenkor fölkapott és rendszerint megbízhatatlan szóbeszédeken kívül bizonyítékai. Biró Mihály az ország akkor legelsőnek elismert Fűzeséry... nevű b[uda]pesti ügyvédjét kérte föl ügyvédjének, kinek valóban kitűnő védőbeszédét Biró Mihály többszáz példányban kinyomatta, s főleg Maros-széken elsősorban régi barátainak és nem nagy rokonságának megküldötte.

Orbán Balázs abba a kínosan ferde helyzetbe került, hogy ha az esküdtszék a Biró Mihály ellen megírott vádakért elmarasztalja őt, akkor viselnie kell ennek börtönbüntetéssel járó súlyos következményeit. Orbán Balázs pedig a *Székelyföld leírásával* oly nagy szolgálatot tett, s akkora munkát végzett, hogy egy ilyen ítélet a tömegbíráskodásba vetett bizalmát és hitét érintette volna súlyosan.

A kérdést aztán a Jókai lapja által befolyásolt budapesti esküdtszék O[rbán] B[alázs]t fölmentő szótöbbséggel [hozott] ítélete vette le napirendről.

Biró Mihály pedig a legvégsőig levonta az ítéletből a következtetést. Tisztában volt azzal, hogy a reá dobott fekete vád alól egész életében nem tud már szabadulni. Még teljesebben visszavonult mindentől, mint addig. Élő halottként morzsolta és tengette szerencsétlen életét. Ha egy-egy barátja vagy kevés rokona fölkereste, azokat a régi szeretettel és szívességgel fogadta, de ő nem ment már senkihez. Megváltás volt számára, midőn 1880-ban (?) meghalt.³⁹

Úgy hagykozott, hogy a kúriával szemben, a Pásztóhy udvarház fölött a saját földjébe, magaslatra temessék, s egyszerű kősíremlékére csak ennyit véssenek: Itt nyugszik [Ng. Biró Mihály, Maros-szék 1848—49-i alkirálybírája, ki minden bűnéért megbűnhődött. A temetésre vonatkozó meghagyását a helyre nézve teljesítették. Javainak perlekedő örökösei megelégedtek az örökséggel, de azzal egyik se gondolt, hogy a halottnak síremléket állítson, s egyik esős évben a hegytető, hol B[iró] M[ihály] sírja állott, megcsúszott, s a sír is annyira megrongálódott vele, hogy koporsójának vége kilátszott a lecsúszott sírdomb aljából.

[Biró Mihály törvénytelen fia, József gyermekkorunkban gyakran járt házunkban.] Huszonkét és huszonöt év között járhatott, székely házi posztóruhás, kékszemű, szakállas szőke csinos férfiú [volt]. Jól emlékezem arra, hogy mint gyermek a megismerés első alkalmával nagyon rokonszenves volt, s mindig az is maradt, míg a szülőim között pár hónap múlva kitört szerencsétlen viszály el nem idegenített tőle. Ő is nagyon szeretett engem, s megtörtént, hogy szülőim napokra kiengedtek vele Kisgörgénybe, hol állandóan magával hordozott nemcsak otthon, a belső gazdaságban, hanem a mezőre és erdőre is. Én ott nála még jobban — nagyobb szabadságban — találtam magam, mint otthon, s ennek csak

gényi birtokán fényes palotát épített, azt nagyszerű műkerttel környezte, s az élet minden kényelmeit megszerzé magának: de ott egyedül, megvetve, mindenkitől kerülve folytatta és folytatja életét..." (161. l.) Megjegyezzük, hogy mind Orbán Balázs, mind Kelemen Lajos sarkítottan tárgyalja az összeesküvést, az újabb történelmi kutatások bizonyára mértéktartóbb, reálisabb képet nyújtanak.

³⁹ Biró Mihály 1881. aug. 25-én halt meg 67 évesen. Szinnyei József nagy életrajzgyűjteményének I. kötete műveként említi: *Önvédelem* a rémkorszakban elítélt és kötél által kivégzett Török, Gálffy és Horváth feladási ügyében. Marosvásárhely, 1870.

egy nehézség-függeléke volt, B[iró] József másik törvénytelen féltestvére, Orbán Sándor. Ez nem lakott a Biró udvarházban, de majd minden nap megfordult abban. Kisebb középtermetű félbarna ember volt. Semmi vonása se volt benne a B[iró] József rokonszenvenességének, s én a gyermek természetes ösztönével eleitől fogva idegenkedtem tőle. B[iró] Józsefnél idősebb volt. Akkor már kiszolgálta katonaeveit, mégpedig Bosznia elfoglalásakor. Orbán Sándor testileg is viselte e megszállásnak nem csak emlékét, hanem bélyegét is. Az egyik alsó karjának a test felőli oldalán a bőrbe alkalmazott kék színű német szövegű folyóírás örökítette meg nem hősiességét — melyet csak velem, az apró gyermekkel szemben gyakorolt, hanem haditörvénytörés által alkalmazott elítéltségét a háborús katonai szolgálat veszélyei elől való gyáva elszökése miatt.

Biró Mihály anyja, Kelemen Klára édes testvére volt Kelemen Lajos nagyapjának. Apjuk K[elemen József], anyjuk Demeterfalvi Nagy Sára volt. Ennek az alakját, arcvonásait s természetét egy Biró Mihálytól származott törvénytelen unokája, Orbán Sára örökölte, kit mint gyermek én is jól ismertem. Finom, szabályos arcú, rózsás arcbőrű, kék szemű, barna hajú szelíd arcú középtermetű szépség volt.

(Folytatása következik)

GYÖNGYÖSSY JÁNOS

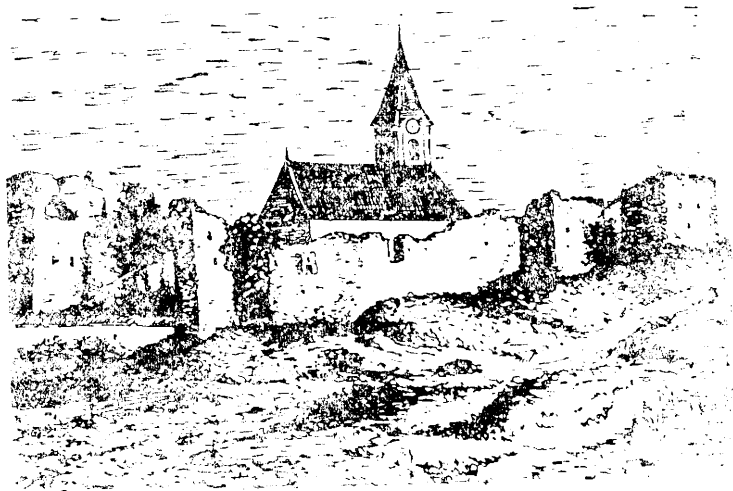
A HOMORÓDSZENTMÁRTONI UNITÁRIUS TEMPLOMKASTÉLY

A község központjában enyhén kiemelkedő magaslaton áll az unitárius templom, mely a lebontott gótikus templom helyébe 1888—1889 között épült. A templomot hajdan hat védőtoronnyal megerősített, ovális alaprajzú várfal övezte, melynek bejárata a templomtól külön épült középkori eredetű kaputorony alatt nyílt. Ebből az erősségből napjainkra az időközben megmagasított kaputorony és az egykori várfal romjai maradtak meg. A falak mentén sorakozó védőtornyokat a XIX. század folyamán rendre lebontották, anyagukat különböző építkezésekhez használták föl.

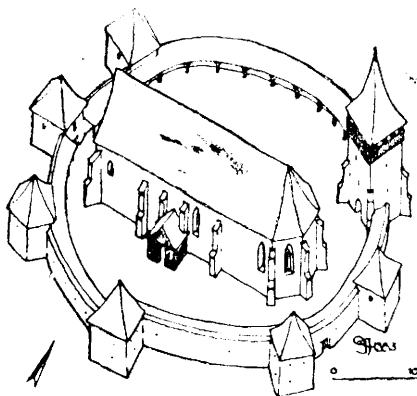
A művészettörténeti szempontból igen jelentős, középkori falfestményekkel díszített gótikus templomot, a korábbi leírások, valamint Huszka József feltárásának eredményei alapján Dávid László ismertette.¹ A következőkben a középkori és a mai templom építéstörténetére csak annyira térünk ki, amennyire az erődítmények múltjának feltárása megköveteli. Az új templom megközelítőleg északdél tájolással épült, falába látható módon nincsenek középkori faragványok beépítve.

A templom köré épített erődítményeket egy 1636. július 24-én kiállított kiváltságlevél említi. Ebben I. Rákóczi György fejedelem engedélyezi a homoródszentmártoniaknak, hogy kastélyuk őrizetére egy rangosabb székely, s mellette öt közrendű gyalog-puskás háború idején is ott-

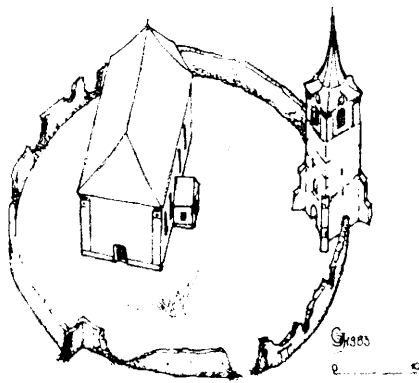
hon maradjon.² Az oklevélből fény derül a templomkastély építésének körülményeire is. 1613-ban, mikor a falu fegyverforgató népe Báthory Gábor mellett hadat viselt, az otthonmaradottakat váratlanul tatár had lepté meg és mind emberi életben, mind anyagiakban nagy kárt okozott nekik. Hasonló csapások elkerülése végett a homoródszentmártoniak Bethlen Gábor fejedelemtől kőso adományt nyerve, a templomot kőfallal erősítették meg, annyira, hogy váratlan támadás esetén maguknak és anyagi javaiknak oltalmára szolgáljon.

A homoródszentmártoni templomkastély
a XIX. század második felében (Orbán Balázs illusztrációja nyomán).

A templomkastély a XVII. század
végén

A templomkastély napjainkban

Az 1715. évi Udvarhelykörü Conscriptio röviden cserépfedésű, kőből épült templomról és zsindegyel fedett toronyról tesz említést. Annál bővebben leírja a templomkastély akkori állapotát az 1789. évi püspöki vizsgálati jegyzőkönyv, melynek teljes szövegét Kelemen Lajos tette közzé. A jegyzőkönyv szövegéből kitűnik, hogy a XVIII. század vége

felé, a védőtornyok és várfalak állapota már nem volt a legjobb. A zárórész határozatai közt a nyolcadik pont az erődítményekre vonatkozik: „A templom kerítését vagyis castélyt felettebb megromladozott állapotjában, ennek belől való részét borzafákkal s egyéb haszontalan csemetékkel felnőttnek találván“, a vizitáció elrendelte a cinterem megtisztítását³. A templomot és a körülötte lévő várat Jánosfalvi Sándor István, homoródkarácsonyfalvi unitárius lelkész is bemutatatta, aki 1839-ben a Nagyhomoród mentén barangolva Homoródszentmártonban is megfordult: „Másik nagyszerű tárgy, Homoródszentmártonban a falu alsó felében [...] szép téres dombnak tetején az unitáriusok ős templomvára [...] ősi, óriási képzelgető tornácos fogas tornyával“⁴. A gótikus templomot kerítő vár ezidőtájt már omladozó félben volt, hat védőtornyából már csak kettő állt, ezek is meglehetősen rossz állapotban. Az egyházközség iratai között Jánosfalvi Sándor István említi a fenti 1636-ban kibocsájtott szabadságlevelet, de említi egy korábbi, 1625-ben kelt oklevelet is, melyet Radecki Bálint unitárius püspök a közeli Homoródkarácsonyfalván adott ki. A vizitációt tartó püspököt a homoródszentmártoniak arra kérik, hogy a Szentmártonhoz tartozó filiákat a templomkastély további kiépítésében való részvételre kötelezze. Ezek, mármint a szomszédos Abásfalva, Keményfalva, Gyepes, Kénos és Lókod — amint a fenti delibérátumból kitűnik — „a segítségben nem igen nagy buzgóságot mutattak, mert azt mondták, hogy a régi romlásokat készek kiigazítani, segíteni, de nagyobb és újabb erősségek építésére nem ajánlkozhatnak.“⁵

Mindezt Jánosfalvi Sándor István a következőkkel egészíti ki: „Ebből következett, hogy a homoródszentmártoniak is holmi, a levélben kifejezett kifogásokkal a filiákat elrekesztvén és tiltván, nem csak a vesztély idejéni várbameneküléstől, de a torony alatti bejáratától is, ítéletesen ajtót vágattak a váron a filiák számára a cinteremnek keleti oldalán, mely tájék vagy várrész osztály szerint a filiáké volt, hol a bérakott ajtó ma is látszik. És így a privilegium nyérésekor [1636: Gy. J.] csak a homoródszentmártoniak vállán feküdt a vár továbbépítés vagy bevésés és gondozás terhe, de úgy hiszem, övék volt egyedül haszna is már nagyobbára.“⁶

Az erkélyes sisakkal ellátott tornyot Sándor István a következőképpen írja le: „A torony alólról erőssen bé van boltozva s csak egy kis erős vasas tölgyfa ajtócskán lehet két kőfal közt lévő keskeny grádícson felbuvni a toronyba, hol egy ember ezer ellenséget legyilkolhat rendre felyülről, ha buvni mernék alulról. Megjegyzem itt is, hogy a toronyon magán volt ily nehéz vasas tölgyfa ajtó is, ezen ittjártamkor [1839: Gy. J.] utáni időben a rajta volt vasakért lepusztítatván ma [...] csak egy vékony deszka levél-ajtó van rajta.“⁷

Orbán Balázs az erődítményt a következőképpen mutatja be: „E kastély erős, magas falaival, 7 bástyájával 250 lépés kerülettel bírván, elég terjedelmes volt arra, hogy nagyobb számú védcsapatot is befogadjon és elég erős arra, hogy azoknak vész idején védelmet és biztos menhelyet nyújtson.

A kastély idoma kerek, csakis déli oldalán rúg ki szögletbe. A falak vonalából kiszökellő bástyák egy kivételével (mely ötszögű) mind négyebástyák, kétsoros lőréssel, s azon sajátos elrendezéssel, hogy úgy a keleti, mint nyugati oldalon két-két bástya van közvetlen egymás szomszédságában. Az északi oldalon volt kapubástyára épült a torony; boltozott folyosója még most is megvan tartva.

Ilyen e várkastély s kegyeletes és becsülendő azon gondolat miszerint a hívek gabonát gyűjtenek, hogy ezek őseinknek annyszor védelmet nyújtott várkastély omladozni kezdett falait kiújítva, megmentsék az enyészettől⁴⁸. Úgy látszik azonban, hogy ez a jószándékú gyűjtés nem járt különösebb eredménnyel. Id. Kováts István székelyudvarhelyi fényképész 1936-ban készült felvételén a védőfalak már a mai romos állapotot mutatják.⁹

*
* * *

A középkori eredetű kaputorony négy sarkát hornyolt vízvetőkkel ellátott pillérek erősítik. A torony alatti bejárat csücsíves kiképzésű, a kapualjat pedig csücsíves dongaboltozat zárja le. A kapualj délkeleti falában egy szűk körépeső vezet az első emeletre, a lépcsőház felé nyíló ajtó vastag tölgyfa deszkakból készült, külső oldalát egymást keresztező, vízszintes és függőleges vaspantok erősítik. Az első emelet 120 cm vastag falat mind a négy irányba egy-egy keskeny magas lőrés töri át. Ezek közül az udvar fele nezőt utólag ajtónyi méretűre tágitották, a délkeletit és az északkeletit pedig befalazták. A lőrések fülkáját felül téglából rakott boltív zárja le. Az első emelet padlózata ma a lőrések alsó szintjén található, tartógerendái párkányra támaszkodnak. Az eredeti padlószint valamikor alacsonyabban lehetett, amint azt az egykori tartógerendák falban megmaradt üregei mutatják. Ezek a mai padlószint alatt, a kapualj dongaboltozatának csücsától 1 m magasságra láthatók. A második emelet talán valamivel későbbi, de szintén védelmi jellegű ráépítés eredménye. A négy fő irányba egy-egy keskeny magas lőrés nyílik. Ezeknek fülkéi felül szemöldökkővel zárulnak. A torony külső oldalán, az első és második emelet választóvonalán, a délkeleti és az északnyugati oldalon egyenetlenül keskenyedik a fal.

A második emelet feletti, kőből épített rész — melyet sem ablak, sem lőrés nem tör át — későbbi magasztás, feltehetően az 1789-beli vizitáció jegyzőkönyvében említett 1775. évi renoválás alkalmával készült. A 95 cm vastag, téglából rakott hangablakos felső rész 1861-ben épült. A tornyot óraíves, nyolcélű, csücsös bádógsisak fedi.

A torony északnyugati oldalától induló, megközelítőleg 40 m hosszú falszakasz, többnyire egyenes peremmel rendelkezik, lőrést nem találunk rajta. Mivel nem valószínű, hogy egy ilyen hosszú falszakaszt védelem nélkül hagytak volna, — ráadásul ezen a részen az alaprajz görbülete miatt oldalfedezet sem volt lehetséges — föltételezhető, hogy ez a szakasz, akárcsak a védőfal többi része, valamikor magasabb lehetett. Talán épp a lőrésekkel ellátott felső részét bontották le az idők során.

E meglehetősen ép falszakasz után két, egymáshoz közel épült védőtorony helye látható, kissé délebbre pedig egy ötszögű védőtorony alapja sejthető. Itt egy elfalazott, téglából rakott szegmentívvel, záródó ajtónyílás is látható, mely egykor a torony földszinti helyiségébe nyílt. Ettől a toronyhelytől a következőig a védőfal többnyire egyenes vonalban halad. Ezen a szakaszon három mellmagasságban elhelyezett, szemöldökgerendával záruló lőrést találunk. Az egyenes vonalú falszakasz végén, a déli oldalon egy szöglet töri meg a fal ovális alaprajzát; itt állott egy másik védőtorony, melynek alaprajza enyhén trapézoid lehetett. Innen megközelítőleg 25 méterre újabb védőtorony helye látható, s hogy ez egyszerre épült a várfallal, bizonyítják a fal síkiából kiálló szegletkő-

vek. Tovább haladva a kaputorony felé, nem messze az előbbi torony helyétől egy elfalazott szemöldökgerendás ajtó látható. Kissé arrébb, a vár hatodik és egyben utolsó védőtornyának nyomai tűnnek föl.

*
*
*

Homoródszentmárton plébániáját az 1333. évi pápai tizedjegyzék említi először: „Abraam sacerdos de Sancto Martino solvit VIII banales antiquos“. A múlt század végén lebontott templom első formájában a XIII. század utolsó negyedében épülhetett.¹⁰ A XV. század végén a régi, valószínű félköríves szentély helyébe a kor igényeinek megfelelő sokszögű záródású, boltozatos szentélyt építették, s szintén ekkor készülhetett a hajó boltzata is. A gótikus átépítés által nyert formáját a templom az 1888-ban történt lebontásáig megőrizte.

Feltehetőleg ugyancsak a XV. század végén épült a gótikus torony, a templom épületétől külön, tőle megközelítőleg 10 méterre. Igen valószínű, hogy a templomot, a XV. század végén alacsony kőfal vette körül, hisz tudott dolog, hogy a templomtól külön épült középkori kőtoronyok a Székelyföldön a cinterem bejáratának védelmét biztosították. Alaprajzi elrendezés szempontjából tehát a templom a XVII. századi védelmi célú átépítésig aligha különbözött a közeli Homoródszentpéter, Homoródjánosfalva, Oklánd és Homoródújfalú kerített templomaitól.

Amint az 1636-ban kibocsátott kiváltságlevélből kitűnik, az 1613. évi török—tatár dúlás utáni években a templomot hat védőtornyossal megerősített várfallal vették körül. A korábbi cinteremfalakat valószínűleg lebontották; tény az, hogy a ma látható romos falmaradványok szerkezetén ráépítés nyomai nem látszanak. A XVII. századi védőfalak ovális alaprajza szerint viszont arra következtethetünk, hogy a várfalak többékevésbé a korábbi cinteremfalak vonala után igazodtak. Itt kell megemlítenünk, hogy az 1789. évi leírás hat, Orbán Balázs pedig hét védőtornyot is említett. E különbség abból adódik, hogy Orbán a harangtoronyt a védőtornyok közé számította, sőt azt az egyik „bástya“ megmagasításából származtatja. Ez a megállapítás nyilvánvalóan téves, mivel a csúcsíves bejáratnál, keskeny lőrészekkel ellátott torony csaknem másfél száz évvel korábbi a többi védőtornynál.

Nincs adatunk arról, hogy a középkori kaputornyot a XVII. századi erősítési munkálatok mennyire érintették, avagy érintették-e egyáltalán. A torony második emelete ugyan későbbinek tűnik, mint az alatta lévő rész, lőrésai szerint ítélve azonban ez az emelet is korábbi, mint a várfalak és a védőtornyok. Feltételezhető, hogy a toronyt már a védőfalak építése előtt is erkélyes sisak fedte, mely egész a XVIII. századi magasításáig fennállhatott. Az 1775-ben magasított toronyt — valószínű a hagyományos forma megőrzése végett — újabb erkélyes sisakkal látták el. Ezt a zsindeffel fedett sisakot melyet Jánosfalvi Sándor István is említ, az új harangház építésekor, 1861-ben bontották le.

A földszinti helyiségre és emeletre tagolt védőtornyok némelyike, ahogy a falmaradványokból kivehető, a védőfállal egyszerre épült, a többi később ragasztották a már meglévő várfalhoz. Így az ötszögű, a trapezoid alaprajzú, valamint a déli oldalon, az előbbitől keletre épült védőtorny, a várfállal egyidős, a kaputoronytól délre eső torony viszont már nyilvánvalóan későbbi bővítés eredménye. A nyugati oldal másik két védőtornyáról, az erősen romos várfalak miatt, az építés sorrendjét illetően semmi bizonyosat nem állapíthatunk meg.

A védőfalak lőrésai meglehetősen rendszertelenül, némelyek mellmagasságban, mások ennél magasabban helyezkedtek el. Nyílásuk téglalap vagy négyzet alakú, fülkéjüket felül szemöldökgerenda vagy lapos épületkö zárja le. A várfalak régen bizonyára magasabbak voltak mint ma, magasságuk a védőtornyokéval egyezett. Gyilkjárónak nyomai ugyan nem maradtak fenn, de ha a falak magasabbak voltak, okvetlenül annak is kellett léteznie. Az 1789. évi jegyzőkönyv a falak belső felén „rongyos sendellyes árnyékokat“ említ, melyeket a védőfolyosó maradványainak is tekinthetjük, de ugyanúgy lehetnek — a székelyderzsiéhez hasonló — félnyereggetős szin maradványai is.¹¹

A Sándor István által említett deliberátum szerint a homoródszentmártoniak még 1625-ben is a vár nagyobbításán dolgoztak. Az akkortájt nyitott oldalbejárat maradványa az az elfalazott ajtó, mely a várial délkeleti részén ma is látható.

A templomot és a várat 1661-ben (Jánosfalvi Sándor István szerint 1663-ban) a törökök feldúlták. Erről tanúskodott a régi templom nyugati végében álló karzat felirata: *Hic Chorus per manus Gentium Barbarorum Nejarias Turcarum destructus. In Gloriam Dei Patris denuo Renovatus Impensis Georgii Szakáts. A. D. 1664.*¹² Ekkor pusztult el a Radeczki Bálint püspök leveléből ismert két középkori harang is. Ezek helyett 1666-ban két új harangot öntettek. A nagyobbik harang ma is megvan a következő felirattal: „In gloriam unus supremi Dei et ejus filii nazare aetilius (!) Stephano Biro Balthasare D. E. 1666. Geor. Moergeler Coronen Me Fudit.“

1690-ben a Zernyest melletti győzelem után Thököly Imre és az őt segítő török-tatár csapatok Udvarhelyszék felé nyomultak és szeptember 10-én már Homoródszentpéternél táboroztak. Egy hónap múltán, Thököly hátráló seregei újból átvonultak a Homoród mentén. Október 11-én Kénost, Homoródszentmártont és Recsenyédet érintve, Erdővidék felé iolytatták útjukat.¹³ Bár pontos adattal nem rendelkezünk, valószínű, hogy Homoródszentmárton népe és a környékbeliek az átvonuló, prédára éhes seregek elől a templomvár falai mögé húzódtak. Az 1789. évi jegyzőkönyv egy zászlóról is szól, melyet a szentélyben tartottak, és amelynek felirata a következő volt: „Itt nyugszik Nemzetes Biró Gábor Uramnak virágzó életének 23. esztendő korában tatárok fegyverétől sok sebei után vitézi módon elhervadt teste 8-va octombris 1691.“¹⁴ Jánosfalvi Sándor István a múlt század harmincas éveiben a zászlónak már csak rúdját és foszlányait találta, Orbán Balázs pedig már ennyit sem. Orbán szerint Biró Gábor a Thökölyt segítő török-tatár csapatokkal szállt szembe és a harc során esett el. Thököly beütése azonban egy évvel Biró Gábor eleste előtt, 1690 őszén történt, következésképpen, vagy Orbán feltételezése nem helytálló, vagy a zászló évszámát olvasták tévesen. Ez utóbbi azonban nem valószínű, már ezért sem, mert nemcsak az évszám, hanem a nap sem egyezik: 1690 október 8-án ugyanis Thököly még Fehéregyháza és Bun között táborozott.

Az 1789. évi egyházvizsgálat a várfalakat omladozófélben találta, a védőtornyok közül pedig kettő különösen rossz állapotban volt. Az akkori iskola udvara felől lévő védőtorny (ez feltehetőleg az északnyugati torony volt) „GÁL FERENTZ és „HIC FUIT VAL: SZ: MÁRT: A. D. 1677“ felirat volt olvasható.

Jánosfalvi Sándor István 1839-ben már „váromladék“-ról és „repedt bástyák düledékei“-ről tesz említést. A hat védőtornyból ekkor kettő

még meglehetősen épségben állott, a torony csúcsíves bejáratának pedig megvolt még a vaspántos ajtaja.

A védőfalak nagy részét a XIX. század végén, az új templom építése idején, és az azt követő néhány évben bontották le. A romosan maradt falak napjainkban is tovább omladoznak, a védőtornyok helyét pedig már csak a talajfelszín enyhe kiemelkedései jelzik.

JEGYZETEK

¹ Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981, 157—167.

² *Székely Oklevéltár*. VI. 134—138.

³ Kelemen Lajos: *Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki vizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig*. Keresztény Magvető, LIV. (1922.) 168—180.

⁴ Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*, 1858. Kolozsvár, I—II, 1942, 55.

⁵ Uo., 59.

⁶ Uo., 59—60.

⁷ Uo., 69.

⁸ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, I, 1868, 162.

⁹ Dávid László: i.m., 134. fénykép

¹⁰ Dávid László: i.m., 166.

¹¹ Az „árnyék” szó korábbi jelentései: 1. szekér és szerszámszín. fészker; 2. fedélszín. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. I, Bukarest, 1976.

¹² Kelemen Lajos: *Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez*. Művészettörténeti Tanulmányok, Bukarest, 1977, 217—218.

¹³ Jakab Elek — Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye monográfiája*, Budapest, 1901, 401—402.

¹⁴ Kelemen Lajos: i.m. (1977), 218.

SIMÉN DOMOKOS

VELEM VAN AZ ISTEN

Jn 16,32b

Mindig félttem a különvéleménytől. Nem tudtam, míg le nem mérhettem a mások igazságának mérlegén is, hogy pártolom-e vele az igazságot, mások is gondolkoznak-e hasonlóan, vagy csak a magam egyedülvaló útját járom. Azonos gondolkodásúakat, szellemi ikertestvéreket vagy legalább is rokonokat kerestem mindig. Tudom, hogy ez az egyedülvalóság elleni szellemi védekezés volt.

Az ágybaromlott ember, a koporsóval rokonított lelkek, a lelombozott remények, a csalódás zátonyára futottak erőtlenség ahhoz, hogy lelki száműzetésükből azonosak legyenek önmagukkal. Lelki félszeggé teszi őket az életnek magukon lemért csapása. Rendszerint saját bajuk egyedülvalóságába zárkoznak. Ilyenkor, ha kopogtat a lélek az ajtón, szélesre tárul az érzések határa és vizsgálat nélkül fogad be az ember ismerősöket és ismeretleneket. Tudom, hogy ez az emberi lélek természetes gyógyszer az egyedülvalóság ellen.

Emberek, nemzetek minden időben kerülték azt, hogy segítség, megértés, szövetséges nélkül legyenek. Népeket és nemzeteket emelt magasba az, hogy az adott pillanatban nem voltak magukban, volt segítségük. Menekülés volt ez is az egyedülvalóságtól a segítség mérlegének, erejének megmértetésében.

Egyetlen protestáns felekezet sem lenne, ha a reformátoroknak nem lettek volna követőik, ha magukra maradtak volna.

A szellemi, lelki, társadalmi életben a magukra maradóknak, egyedül valóknak nagyon nehéz a sorsuk. Az ember szeret egyedülállónak látszani, de nem szeret egyedül maradni. Az átlagembert megtöri a magányosság. Különös tükre az életnek, hogy az ember a családban, egyházában vagy bármely nagy tömegben is lehet, maradhat egyedül. Bizonyosság rá a világon lévő kórházi és lábadozó betegek nagy száma. Beteggé tesz az egyedülvalóság. Ezért kerüli azt minden ép lelkű ember.

Mindig csodáltam Jézust azért, hogy a maga idejében és korában, szellemében és tanításában egyedül volt azokkal a mesterséges bukta-tókkal szemben, melyek lépcsőfokok voltak a Golgotához. Csodáltam azért is, mert lelki életének olyan erkölcsi tartalmat tudott adni, melyből még a mindig vele levő tanítványok sem tudtak osztozni. Volt hite, hogy megossza a világosodó emberekkel gondolatát, Istent; volt bizalma, hogy megossza lelkét, és volt akarata, hogy önmagával mindig azonos maradhasson a hit és a cselekedet mérlegén. Szétosztotta

önmagát és mégsem maradt egyedül. A „nagyok“ ritka kiváltsága ez, „kiket az Isten lelke vezérel“, ahogy mondja a Biblia.

Jézus készült a földi egyedülvalóságba, a halálra. Elküldte „övéit“, a tanítványokat, visszaadta őket a családnak, a munkának. Feltételezem, hogy a tanítványok, önmagukból indulva ki, mivel szerették Jézust, féltették a nehéz napok egyedülvalóságától. Talán nem is akartak övéikhez menni, hanem az „övékkel“, Jézussal maradni. Minden elhangzott mondat végén a közös aggodalom csattant: Uram, egyedül maradsz. Erre utal a felolvasott bibliai vers első szava, az az árulkodó „de“ szócska. „De nem vagyok egyedül“, bizonyítja Jézus. Az egyedülvalóknak örök bátorság-receptet írt az evangélista Jézus szavában: „az Atya velem van“. Ezzel élete tapasztalatára emelte a bizalom szobrát. Hitt benne és tudta annak igazság-erejét. Tudta, hogy vannak utak az életben, ahová a legragaszkodóbbak sem kísérhetik el szerettüket, amikor senkinek sem lehet társa senki. Amikor a „földi mértékkel“ mért egyedülmaradás bekövetkezik. A hit végső próbáját állotta ki Jézus, mert bízott, nem sorsának megváltoztatásában, hanem minden körülmények közt Istenben. Aki benne bíz, nem tud magára maradni, egyedül lenni. Nem lehet kizárva a legkisebb, de legerősebb szövetségből, amit a hívő ember köt Istennel. A boldogtalan életben is boldog közösség, remény, hit, bizalom, megnyugvás, biztatás, bátorság, egyensúly van benne. Íme, a nyugodt élet képlete mindenkinek. Mindenkinek? Csak annak, aki hisz Istenben és helyesen ismeri Őt. Erre is „Példát adtam néktek“.

Nehéz példa. A magányossággal, egyedülvalósággal küzdő ember lelkét sokszor darabokra tépdési az élet. A közösségekben is közösség nélkülivé árvulunk. Magunkra szorultak, magunkra maradtak légiói társ után, szövetséges után vágyunk, ...és szaporítjuk a kórházi ágyakat, könnyeket, panaszokat, az öngyilkosok számát, nagy egyedülvalóságunk miatt.

Minden, ami van, társra vágyik, nincs egyedül, csak az ember tudja magát kitagadni másokból, kiszorítani önmagából az embert, csak ő maradhat egyedül.

A müncheni modern képtárban egy olyan képet láttam, melyet azóta sem tudok elfelejteni. „A vihar“ volt a címe, melyet a színek haragosát válogatva híuen adott vissza a festő. Szinte süvített a rémület a képről. A rémület alaphangjára volt hangolva minden, ami a vásznan volt. A derékba hajlított fák ágaikkal egymásfelé kapkodtak, összeölelkeztek, hogy tehetetlenségüket összeadva a megmaradást biztosítsák. A fűszálak földre lapulva, egymást fedve, engedték, hogy a hátukon száguldjon az orkán, az egymást védésében érezték önmaguk erejét. A kövek is összenyomták vállukat, hogy megfeküdjék a „csak a kő marad“ biztonságát. Minden társra talált, csak az egy emberi alak küzdött a viharral, társtalanul, magára maradva, egyedül. Barátom oldotta föl a mondanivalót: megmarad, mert vele van az Isten. A képet egy lelkész festette a felolvasott bibliai vers bizonyosságául. Tudd meg, hogy ha hiszel, veled van Isten. Ámen.

A CSALÁD

Józs 24,15

A Bibliában sok mondanivaló van a családnak a családról. Minden mondanivalója mélyén az áll, hogy a család Istennek szolgáljon és építse az Istenországát. Benne otthonra kell találnia a hitnek és a szeretetnek, az egyetértésnek és a békességnek, az önzetlenségnek és az áldozatkészségnek, ezáltal válik a család Istenországa alapsejtjévé.

A család álljon Isten szolgálatában! Ezt mondja alapigénk is. Józsué saját családját állítja példaképül az egyistenhitre, a neki való szolgálatra és az ebből eredő magasabb rendű vallásos és erkölcsi élet megélésére. Fájdalommal tapasztalja ugyanis, hogy igen sokan családstól bálványimádásra adták magukat. Józsué halála előtt még tenni kívánt valamit népének megmentésére. Gyűlést hívott össze és szózatot intézett a néphez. Felvonultatta a múltat, amikor az Igéretföldjére vezető vándorúton Egyiptomtól Kanaánig egyedül az élő Isten segítségével szabadultak meg számtalan veszélytől. Emlékeztette népét, hogy az Úr a szövetség keretében ígért nekik új hazát. Ez a szerződés nemcsak Istenre nézve kötelező, hanem az emberre is, és nemcsak a múltban volt, hanem ma is az és kötelező lesz a jövőben. Rámutatott, hogy milyen áldások származtak eddig és származnak ezután is a szövetség megtartásából, és milyen romlás és kárhozat szakad a népre, ha elfelejti, megtagadja, vagy felbontja ezt a szerződést. Beszéde elevebe vágott, gyökereiben megrendítette a lelkeket. Ezt a pillanatot használta ki, hogy kinek-kinek a józan belátására bízta az ezutáni követendő utat hitbeli, és erkölcsi magatartása terén.

„Válasszatok magatoknak még ma, kit szolgáljatok — mondotta, akár azokat az isteneket, akiknek a ti atyáitok szolgáltak, amíg túl voltak a folyóvizeken, akár az emoreusok isteneit, akiknek földjén laktok: én azonban és az én házam az Úrnak szolgálunk.“ (Józs 24,15).

A lelkében megrendült, büntudatra ébredt és megkeseredett nép egyemberként fogadott örök hűséget: „Távol legyen tőlünk, hogy elhagyjuk az Urat, szolgálván idegen isteneknek! Sőt inkább az Úr, a mi Istenünk az, aki felhozott minket és atyáinkat Egyiptom földéből, a szolgák házából“ (Józs 24,16—17).

Ez a történelmi jelenet része annak a hosszas küzdelemnek, melylyel Izráel népének legjobbjai, családjakkal együtt meg akarták menteni népüket a pogányság veszedelmétől. Így küzdött már Ábrahám is az egyisten hitéért, szolgálataért: „megparancsolta az ő fiainak és az ő házanépének útána, hogy őrizzék meg az Úrnak útját“. Ebből a lélekmentő küzdelemből része volt a bírák, királyok, próféták legjobbjainak családjakkal együtt.

Az Újszövetség szelleme szerint a család Istenországának alap-sejtje, feladata: Istenországának építése.

Jézus családi szeretetben született és nőtt fel. A hit és a szeretet már ott ragyogott a betlehemi jászolbölcsőben. Féltőn szerető családi szív dobogott az Egyiptomba menekülés útján, és ez a szeretet vezette vissza Názáretbe. A családi hit és szeretet örködött felette, mikor 12 éves korában először zarándokolt szüleivel a jeruzsálemi templomba. A hit szava szólt belőle, a nagyrahivatottság öntudatával, a szüleinek adott válaszában: „Nem tudjátok-e, hogy nékem azokban kell foglalatossnak lennem, amelyek az én Atyámnak dolgai?” (Lk 2,49). De benne van-e válaszban a szülei iránti tisztelet és szeretet is. Mintha mondaná: nem akartalak megbántani, de az én mennyei Atyámat is szeretem, íme, nem maradtam tilalmas dolgokra vissza, hanem szent úgy az, ami visszatartott. Aztán engedelmesen elindult velük haza, amint az utolsó mondatban olvassuk: „És aláméne velük, és méne Názáretbe; és engedelmes vala nékik. És az ő anyja szívében tartá mindezeket a dolgokat. Jézus pedig gyarapodék bölcsességben és testének állapotjában és az Isten és emberek előtt való kedvességben.” (Lk 2,51—52).

Ez a hit és szeretet egyre nőtt, magasztosult, amint gyarapodott bölcsességben, testének állapotában. Mire tanítani kezdett, egy lelki közösség tagjának érezte magát, hol a családok egy mindenkit magába foglaló nagy szellemi családdá alakultak, melyben testvéreinek, szüleinek tekinti mindazokat, kik teljesítik Isten akaratát: „Mert, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát, az nékem fitestvérem, nőtestvérem és anyám!” (Mt 12,50). Íme a lelkirokonság is rokonság, a hit-testvériség is testvériség, a keresztyénység is egy nagy szellemi család.

Ilyennek indult a keresztyén egyház, melynek kezdeti formáit leginkább a család őrizte meg. Az Apostolok Cselekedetei könyve ezt így jellemzi: „A hívők sokaságának pedig szíve-lelke egy vala; és senki semmijét nem mondá magáénak, hanem mindenük köz vala.” (4,32). A családban közös a vér és közös a név, közös a nyelv és közös a cél, közös az öröm és közös a bánat, közös a feladat és közös a szolgálat. És érvényesül a családban az egyetemes papság elve is. Ki tanítja meg az első imádságra a kisgyermeket? Az édesanya! Ki fohászkodik Istenhez könnyes buzgalommal, ha a család valamelyik tagja nehéz próba előtt áll? A család! Még beszélni is alig tud a gyermek, már tudja mi az a rózsza, ibolya, tulipán, és hogy ezeket a szépségeket a jó Isten adja örömünkre és boldogságunkra; ki az, ki ezt a hitet és természetszeretetet a szívébe beírta? Az apa, anya, testvér. Igaz beszéd az, hogy szülőnek lenni a legszebb hivatás a világon, mert amikor hitre és szeretetre nevelnek, Istenországát építik bele a kicsinyek lelkébe.

A hit és szeretet, egyetértés és békesség a család vonzóereje. Vágyol-e haza, mint a madár a fészkére, ha távol dolgozol, tanulsz, katonáskodol, vagy ha hosszú útra keltél? Erről a vágyról vall Arany János az Ithon című versében: „Mint a madár a fészkére, / Szomjú vándor hűvös érc, / Mint a gyermek anyaölbén, / Vágyom én e nyájas körbe. / Itt enyelgő kis családom / Közt van az én jó világom; / Künn borong bár a magasban, / Itt mindig csillagos van: / Csillagó szem, mosolygó ajk, / Ez az, mit a szívem óhajt / S küszbőmet átalálva, / Ez derül itt énelembe. / Szívem ifjul, gyermekké lesz, / Kis örömet nagy-nak érez, / Körülem is ártatlan kedv / Játszi pillangója repked / És

felejttem egyidőre / Gondjaimat a jövőre: / Mi nehéz súly függ e vállon,
/ Nehogy kedvük búra váljon: / Gyermekszívvvel, öntudatlan / Nyug-
szom meg a gondolatban, / Hogy övét el nem hagyja, / Ki mindnyájunk
Édes Atyja.“

A családban Isten akkor jelenik meg gondviselő jóságával, amikor a legnagyobb szükség van arra. Ezért a legnagyobb bajban se veszítjük el hitünket, ne lankadjon közöttünk a szeretet. A nehézségek is arra tanítsanak, hogy az egyénnek szüksége van a közösségre, miként a közösségnek is szüksége van az egyénre. Nem lehet a társadalomtól elzárt életet élni, még ha elefántcsonttorony volna is a menedékünk. A kis családok léte a nagy családoktól is függ, a családok családja is csak a kis családokból tevődhetik össze. Az egyháztalagok sorsa szorosan összefügg az egyház sorsával, miként az egyház is csak tagjaiban létezhetik, mivel létének célja és értelme a hívek lelki gondozásában és szolgálatában rejlik, Jakab apostol szerint: „Tiszta és szeplő nélkül való istentisztelet az Isten és az Atya előtt ez: meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságukban...“ (1,27).

A családot az önzetlenség szelleme kell, hogy áthassa: Egy mindenkiért, mindenki egyért! Sok hátramaradást okoz az önzés a társadalomban is, de a családban semmiképpen sem szabad helyet kapnia. Vágyaink, céljaink, indulataink, akaratunk és munkánk nem állhat csak magunk szeretetének szolgálatában. Ezért írja János apostol levelében nekünk is: „Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet az Istentől van; és mindaz, aki szeret, az Istentől született és ismeri az Istent! (1Jn 4,7). Az önzés vétke, ha befurakodik egy családba, feldúlja azt, tagjait elidegeníti egymástól, s bár egy fedél alatt laknak, távolabb vannak egymástól, mintha ezeridegenek volnának.

Istenországának az alapsejtje csak úgy lehet a mi családunk is, ha elmondhatjuk Józsuével: Én és az én házam az Úrnak szolgálunk. A család lelki közösséggé kell, hogy tökéletesedjék, hogy mindenki testvérünk, apánk és anyánk legyen, aki Isten akaratát teljesíti. Legyen vonzóereje a családnak. Minden tagja vágyakozzék haza, mint a méh megrakódva édes terhével. Érvényesüljön az őskereszténység egyetemes papság-elve: legyen hitoktató, erkölcsi nevelő a család minden felnőtt tagja, hogy a kicsinyek lelkébe legyen ki elültesse az Istenországát és a földi boldogság feltételeit.

Hogy szép családi életet éljünk, hogy szolgáljunk Istennek s egymásnak a hit és szeretet jegyében, nem függ földi helyzetünktől, foglalkozásunktól, de nem függ életkorunktól sem, hogy mikor térünk rá arra, hogy Istenországát építsük családotól. Egyedül a lélektől függ, ami bennünk lakozik, a nemes szándéktól, mellyel eltöltött minket a prófétai, apostoli intelom életünk valamely szakaszában, hogy megértjük életünk célját, nagyraihivatottságát.

Képesek vagyunk-e mi is igent mondani ilyen lelki felhívásokra? Képesek vagyunk-e megérteni Isten bizonyosságait, szent jeleit, gondviselő segedelmét, mellyel már e földön Istenországa tagjai közé kíván avatni? Ha igen, éljük úgy egyéni és családi életünket, mint akik Istennek szolgálunk s tegyük a családot Istenországa műhelyévé, ahol szülők és gyermekek megerősödhetünk és nagyra nőhetünk a hit és szeretet által. Amen.

AZ ÉLŐ ISTEN

Zsolt 42, 3—4

A történelem hajnalhasadásának világosodó horizontján az ember töprengve, tűnődve teszi fel magának a kérdést: ki és milyen Isten? az én Istenem; aki életet adott, kezében tart, vezet, megmozdul az én kiáltásomra, lehajol hozzám, hogy magához emeljen.

Ki az Isten, milyen az Isten, hol van az Isten? A legnagyobb kérdések, melyeket már az öneszmélés pillanatában feltett magának az ember, s azóta is naponta megszületik és utat tör magának millió és millió emberi lélekben. Az emberi öntudat hajnalhasadása óta hangzanak e kérdések és megszűnni nem fognak soha, amíg ember él a földön. E kérdésekben benne van emberségünk, istenfiúságunk bélyege, az ember kiolthatatlan Isten utáni szomja. E kérdésben az emberi lélek évezredek útján: fájdalmas tapasztalatai és csalódásai között is, nagyraihivatottságáról, istenfiúságáról beszélnek. Ahol egyszer elhangzanak, visszhangjuk mindig ott marad a lélekben, s az ember csak akkor nyugszik meg, ha önmagának válaszolt e kérdésekre. Válaszaink milyensége életünk irányáról, minőségéről beszélnek.

E kérdéseket veti fel az ember az élet hajnalán dadogva, remegve: nagy sziklák tetején, folyók partjain, források mellett és mindazokon a helyeken, ahol Isten jelenlétét sejtette. E kérdések hangzottak a kultushelyeken és hangzanak ma is az Isten tiszteletére épített ezer és ezer templom szószékén: Ki és milyen az Isten? Hol van az én Istenem?

E kérdésekre a legtalálóbb feleletet Jézus adta meg: Isten a mi szerető Atyánk. Az emberiség számára Istent, mint Atyát Jézus fedezte fel. Egész életét betölti, áthatja az Atya szeretetének boldogító, feltétlen hatalma. Minden eltörpül, elveszti jelentőségét vele szemben, számára valóság lesz az egész életét átható és boldogító istenélmény: az Atya jelenléte. Lelke annvira ráhangolódik az Isten akaratára, hogy teljesen azonosul vele: „Én és az Atya egy vagyunk.“ Nála nélkül nem tud és nem akar élni. Isten atyaságának evangéliuma Jézusban életerővé lett. Egész életében végigkísérte az a boldogító tudat, hogy az Atya vele van. Ez a tudat adott erőt prófétai munkájához, ez készítette az elkerülhetetlen órákban erre a kijelentésre: „Nem vagyok egyedül, mert az Atya velem van.“ Élete bekapcsolódik az ő mennyei Atyjába, s ez a szent kötelék nemcsak megtartja, hanem mind közelebb és közelebb emeli Istenhez.

Az evangéliumokat olvasva, Isten atyaságában felfedezem a kifoghatatlan jóságot, szeretetet és életet. Isten atyasága eloszlatja bennem a félelem és kicsinység érzését. Milyen nagyszerű érzés, ha elgondolom, hogy az én Atyám személyesen érdeklődik az én életem iránt.

Milyen nagyszerű tudni azt, hogy Isten a világmindenség Istene, de ugyanakkor az én Atyám is, aki szeret engem, törődik velem, gondot visel rám.

Vannak idők, amikor mint ködbevesző hegycsúcs, eltűnik az ember látóhatáráról az Isten arca, hogy aztán mint a vihar után kitisztult horizonton még tisztábban, fényesebben hivatagóbban álljon előttnk.

Az egyházi beszédem alapjául vett bibliai versben a zsoltáriró azt az örök igazságot fogalmazta meg személyes formában, hogy az emberi lélek megcsönkítottnak, elhagyatottnak, elveszettnek érzi magát Isten nélkül, hogy a szomjúság bennünk kiolthatatlan Isten után: „Isten után szomjúhozik a lelkem, az élő Isten után; mikor mehetek el, hogy megjelenjek Isten előtt?” Isten lelkének hordozói vagyunk, ezért nála nélkül élni nem tudunk. Az élet kemény küzdelme, ezeryi gondja néha elfeledteti velünk Istent, hogy aztán újra emlékeztessen, hogy nem kerülhetjük ki őt a világ útjain; lépten-nyomon beleütközünk, mert tele van a jelenlétével az ég és a föld. Róla beszélnek a csillagos ég, a ringó kalásztenger, a felkelő nap, róla beszélnek értelmünk, érzelmünk és lelkünknek legmélyebb és legünnepélyesebb sejtelmiei. A lélekben, a lelkünkben hordozzuk a benne való hitnek forrását. Mint ahogy az ember nem tagadhatja meg szüleit lélekcsonkulás nélkül, úgy istent sem tagadhatja meg lelki életének károsodása nélkül. Az élet csak úgy egész élet, az ember csak úgy egész ember, ha szüntelenül érzi összeköttetését Istennel.

Erről beszél Clervauxi Bernát vallomása is: „Kérdezitek tehát, honnan tudtam mégis, hogy jelen van? Élet Ő, maga az élet! S alig hogy belépett, felrázta aluszékony lelkemet, megindította, meglágyította, megsebezte kökémény, beteges szívemet... Mikor eltávozott, mindennek helyébe bizonyos bágyadság, hidegség kezdett lépni, mint mikor a forrásban levő fazéktól elvonják a tüzet.”

Az életben vannak alkalmak, amikor viharos erővel keríti hatalmába lelkünket a vágy, hogy válaszoljunk életünk nagy kérdéseire: honnan jöttünk és hová megyünk? Mi a mi hitünk Istenről, emberről, a világról? Mik a céljaink és tulajdonképpen mit jelent számunkra az élet? Különösen a nagy, gazdag, érzékeny lelkekben születik meg a gondolat kényszerítő erővel, hogy ezekre a kérdésekre válaszolni kell és válaszolnak is életükkel és alkotásaikkal.

Ahogy Dosztojevszkij ismerte az emberi lelket, úgy ismerte Tolsztoj az életet. Írásaiban lázasan keresi a választ az ember örök nagy kérdéseire: mik lehetnek életünk helyes céljai? Mi értelme van az életnek? Életében volt egy válságos szakasz, amikor sokat foglalkozott az öngyilkosság gondolatával: „Ez év egész folyamán, mialatt csaknem szüntelen azt kérdeztem, miképpen vessek véget szomorúságomnak, kötéllel-e vagy golyóval, mindez idő alatt ideáimnak mindama mozgásai mellett, szívem egy másik sóvárgó vággyal epedett. Ezt én nem tudom másképp nevezni, mint Isten utáni szomjazásnak. „Tolsztojnak három évébe került, hogy a „segítő Valaki“ segítségét megtalálja: „Emlékszem egy napon, kora tavasszal, egyedül voltam az erdőben... gondolatom ahhoz tért vissza, amivel ezalatt a három év alatt folyton foglalatoskodott —, az Isten kereséséhez, de miképp is jutottam az ő gondolatára, kérdeztem magamban... És ezzel a gondolattal ismét élet után törő boldog sóvárgás támadt bennem. Minden fölébredett énbennem és értelmet nyert. Miért kutatok tovább? Kérdezte bennem egy hang. Ő itt van. Ő, aki nélkül az ember meg nem élhet. Istent elismerni, és élni egy és ugyanaz a

dolog. Isten az, ami az élet. Jól van hát: élj, keresd Istent, mert nála nélkül életed nem lesz.“

Tolsztoj hosszas töprengés, vívódás után megtalálta Istenét, s ezzel együtt megtalálta életét. Mint ahogy a reggeli ködös szürkéségből a felkelő nap sugarainak fényében kibomlik a láthatár, úgy születik meg lelkében a nagy felismerés: Isten nélkül az út sehova sem vezet, Isten nélkül élni nem lehet.

Előbb-utóbb minden ember szembetalálja magát a gondolattal, hogy tisztázza viszonyát Istennel.

A természet minden szépsége, a napnak ragyogása ki nem elégít, mert lekednek más szépség és világosság is kell. Mindent bírhat az földön: hírt, nevet, dicsőséget, gazdagságot, de ha elveszítetted Istened, mégis szegény vagy. A föld minden kincse, a test minden élvezete lelket ki nem elégíti; mert van benned valami, ami kielégülést nem talál, ami Isten után sir, epekedik, szomjazik.

„Mint a növény a földön, úgy nyugszik az ember Isten kebelén, kifogyhatatlan kút táplálja életét.“ (Emerson) Ha eldugulnak és megszakadnak azok az erek, melyek e kifogyhatatlan kúttal összekötnek minket, kopár sivatag lesz életünk. Az élet csak így nő egészsé, az ember csak úgy lesz egész emberré bennünk, ha rátalálunk Istenre, ha egész életünket áthatja, betölti az a boldogító tudat, hogy veled, általa és benne élünk. Amen.

A HŰSÉG KÖTÉSÉBEN, SZENVEDÉSEK SZORÍTÁSÁBAN

Dán 6.10

„Nincs nagyobb kín, mintha az ember elveszíti hazája földjét“ — vallja Euripidész. E mondás keserű igazságát tapasztalta meg a fogságba esett Dániel rabságba hurcolt társaival.

Salamon temploma romokban hever, Jeruzsálem körül a falakat földig rombolta az ellenség; olyan a város, mint egy kitakart, védtelen emberi test. Az otthon maradtak a fogságba hurcoltakat, a foglyok otthoni szeretteiket, elveszített szabadságukat siratták. Olyanok Dánielék, mint kitépett fiatal fák, amelyeknek gyökerei a földbe szakadtak.

A foglyokat osztályozzák; az előkelő származású, eszes ifjakat, akikben „semmi fogyatkozás nincsen“, kiválasztják, hogy a királynak szolgáljanak, a többi pedig kétkézi kemény munkára fogják. A kiválasztottak a király ételét és italát kapják. E megkülönböztetés fejében azt várják tőlük, hogy felejtsek el múltjukat, a hazafutó utat, felejtsek el Istenüket.

Nabukodonozor, a mindenkitől rettegett király álmot lát, melyet az udvarában levő bölcsek nem tudnak megfejteni. Az ókori ember hitt abban, hogy az álomban az istenek kijelentik akaratukat, hogy az álomban rejtélyes formában megjelennek a jövő eseményei. Az álmofejtőknek minden ókori népnél nagy tekintélyük volt. Bizton számíthatott a

király kegyére az, aki álmait meg tudta fejteni. Azt a király magához emelte, vagyonnal, hatalommal, ranggal ajándékozta meg. Az történt Jó-zseffel és most ez történik Dániellel is. Csak az nagyobb kín a szülőháza melegéből való kiszakadásnál, ha valakitől azt kívánják, tagadja meg múltját. Dánieléktől ezt kívánták.

A köpenyegforgató, a csak hasznot leső ember számára ez nem jelent gondot, mert számára a jelszó: „ahol jól megy dolgom, ott a hazám“. Az önmaga identitásához féltőn ragaszkodó ember azonban lélekemésztés és önmaga elvesztése nélkül ezt nem tudja megtenni. A nehéz élethelyzetek hamar megmutatják az ember jellemét; a gyengék engednek, az erősek inkább eltörnek.

A dűsan rakott asztalok, a hatalom, a magas cím mintha azt mondták volna Dánielnek: felejtsd el értünk a hazavezető ösvényt; másfelől az otthoniak, fogolytársai esdeklő hangját hallotta: ne hagyj el minket. Megszólal benne egy halk, csendes hang, atyái Istenének hangja: ne hagyj el engem. E lélekemésztés rettenetes voltát csak akkor értjük meg, ha tudjuk, hogy a világon talán egyetlen nemzet sem ragaszkodott úgy hagyományaihoz, múltjához, Istenéhez, mint a bibliai zsidó nép.

A történelem folyamán nemegyszer elveszítette szabadságát s a földet, ahol született, de a múlthoz való szívós ragaszkodás s a vallás megtartó ereje átmentette a nehéz időkön. Aki elszakítja a kötést önmaga és a szülőföld között, az a világbaszórt árvaság sorsára juttatja magát — ez a megállapítás fokozottan érvényes a múltját megtagadó zsidóra, aki ezzel lelki hajótörötté, lelki száműzötté válik.

Nabukodonozor arany szobrot készíttetett magáról, s a birodalom minden lakójának megparancsolta, hogy előtte leboruljon és azt imádjá. Ha Dániel eddig elrejtette lelkét, most döntenie kell: vagy leborul az arany állókép előtt és elhagyja atyáinak Istenét, vagy megtagadja a parancs teljesítését s ezzel magára vonja a király haragját.

Dániel nem habozik, kinyitja az ablakot, Jeruzsálem felé fordul lelkének minden sóvárgásával és reménységével: „térdeire esék, könyörge és dicséretet tőn az ő Istene előtt“. A múltjához való ragaszkodás erősebb volt nála, mint az érvényesülés csábítása. Büntetésül az oroszlánok verembe dobják, ami a büntetések között az egyik legszörnyűbbnek számított.

Verdi a zsidó foglyok szenvedését, szabadság utáni vágyát énekli meg a Nabuccoban. Az opera minden hangján átüt a szenvedés tüze. Ez a zenemű Verdiben a „gályarabság“ éveiben — így nevezte életének legnehezebb szakaszát — fogan meg. Hogy megértsük a zenéből felénk sugárzó szenvedést, tudnunk kell azt, hogy megírása előtt a zeneszerző elveszítette kislányát, kisfiát és feleségét, családját, mindazokat, akikért érdemes volt élnie. Egyedül maradt gyászában, szenvedéseiben. A reá zúduló sorscsapásokban született meg benne a gondolat: operát ír a zsidó foglyok szenvedéseiről. A bibliai légkör drámai lehetőséget kínált, hogy kiöntse szenvedő lelkét. A szenvedésben fogant a Nabucco, s tulajdonképpen ez az első nagy operája, amely, ahogy ő mondta, kiemelte őt a „semmiből“, s amellyel meghódította a közönség szívét. Bár minden hangján átüt szenvedése, mégis kihallható belőle a reménység hangja. Van valami megrendítő s mégis felemelő, amikor a súlyos köveket cipelő foglyok Jeruzsálem felé fordulva éneklik: „szállj gondolat arany-szárnyakon“, mely üzenet haza, hogy nem szakították el a hűség kötését. A foglyok éneke és Dániel példája is azt mutatja, hogy amíg az ember lélekben nem törik meg, addig leavözhetetlen.

Az élet nem egyszer szolgál olyan helyzetekkel, amikor hűnek maradni önmagunkhoz, eseményeinkhez annyit jelent, mint szenvedni. Sokszor kifakadunk, zúgolódunk a nekünk jutott szenvedésért, nem akarjuk befogadni, beépíteni életünkbe. Szeretnénk kivágni életünkéből, szeretnénk menekülni előle, de nem lehet. Az ember lelki tartását, jellemét a szenvedések próbálják meg. Dosztojevskij szenvedéseit az Istenhez vezető lépcsőfokoknak tekintette, s áldotta értük az Istent. A szenvedések, megpróbáltatások között a hűség próbáját csak a jellemben, lélekben erős tartású emberek állják ki, mint a hű Dániel.

Olvasmányaim során kiírtam egy idézetet a szerző neve nélkül: „ha a szemek nem ismerik a könnyet, a szív sem ismeri a szivárványt“. A szenvedés kalapács és véső Isten kezében, amellyel megsebzí a testet, de diadalra segíti a lelket. Ezt vallja Babits Mihály is a Pszichoanalízis christiana c. versében: „Ki farag valaha bennünket egésze, / ha nincs kemény vésőnk, hogy magunkat vésse, / ha nincs kalapácsunk szüntelenül dülő, / legfájóbb mélyünkbe belefúró fúró? / Szervedni annyi, mint diadalt aratni: / oh hány éles vasnak kell rajtunk faragni, / míg méltók nem leszünk, hogy az ég királya / beállítson majdan szobros csarnokába.“

Fogadd el a szenvedést azzal az elhatározással, hogy szorításukban is hű maradsz önmagadhoz, eszményeidhez, a múltból hozzád érő ösvényhez, Istenhez. Ámen.

ELFUTÓ ALKALMAK

Lk 19,5

Életünk egyik jellemzője a sietés, a rohanás. A géplelkű huszadik század embere — aki az eszére hallgat, s a szívét oly sokszor letagadja — szeretne mindenhová elérni, s mégis nem egyszer szomorúan kell tapasztalnia, hogy éppen oda érkezik későn, ahová időben el kellett volna érnie.

Már késő, szoktuk nyugtázni, amikor szavainkkal és cselekedeteinkkel valahonnan elkésünk. Már késő, a legtöbbször önigazolásként, mentegőzéseként, kihívásként szoktuk használni ezt a két szót. Így szoktuk igazolni magunkat lelkiismeretünk ítélőszéke előtt, így szoktuk kibújni a minket terhelő felelősség alól. Nem szeretjük, nem akarjuk olyan hangsúllyal kimondani, hogy vádló bírökként a fülünkbe súgják: már késő, mert elkéstél a szereteteddel, a hűségeddel, ajkadra száradtak a szavak, kezedbe szorult az ölelés.

Lukács evangéliumában (17,24) Jézus a felvillanó villámláshoz hasonlítja magát: „Miként a felvillanó villámlás az ég aljától az ég aljáig fénylik: úgy lesz az embernek Fia is“. Ennél találóbb hasonlatot önmagáról nem is mondhatott volna. Valóban villámlás volt, amely áthatított korának sötét éjszakáján, de fényes nyoma ott maradt az emberiség

egén, mint hívó fény a sötét éjszakában. Érezte, sejtette, hogy kevés a neki kimért idő, ezért sietnie kellett, hogy mindenhová elerjen, hogy mindent elmondjon, hogy mindent megtegyen. Akik nagy lánggal égnek és sietve élnek, üstökösként tűnnek fel és tűnnek el, de fénycsövájuk ott marad letörölhetetlenül az égen. E megállapítás igazságáról beszél Ady Endre is az „Illés szekerén“ című versében: „Az Ur Illésként elviszi mind, / Kiket nagyon sújt és szeret: / Tüzes gyors szíveket ad nekik, / Ezek a tüzes szekerek.“

Rövid három év alatt Jézus többet tett, többet tanított, többet élt, mint mások évtizedek alatt. Az ő szájából nem halljuk a mentegetőzést: már késő; mert mindig ott van, ahol „éppen“ lennie kell, mert szól és cselekszik, „még ma“, „még most“ és nem holnap. Amikor tanítványait elhívja Istenországa evangéliumának hirdetésére, ezt mondja: „Kövessetek engem!“ A felhívásban benne van a sürgetés: most kövessetek engem, nem holnap, nem a közeljövőben, hanem itt és most. Tanítványai „azonnal otthagyták a hálókat és követték őt.“

A beszédem alapjául vett versben Jézus ezt mondja: „Zákeus, hamar szállj alá; mert ma nekem a te házadnál kell maradnom.“ Jézus mély emberismeretét, az emberi lélek rezzenéseit is felfogó és megértő képességét igazolja, hogy megérezte: abban a kis emberben, Zákeusban valami nagy, láthatatlan lelki földrengés dül. Szerette volna megszólítani, sóvárgott közelségéért, de félt, hogy Jézus visszautasítja és embertársai kinevetik őt. Amikor Jézus megszólítja; „sietve leszállt és örömmel fogadta őt.“ Zákeus bűnvalló és megtérő vallomása után Jézus a találkozást így zárja le: „Ma lett idvessége ennek a háznak... Mert azért jött az embernek fia, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett.“ Jézus valóban azért jött, hogy megkeresse és megtartsa az elveszetteket, s a lélek fehér ösvényén visszavezesse őket Istenhez.

De nemcsak a történetben van benne az „itt és most“ sürgető parancsa; benne van Jézusnak minden szavában, minden tetteiben, egész életében.

József Attila egyik legszebb versében, a „Kései sirató“-ban az elkésett gyermeki szeretetről beszél. A világháború pusztító viharában minden percben szembenézve a halállal, a költő Szabadszállásra megy, hogy beteg édesanyjának élelmet szerezzen. Amikor megérkezik kenyeres zsákjával, fájdalommal kell tudomásul vennie, hogy akiért életét is veszélyeztette, a ravatalon fekszik hidegen, szótlanul. Mint ahogy fehér kötésen átüt a vér, úgy üt át a vers sorain a belső zokogás, a vigasztalan fájdalom. Próbálja összeállítani az időtlenné váló édesanya alakját „lány őszi tájból“ és az ismerősök vonásaiból; a csendes révületből hirtelen veszekedésbe csap át: „Haszontalan vagy! nem lenni igyekszel“, hogy aztán rezignáltan tudomásul vegye a megváltozhatatlant. A vers őszinte, megrázó vallomás a legősibb és mégis örökké modern, mondhatni időtlen emberi érzésről, az édesanya iránti szeretetről.

A költemény minden sorából kiolvasható az önvád, a szemrehányás: későn érkeztél, elkéstél. József Attila azt sugallja a „Kései-sirató“-ban, hogy az életben kell megvallani a szeretetet, a hűséget, a ragaszkodást. Ez az a szép emberi üzenet, mely mindig időszerűvé teszi a vers mondanivalóját.

Rohanunk, sietünk mi is a felgyorsult időben, s mégis sokszor éppen oda nem érkezünk el szavainkkal és tetteinkkel, ahová meg kellene érkeznünk, ahol várnak ránk.

Egy temetés alkalmával történt, hogy a hátramaradott gyermekek, unokák hegyet raktak a szebbnél szebb színes koszorúból. A haldoklót meglátogattam a halála előtti napokban, amikor elsírta nekem, hogy gyermekei tudják, hogy halálán van, de nem jönnek, hogy lássák. A gyermekek jöttek . . . , de már csak a temetésre értek el. A sír mellett az az érzésem támadt, hogy a sok színes, díszes koszorú kárpótlás akar lenni az elmaradott látogatásokért, a szeretet ki nem mondott szavaiért.

A napok „gonoszak“, az idő észrevétlenül elsuhan, s ha nem sietünk, ajkunkra száradnak a szavak, kezünkbe szorul a simogatás, az ölelés. Jézus szavaiból, életéből felénk sugárzik az üzenet: siessünk és szeressünk, hogy el ne késsünk; „még ma“ kell szólnunk és cselekednünk, hogy az elmulasztott alkalmakat ne kelljen soha így igazolnunk: „már késő!“

Szeretetünket, hűségünket, ragaszkodásunkat itt és most kell megvallanunk és megélnünk. Ámen.

A NYELV EREJE

5Móz 30,14

A nyelv maga valóság, a valóság kezdete és kútfeje. A Biblia első lapján azt találjuk, hogy a nyelv Isten számára a teremtés eszköze: „Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság, és lett világosság.“

A nyelv a gondolatok közlésének eszköze, minden szellemi kincsünk alapfeltétele. Ma természetesnek vesszük, hogy beszélünk, hogy gondolatainkat, érzéseinket a legfinomabb árnyalatokban ki tudjuk fejezni. A kimondott szóban érezzük a szív dobogását, a vér lüktetését, a lélek rezzenéseit. A nyelv könnyben, fájdalomban, a lélek poharából kicsorduló örömben, a szükség szorításában, a magasbatörés indulatában született meg az ember ajkán. Hányszor eltorzulhatott az önszemlélő ember arca, amíg kínnal-keservvel kimondotta az első értelmes szót. Ez bizonyára nem volt szép, de könnyítő, szabadító, felemelő volt annak, aki kimondta.

A gyermek beszédtelenül születik a világra, s élete első éveiben bejárja a beszéd születésének és elsajátításának küzdelmes útját. Meny-nyit csetlik-botlik a nyelve, hányszor eltorzul az arca, nem tudja hogyan helyezze el nyelvét, hogy valahogy kimondja azt, amit érez.

Olyan a nyelv, mint az élet, állandó mozgásban, változásban, fejlődésben van. Olyan fa, melynek gyökerei a mélybe nyúlnak le, de lombozata éri a csillagokat.

Minden korban és minden népnél megkülönböztetett tiszteletben részesültek azok, akik bírták a nyelv mindent kifejező hatalmát. A gondolatok, érzések minden árnyalata kifejezhető vele; lehet vele sebezni, verni; rombolni, ölni, de lehet kötözni, gyógyítani, békét kötni, fölemelni és teremteni.

Égy-egy rosszindulatú mondat vesszősújtása még évek múlva is át-sajog az idő kötésén. A rosszindulatú ítékezés a beszédnek az a formája, amellyel az emberek rombolnak, pusztítanak és ölnék, mert nem-csak késsel lehet ölni, hanem a szavakkal is.

„Ne ítéljetek“, mondotta Jézus, mert az ítélet joga Istené. Isten önmagának tartotta fenn azt a jogot; pálcát törni emberek és sorsok felett. Ezért Isten jogaiba erőszakosan nyúl bele az, aki mások felett megértő szeretet nélkül ítélezik. A világ mindig a tényeket, a kimondott szavakat nézi; Isten látja a szív mélyén a szándékot is, ezért ítélni csak neki van joga.

Jézus életéből megtanulhatjuk, hogyan lehet a szavakkal kötözni. hitet és életet fakasztani. Küldetését Ezsaiás próféta idézésével így fogalmazta meg: „Az Úrnak lelke van én rajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdessem, elküldött, hogy a töredeimes szívűeket meggyógyítsam, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek és a vakok szeméinek megnyílását, hogy szabadon bocsássam a le-sújtottakat. Hogy hirdessem az Úrnak kedves esztendejét“. A megértő, gyógyító szeretet hangján szólt az emberekhez, szavaiban élet volt, lé-vegújító élet. Mellette visszanyeri életbevetett hitét a beteg, megmeleg-szik a didergő, megtér a bűnös, feloldódik a féltékeny, zárkózott ember. A gyógyító szavak erejével megszabadít a félelem, a bizalmatlanság, a ki-csinyhitőség bénító kötéseitől. Így lett az emberek számára barát, aki megnyitja lelkét, pásztor a szakadék szélén, társ az egyedülletben, vi-gasztaló a bánatban, bajtárs a halálban, csalódásainkban és vereségeink-ben, az életnek, az újrakezdésnek, a végső győzelemnek fejedelme. Jézus a világ legnagyobb lélekismerője volt, úgy tudott szólni, hogy a lélek legrozsdásabb lakatja is felpattant előtte. Számára beszélni azt jelentette: szeretni, — ez személyiségének, hatásának hozzánk is elérő titka.

A legnagyobb ajándék, amit Istentől és anyámtól kaptam: anya-nyelvem, amellyel kifejezhetem örömeimet és szenvedéseimet, az életet. Mint ahogy mindenkinek csak egy édesanyja van, úgy anyanyelve is csak egy van. Isten világában minden nyelvnek joga van élni, mert minden nyelv egy népek a lelke, vallomása az életről. Minden nép a nyelvben hordozza halhatatlanságát. Ezt vallja Kosztolányi Dezső is: „Nem tudom elfogadni, hogy szellemiségemnek legalább az a töredéke ne maradjon utánam, melyet valaha átítattam lelkemmel, s hogy miután lélegzetem mindörökre elakad, legalább azok a szavak ne lebegjenek sírom fölött, melyeket egykor a lehelletemmel mozgattam, az anyanyelvem, a legkö-zelebbi testvéreim beszéde, mely minden elmúláson túl is olyan, mint a családi folytonosság dallama.“

Amikor a világról, az életről, az emberekről beszélünk, tulajdon-képpen lelki arcunkról, jellemünkről állítunk ki bizonyítványt. Mint ahogy a földbe vetett magvak kikelnek, éppen úgy kikelnek és tovább élnek a kimondott szavak a lélekben; ezért vigyázzunk, amikor beszélünk!

Isten számára a nyelv a teremtés eszköze, Jézus számára a szere-tet megélésének formája, a gyógyítás eszköze. Mit jelent számodra a nyelv? — ami „egészen közel van hozzád, a szádban és a szívedben van.“ Nem azért adta Isten a nyelv ajándékát, hogy sebezzen, pusztíts és rombolj vele, hanem azért, hogy gyógyíts, építs. teremts és szolgálj az életet vele. Amen.

JÉZUS TANÍTVÁNYA

Jn 13,35

„Madarat tolláról, embert barátjáról“ — szól a közmondás, s ez így igaz. Hisz a madár tolla tévedhetetlenül mutatja, hogy milyen fajhoz tartozik, s valaki barátjának viselkedése, magatartása is hozzásegít ahhoz, hogy képet alkossunk magunknak: milyen az a bizonyos valaki.

Ha meg akarsz ismerni egy népet, nézd meg lakóházait, templomait és temetőit, s rögtön megtudod, milyen az: szorgalmas-e vagy lusta, áldozatkész-e vagy nemtörődöm, hanyag, jellemes-e vagy gerinctelen? S így sorolhatnánk a példákat, melyek mind arról beszélnek, hogy min-dennek megvan a jól meghatározott ismertetőjegye.

Jézus is egy ilyen értékes ismertetőjegyet mutat fel, amikor tanítványaihoz intézett beszédében ezeket mondja többek között: „Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok.“

Jézus vallása a szeretet vallása: a jóságos, szerető és megbocsátó Istenről, a mi Atyánkról tesz bizonyosságot, aki felé a mindenkori embernek törekednie kell. Az Istenhez való közeledés azonban az embertárs iránti szeretetben való élés nélkül elképzelhetetlen. Ezért hagyja meg Jézus parancsolatában Isten egész lényünkkel való szeretete mellett, hogy: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.“ (Mk 12,31)

Ezt a tanítást szölte mindig, állandóan az egymás iránti szeretetre buzdított, s ezt teszi ma is, mert élete, példája, cselekedetei örökértékűvé, időtállóvá tették tanítását. S csak az Jézus igaz tanítványa, aki az ember, testvére iránti szeretetben él és cselekszik.

Szeretet nélkül — szóljunk bár angyalok nyelvén, — semmik vagyunk, állapítja meg Pál apostol. De milyen, hogyan is nyilatkozik meg az a szeretet, mely az embert Jézus tanítványává teszi?

A szeretetről nem elég beszélni. Hogy az élővé váljék, cselekedetekben kell megmutatkoznia. A hit cselekedetek nélkül halott — mondja a Szentírás, de a szeretet is élettelen tettek nélkül, s tulajdonképpen már nem is szeretet, hanem képmutatás. Ha Jézus igaz tanítványai akarunk lenni, ne szóval szeressünk, hanem cselekedetekkel, a szeretet tetteivel.

Jézus az igaz felebaráti szeretet mintáját a könyörülő samaritánusról szóló példázatban adja meg, melyben az irtalmas ember nem nézi azt, hogy rablók által megvert, sérült embertársa zsidó s így ellenség, hanem segít a rászorulón. Segített, mert szeretett, s ezáltal jézus tanítványi lelkületről tett bizonyosságot.

Unitárius Egyházunk a szeretet egyháza kívánt és kíván mindig lenni. Sokat szenvedett több mint négyszáz esztendő alatt, de az idők viharában is, megpróbáltatások között is a jézusi szeretetről tett bizonyosságot, s tépett zászlóján mindig ott díszeltek e jelszavak: türelem, vallás-szabadság!

A felebaráti szeretet édes gyermeke volt az a türelem, mellyel Dávid Ferenc és követői viseltettek a korabeli más felekezetűek iránt. Bár

a hatalom a kezükben volt, uralkodhattak volna felettük vagy üldözheték volna őket. Ez a szeretet mondatta ki velük 1568-ban, Tordán, hogy „a hit Isten ajándéka“, következésképp hitéért senkit se szabad üldözni. S míg a világon mindenfelé folytak a véres vallásháborúk ez idő tájt, itt, Erdély földjén, békében megfért egymás mellett római katolikus, lutheránus, református és unitárius, és ortodox lakossággal együtt.

S Egyházunk ma is a békés egymásmellettélés, lelkiismereti- és vallásszabadság hirdetője, mely nem téveszti szem elől Jézus tanítását: „Erről ismeri meg mindenki, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretni fogjátok“.

Széchenyi István mondotta: „Tartsa meg mindenki saját hitvallása formáit; ez szükséges. De a fő dolog mégis az marad, hogy embertársaival jót tegyen.“ Tiszteletben kell tartanunk mindenki hitét, úgy ahogy elődeink tették. De a fő dolog, életünk igaz értékmérője a szeretetből fakadó cselekedet. Legyen bármilyen nemzetiségű vagy felekezetű, szeretni a felebarátot minden ember számára kötelező, ha Jézus igaz követője akar lenni.

Vannak sokan unitáriusok vagy más felekezetűek, akik lehet, hogy különböző okok miatt nem tehetek ünnepélyes keretek között, hitükről bizonyosságot. S vannak, élnek olyan emberek is, akik nem tartoznak semmilyen vallásfelekezethez sem. De ha mindezek embertársaikat szeretik és szeretetük legfőképpen jó cselekedeteikben mutatkozik meg, akkor ők igaz jézusi tanítványok.

Míg azok, akik bár tudják könyv nélkül a hitvallást, de a mindennapok rendjén nem támasztják alá cselekedeteikkel hitüket, s nem él bennük az embertárs iránti szeretet, azok méltatlanok a jézustanítvány elnevezésre. Mert Jézus egyik példázatában világosan rámutatott arra, hogy a jó fa jó gyümölcsöt terem, a rossz fa pedig rosszat. Az embert is cselekedeteiről, mint fát gyümölcséről, lehet megismerni. S csak az az ember viselheti megérdemelten a jézustanítvány elnevezést, akinek gyümölcse: az embertárs iránti szeretet cselekedete.

Kell a konfirmáció, hitünk, vallásunk megismerése. De méginkább kell élnie és működnie bennünk a minket jézustanítványokká tevő szeretetnek.

Konfirmáló ifjak, ma ti is bizonyosságot tesztek — Isten segítségével — hitetekről. De életetek igazi próbaköve az lesz, amikor az egymás iránti szeretet cselekedeteivel is bizonyosságot kell tennetek hitetekről. Szeretnetek kell egyházatokat, amit őseink nekünk megtartottak, s amit nekünk is meg kell tartanunk, őriznünk, mint drágakincset, s amelynek ti is öntudatos cselekvő tagjaivá kell válnotok. Szeretnetek kell ezt az ősi hajlékot, ahová alkalomról alkalomra el kell jönnötök erőt gyűjteni az élethez, s ahol remélem, nem a mai lesz az utolsó úrvacsorátok. De mindezek felett, mint élő kövek, épüljete fel lelki házzá, igaz szeretetközösséggé, hogy ezáltal álljon továbbra is ez a templom, hirdelve mindenkor Isten dicsőségét és a jézusi szeretetet. Szeressétek egymást, minden embert, felebarátaitokat. Hadd érezze ki mindenki egy kézfogásból is, hogy jók vagytok, s cselekedeteitekből láthassák: a Názareti Jézust követitek! Csak ha ezt teszitek lesztek boldogok földi életetekben, s száll mindig örömmel ajkatokról az ének:

„Szeretlek, édes áldott jó Atyám... / Hitem megtart s erőssé tesz talán, / De üdvösségem egy, csak egy lehet: / A mindent pótló áldott szeretet“. / 150. ének. Amen.

BIBLIAI FOGALMAK

VILAGOSSÁG

- 1Móz 1,3 Akkor azt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság.
- 2Kor 4,6 Isten ugyanis, aki ezt mondta: „Sötétségből világosság ragyogjon fel“, ő gyújtott világosságot szívünkben.
- Préd 11,7 Édes a világosság, és jó látni szemünkkel a napot.
- 1Jn 1,5 Az Isten világosság, és nincs benne semmi sötétség.
- Zsolt 36,10 Mert nálad van az élet forrása, a te világosságod által látunk világosságot.
- Zsolt 119,105 Lábam előtt mécses a te igéd, ösvényem világossága.
- Jn 8,12 Én vagyok a világ világossága: aki engem követ, nem jár sötétségben, hanem övé az élet világossága.
- Mt 5,14,16 Ti vagyok a világ világossága... Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyáto-
kat.
- Jn 12,36 Amíg nálatok van a világosság, higgyetek a világosságban, hogy a világosság fiait legyetek!
- 1Jn 1,7 Ha pedig a világosságban járunk, ahogyan ő maga a világosságban van, akkor közösségünk van egymással.
- Ef 5,8 Mert egykor sötétség voltatok, most azonban világosság vagytok az Úrnak: éljetekek úgy, mint a világosság fiait.
- 1Tessz 5,5 Hiszen valamennyien a világosság és a nappal fiait vagytok, nem vagyunk az éjszakáé, sem a sötétségé.
- 1Jn 2,10 Aki szereti a testvérét, az világosságban van.
- Jn 3,21 Aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy, hogy kitűnjék cselekedeteiből, hogy Isten szerint cselekedte azokat.
- Péld 4,18 Az igazak ösvénye olyan, mint a felragyogó világosság, mely egyre világosabb lesz délig.
- Zsolt 43,3 Küldd el világosságodat és igazságodat: azok vezessenek engem!

ÚT

- Zsolt 77,14 Szent a te utad, Istenem!
- Jel 15,3 Nagyok és csodálatosak a te műveid, mindenható Úr Isten, igazságosak és igazak a te utaid.
- Zsolt 86,11 Taníts engem utaidra Uram, hogy igazságod szerint járjak, és tiszta szívvel féljem nevedet.

Zsolt 143,10	Á te jó lelked vezéreljen engem az egyenes úton!
Zsolt 139,24	Nézd meg, nem járok-e téves úton, és vezess az örökkévalóság útján.
Lk 1,79	Hogy ráigazítsa lábunkat a békesség útjára.
Mt 7,13—14	Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a kárhozatba visz, és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapu, és keseny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik azt megtalálják.
Zsolt 37,5	Hagyd az Úrra utadat, bízzál benne, mert ő munkálkodik.
Zsolt 119,30,32	Az igaz utat választottam, döntéseidet magam előtt tartom. Parancsolataid útján járok, mert bizakodó szívet adsz nekem.
Jer 21,8	Igy szól az Úr: Én most elétek adom az élet útját és a halál útját.
Jer 6,16	Álljatok ki az utakra, és nézzetek szét, kérdezősködjetek... melyik a jó út, és azon járjatok, akkor nyugalmat találtok lelketeknek!
Zsolt 128,1	Boldog mindenki, aki az Urat féli, és az ő útain jár.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Vétkeznek akik az Istent nem tisztelik kegyes atyaként, sőt inkább kegyetlen bírónak tartják. Az az Isten ugyanis, akinek nevében keresztkelünk, Atyának nevezi magát. (Dávid Ferenc)

*

Isten gondviselése nem csupán minden dolgoknak előre tudása vagy előre látása, hanem Isten legszabadabb akaratának ama ténykedése, mely szerint minden teremtményeit leghathatósabban gondozza, legbölcsebben igazgatja és kormányozza az általa hozott törvények szerint. (Szent-ábrahámi Mihály)

*

A hit Istentől kiinduló, Istentől ajándékozott valóság, melyet az egyes a maga lelki tehetsége szerint dolgoz fel. (Varga Béla)

*

A bajok legyőzésében mutatkozik meg a lelkierő. (Erasmus)

*

A legnagyobb hatalom: önmagunknak parancsolni. (Seneca)

*

Saját tévedésünk őszinte bevallása nagy reményt nyújt arra, hogy életünket megjavítsuk. (Petrarca)

*

Szívedben és erkölcsaidben légy hótiszta. (Comenius)

*

Az emberi tetteket nem kell kinevetni vagy megsíratni, sem elátkozni, hanem megérteni. (Spinoza)

Viselkedésed tükröt tart eléd, amelyben megláthatod önön arcodat. (Goethe)

A nagy személyiségeknek a legrövidebb életrajzuk van: alkotásaikban élnek. (Emerson)

Az ember csak akkor tökéletes, ha mindene szép: külseje, ruhája, lelke és gondolatai. (Csehov)

A gondolkodás az emberi faj legnagyobb öröme. (Bertolt Brecht).

Az ember élete tulajdonképpen annyit ér, amennyit másoknak használ vele. (Kőrösi Csoma Sándor)

Csak az olyan embert nevezhetjük vallásosnak, vagy erkölcsösnek, kinek szellemét nem szennyezi gyűlölet vagy önzés, s aki tiszta életet élve, azt a mások érdeknélküli szolgálatának szenteli. (Gandhi)

Hinni akarom, hogy erősnek és boldognak kell lennünk, mert csak így segíthetünk az embereken a bajban. Aki csak vonszolja az életét és összeroppan a súlya alatt, senkin sem segíthet. (Albert Camus)

Az embernek csak az arca ismerhető; de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan. (Gárdonyi Géza)

Tudjátok meg mind, / Én itt meg nem haltam, / Egy falu sara / Engem le nem nyugozott. / Én csak / Elvettem magam egy picinyke helyre, / Oda bújtam a rög alá, / Hadd lám: kikelek-e? / Lesz-e rajtam virág? / Termek-e gyümölcsöt? (Balázs Ferenc)

Ó milyen jó / Hogy nem trónol a magasságos egekben, / De szívtől-szívig jár. / Bánattól-bánatig / És lábnyomán vidul a határ. (Reményik Sándor)

Az ember tökéletességét fejezi ki, hogy dolgozni képes; az pedig tökéletességének egy még magasabb kifejezése, hogy dolgoznia kell. (Kierkegaard)

Nem elég jóra vágyani, / A jót akarni kell, / És nem elég akarni, / De tenni, tenni kell. (Váczai Mihály).

Egyházi Képviselő Tanács

június 22-én tartotta II. évnegyedi rendes ülését, amelynek tárgyszorozatán szerepeltek a március 28—június 20. között elnököleg elintéztet adminisztratív és gazdasági ügyek jelentései, a Misszió- és Gazdasági Bizottság jegyzőkönyvei, valamint az unitárius teológiai hallgatók lelki neveléséről, a belső pénzügyi ellenőrzésről, az egyházi központ pénzügyi helyzetéről szóló jelentések, továbbá az egyházi épületbiztosítási szabályzattervezete, a bőzödújfalvi templom, a lupényi épületcsere és a székelyudvarhelyi lelkészi lakás ügyei.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi lelkészi értekezleteket június 6.—14. között tartották meg. A közérdekű értekező tárgya „Országunk külpolitikájának jellemzői és elvei“ volt. A teológiai értekező Rezi Elek tanársegéd „Az úrvacsora a nyugati és keleti egyházban“, és dr. Kovács Lajos püspök „Bultmann Rudolf“ című előadásai kerültek megtárgyalásra.

Az értekezők alkalmával tartott istentiszteleteken lelkészi szolgálatot végeztek: Pap László bágyoni, Nagy László szőkefalva-küküllőszéplaki, Szombatfalvi József csehétfalvi és Fekete Levente sepsikőröspataki lelkészek.

Az egyházi központ részéről az értekezőken dr. Kovács Lajos püspök, András György előadótanácsos és Rezi Elek tanársegéd vettek részt.

Lelkésznevelés

Teológiai hallgatóink pünkösdkor (május 14—16) legációk szolgálatot végeztek különböző egyházközsegekben.

A Teológiai Intézetben a II. félévi vizsgák május 26—június 28. között voltak.

A Teológiai Intézet közös Tanári Testülete június 9-én és Szenátusa június 10-én tartotta rendes félévi gyűlését, amelynek keretében számba vette az Intézet 1988—1989 I. félévi munkáját.

Szakvizsgát tett június 27—30. között Léta Sándor V. éves hallgató.

Az évváró istentisztelet június 25-én volt a kolozsvári belvárosi templomban, amelyen a lelkészi szolgálatot dr. Kovács Lajos püspök végezte.

A közös intézeti évváró ünnepélyt június 25-én délután tartották.

A VIII. lelkésztovábbképző tanfolyamot június 26. és július 7 között tartották meg, amelyen a következő lelkészek vettek részt: Benedek Sándor, Benedek Ágoston, Sándor Botond, Boda József, Fazakas Ferenc, Fülöp Dezső (kolozs-tordai egyházkör), Kolcsár Sándor, Bálint B. Ferenc, Szén Sándor, Máthé Ödön, Kecskés Lajos (maros-küküllői), Simén Domokos, Dancs Lajos, Keresztes Sándor, Bíró Mihály, Bíró Lajos, Kátóna Dénes, Kiss Ákos, Márkos Ervin, Kedei Mózes (székelykeresztúr-udvarhelyi), Gál Jenő, Kiss Jenő, Török Áron, Nagy Zoltán és Szász Ferenc (sepsiszentgyörgyi) lelkészek.

A tanfolyamon a következő előadások hangzottak el: rendszeres teológiából: Az unitárius vallás istentana; unitárius egyháztörténehből: Az erdélyi unitárius reformáció története; bibliateológiából: A bibliakutatás újabb irányzatai; gyakorlati teológiából: A lelkipásztori gondozás. Az előadásokat dr. Erdő János, dr. Szabó Árpád és Rezi Elek tanárok tartották. A gyakorlati teológiai keretében Zsigmond Ferenc „A beszéd művészetéről” és Péter Loránd „Az énekkar szervezéséről” tartottak előadást.

A tanfolyam idején, július 2-án, vasárnap, szószéki szolgálatot végeztek Bálint B. Ferenc désfalvi lelkész a belvárosi, Kedei Mózes újszékelyi lelkész az irisztelepi templomban és Boda József nagyváradai lelkész a monostori egyházközségben. Ugyancsak vasárnap délután a tanfolyam résztvevői meglátogatták a magyarszováti egyházközséget és ott istentiszteletet tartottak. A lelkészi szolgálatot Fazakas Ferenc tordai lelkész végezte.

Személyi változás

Májay Endréné Kerekes Cecilia énekvezér április 1-el nyugalomba vonult. 1964. április 1-től a brassói egyházközségben mint énekvezér végezte szolgálatát kiváló szaktudással és lelkiismeretességgel.

■ *Lelkészbekiktató ünnepély.* A sepsiszentkirályi egyházközség május 21-én tartotta Kovács István lelkész beiktató ünnepélyét. A kinevező iratot Májay Endre brassói lelkész olvasta fel. Az új lelkészt, aki Zsolt 90,17 alapján tartotta beköszöntő beszédét, Gál Jenő esperes iktatta be hivatalába. Kovács István lelkészt Sükösd Sándor helybeli és Bodor Gábor a botfalusi filia gondnoka üdvözölték. Köszöntő beszédek hangzottak el a gyermekek, ifjak, a gyülekezet, a helybeli református és a szomszédos egyházközségek lelkészei részéről. A beiktató ünnepély szeretetvendégséggel zárult.

■ *Dr. Kovács Lajos püspök* április 4—19. között részt vett az Unitárius Világszövetség — IARF — Tanácsának, Végrehajtó és Jelölő Bizottságának Frankfurtban tartott ülésein. A gyűlések napirendjén szerepelt az 1990-ben Hamburgban tartandó kongresszus előkészítése, az új főtitkár jelölése, dr. Eugene Pickett elnök beszámolója az IARF egy évi tevékenységéről, Diether Gehrman főtitkár jelentése a központi

ügyvezetésről és a tagegyházak konferenciáiról, valamint a tagegyházak képviselőinek beszámolója egyházaik tevékenységéről. A Jelölő Bizottság elhatározta, hogy az 1990-ben nyugalomba vonuló Diether Gehrman főtítkárra pályázatot hirdet.

■ *Az Angol Unitárius Egyház* évi közgyűlését március 30—április 2. napjain tartotta az Aberdeen-i egyházközségben. A gyűlés tárgysorozatán szereplő jelentések az egyházi élet fejlődéséről és az egyházközségek erősödéséről számoltak be. Az egyház elnökének Eric Jones lelkészt választották meg. A hagyományos „Essex előadást” a közgyűlés keretében dr. Paul Wilkinson egyetemi tanár tartotta „A terrorizmus kihívása a társadalom és a törvény uralma ellen” címen

■ *Az IARF és az Evangélikus Akadémia* szokásos évi konferenciáját április 7—9. napjain Bad Bollban tartotta. A konferencia témájáról — Tanításunk a halálról — előadást tartottak: Albrecht Strebelt, Dr. Eckhart Pilick, Dr. Reinhardt Hummel és Prof. Dr. Hubertus Mynarek.

■ *A lyoni szabadelvű protestánsok* április 8—9. napjain, Genfben gyűlést tartottak, melynek tárgya: „A szentháromság dogmája és az antitrinitárius mozgalmak a 16. században”. Előadást tartottak: M. F. Sterne, M. R. Sauter és L. Kirk.

■ *Az Amerikai Unitárius Universalista Egyház* évi rendes közgyűlését június 22—27. között a New Haven-i egyházközségben tartotta. A közgyűlés Dr. William F. Schulz elnököt és Natalie Gulbrandsen főgondnokot további négy évre tisztségükben újraválasztotta.

An American Reformation (Egy amerikai reformáció). A Documentary History of Unitarian Christianity. Edited and Introduction by Sydney E. Ahlstrom and Jonathan S. Carey Middletown 1985 XV + 493.

Az utóbbi évek amerikai történelmi irodalmának kiemelkedő eseménye volt „Egy amerikai reformáció“ c. munka megjelenése. A kötet gazdag egyháztörténelmi dokumentumanyagot tartalmaz a 18. és 19. századból. A szerkesztők — ismert történészek — a 18. és 19. század amerikai liberális vallásos mozgalmat „amerikai reformációnak“ nevezik és az unitarizmussal azonosítják. Az unitárius kereszténység kallódó, nehezen hozzáférhető egyháztörténelmi emlékeit és forrásadatait gyűjtötték össze és publikálták azzal a céllal, hogy azokat a történetírás részére hozzáférhetővé tegyék és a jövő számára megőrizzék.

A kötetben közölt adatok a protestáns ortodoxiával folytatott hitviták kérdéseire utalnak, mint a szentháromság, Isten és ember természete, Jézus istensége, a predesztináció és az örök kárhozat. A hitvitákban kristályosodnak ki az unitáriusok megkülönböztető hitelvei: Isten egysége, az ember természetes jósága, az értelem, mint az igazság forrása, az egyetemes üdvözülés. A szerkesztők jogosan állapítják meg, hogy az amerikai unitarizmust általában a racionális, a kutató, az optimista és a liberális szellem jellemzi, mely az amerikai filozófiára, a protestáns teológiára és az irodalomra is befolyást gyakorolt.

A rendelkezésre álló gazdag dokumentumanyagból a szerkesztők azokat válogatták ki és közölték, melyek nemcsak az unitárius egyháztörténetírás, de az amerikai művelődéstörténet szempontjából is közvetlen értékkel bírnak. Ilyen emlékeket és adatokat közölnek többek között William Ellery Channing, Charles Chauncy, Jonathan Mayhew, Andrews Norton, Henry Ware, Jared Sparks, Henry Bellows, James Freeman Clarke híres lelkészekről és teológusokról.

A kötet bevezetőre és öt fejezetre oszlik. A bevezető az unitarizmus hitelvi történetére összpontosít. Az első fejezet az unitárius kereszténység eredetét és szervezetének megalapítását mutatja be a 18. századtól 1825-ig, az Amerikai Unitárius Társulat megszervezéséig. A második rész a hitelvek és teológia kialakulását tárgyalja, valamint az unitáriusok állásfoglalását a szentségekkel, teológiai antropológiával és ekkleziológiával kapcsolatban. A harmadik fejezet az etikát és morális teológiát tárgyalja. A negyedik rész áttekintést nyújt az unitárius egyházban kibontakozó hitelvi konfliktusokról. A záró fejezetben Emerson és a transzcendentálisizmus kihívásával foglalkozik, melyet az unitáriusok többsége a „hitetlenség legújabb formájának“ tartott.

„Egy amerikai reformáció“ szemléletkialakító könyv is. Nemcsak felidézi a múltat s lehetővé teszi az unitarizmus kezdeti történetének ta-

nulmányozását, hanem a sajátosat úgy emeli ki, hogy ebből erőforrás, ösztönző példa váljék. A közvélemény felkeltése az unitarizmus iránt hozzájárulhat a további kutatások ösztönzéséhez, az érdeklődés mozgósításához s az adott keretek eredményesebb kiaknázásához.

A kötet pótolhatatlan azoknak, akik érdeklődnek Amerika szellemi, vallásos és kulturális története iránt. Az unitarizmus kezdetéről ilyen értékes forráskötet még nem jelent meg. Remélhető, hogy további elmélyült kutatásokra ösztönöz.

S. E. Ahlstrom és J. S. Carey munkája a vallás- és művelődéstörténet értékes gazdagodását jelenti. A könyv olvasását kimerítő személy- és tárgymutató, valamint bibliográfia könnyíti meg.

(—)

Edmondo De Amicis: *Szív*. Fordította Székely Éva; Haday G. Klára rajzaival. Kritérion Könyvkiadó, Bukarest 1989. 253 l.

Örvendetes, hogy a gyermekirodalom e népszerű alkotása újra megjelent, mert nagy szükség van rá. Azok tudják felmérni hatását legjobban, akik gyermekként maguk is ebből a könyvből kaptak sok problémájukra választ, alakítva magatartásukat, érzelemvilágukat.

De Amicis (1846—1908) olasz elbeszélő és publicista legismertebb műve a *Szív*, erkölcsi célzattal és tanítószándékkal írt elbeszélés gyűjteménye, ahol azonban csak néhány kitűnően megírt epizódjában vii-
lannak fel igazi írói erényei.

A szerző a könyvét elsősorban a kilenc és tizenhárom év közötti iskolásoknak ajánlja, de olvassák szülők, nevelők, akik igazán meg akarják ismerni a gyermekek lelki világát, problémáit, vívódásait.

Műfaja napló, egy kisdia egy éven át lejegyezte egy füzetbe a vele és körülötte történeteket, amit és ahogyan látott, hallott az iskolában, az iskolán kívül. Majd év végén az edesapja kijavította, de tiszteltben tartotta fia gondolatait, szóhasználatát, így akarta megőrizni lehetőleg a történetek hitelességét.

E közvetlen hangú naplójegyzetbe szervesen illeszkednek bele a kisdiaknak szüleitől és nővérétől kapott, intelmeket tartalmazó levelei valamint a tanító elbeszélései. A könyv címe lehetne más, azonban az író az érzelmi nevelésre összpontosító szándékát a *Szív* jobban érzékelteti.

Haday G. Klára találó rajzai, jellemkifejező arcfigurái hozzásegítik az olvasót a szereplők külső és belső tulajdonságai teljesebb megismeréséhez.

Jó és rossz erkölcsi kategóriák összefonódva, mindennapi történetbe ágyazva fordulnak elő az elbeszélés gyűjteményben. A lelketlenség, a hidegség, a tiszteletlenség, a hiúság, az irigység, a kishitűség (és folytathatnám sorban végig) leküzdésére szorgalmaz, és ugyanakkor a felnőttek, az esetek, a szülők, a nevelők iránti tisztelet, szeretet, egymás segítése, az akarat edzése, a tanulás, az áldozatkészség, a hazaszeretet számos példáját vonultatja fel hatásos epizódokban. Néhol túl erős, hangsúlyozott a nevelőszándék, éppen ezért érezzük erőtlennek, kevésbé meggyőzőnek. Ez azonban nem kérdőjelezi meg a mű vitathatatlanságát érdemeit.

Egy majomkodó fiút korholt meg a tanítója, s ennek kapcsán mondta, mintha csak mellékesen jegyezné meg; „Tanuljatok tisztességesen és viselkedjetek rendesen! Nekem nincs senkim. Ti vagytok a családom... Ti vagytok a gyermekeim. Szeretlek benneteket, szeresetek ti is engem! Senkit sem büntetnék meg szívesen!”

Barátságból vizsgázott jelesre egy fiú, aki egy elsős gyereket rántott el az omnibusz elől, közben maga szenvedett balesetet. A kétkezi munka és munkás iránti tiszteletet így fogalmazza meg a szerző: „Aki dolgozik, az nem piszkos, az poros, meszes, vagy amit akarsz, de nem piszkos, a munkától nem lesz piszkos az ember, csak látszik a ruháján, hogy dolgozott.”

Az édesapa fiához írt egyik levelében figyelmezteti őt tanítója megbecsülésére, szeretetére, mert ennek elmulasztása évtizedek múlva fogja bántani. Ugyancsak ő fogalmazza meg nagyon hatásosan a hazaszeretet érzését: „... még nem is tudod átérezni egészen, mi a hazaszeretet. Majd akkor tudod meg, amikor felnőtt leszel, és hosszú távollét után, a hátad mögül egy hosszú utazással nekidölsz a hajó korlátjának, s a láthatáron felbukkannak szülőfölded hatalmas, kéklő hegyei! Heves gyöngesség fog majd el, szemedbe könnyek gyűlnek, s szívedből kiáltás szakad ki.”

Az anyai szeretet érzése szinte teljesen átszővi a könyv lapjait. He-lyénvalónak érezzük itt az írói túlzást, az édesanya egyéni boldogságát odaadná azért, hogy megtakarítson gyermekének egy órányi fájdalmat.

A kis erényeket sem szabad elhanyagolni; ne legyünk közönyösek a nyomorúsággal szemben, ha tőlünk várnak segítséget; az utcán is vannak kötelességei az embernek; az irigység tönkreteszi az agyat, meg-rontja a szívet — hangzanak a közmondásszerűen megfogalmazott tanítások. A gyerek a szülők, a nevelők intelmei hatására kezdi érteni az „iskola költészetét“, de most még csak belülről látja az iskolát, sokkal szebbnek, költőibbnek érzi majd évtizedek múltán, amikor saját gyermekeit viszi az iskolába. Milyen szép is, a legnagyobb ígéret a világ számára!

Mint a mesében, mindegyik kerek egész történet ugyanazokkal a szereplőkkel. A jó elnyeri méltó jutalmát, hamar elégtételhez jut, a bűnös azonnal bűnhődik, és bocsánatot kér. A gyermeki világban így van ez rendjén. Adjuk idejében gyermekeink kezébe ezt a könyvet, és tegyük hozzá magatartásunk követendő példáit! „Legyünk jók, a reményt soha, semmilyen körülmények közt ne veszítsük el!”

(S. E.)

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE

A Keresztény Magvető előfizetési díja 1989. évben belföldön és a szocialista országokban évi 100 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 — Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hirlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest VII. Lövéde tér 7 sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból a „ROMPRESFILATELIA sectorul Export-import presa P. O. Box 12—201 telex 19376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre kell kifizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 200 lej, amely összeg ugyancsak a ROMPRESFILATELIA sectorul Export-import presa P. O. Box 12—201 telex 19376 prsfir, București, Calea Griviței nr. 64—66 címre fizetendő.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICA CLUJ,
Municipiul Cluj, Cd. nr. 3047

CUPRINSUL ● CONTENTS

STUDII ● STUDIES

Dr. Árpád Szabó: Noi considerente privind studiul literaturii profetice ● The Recent Conceptions of the Study of Prophetic Literature . . .	69
Tadeusz Wojak: Eveniment decisiv al reformei poloneze ● The Deciding Event of the Polish Reformation	79
György Gaal (pregătit sub tipar): Însemnări autobiografice ale lui Lajos Ke- lemen. Partea 4. ● Biographical Notes of Lajos Kelemen, 4th Part .	86
János Gyöngyössi: Biserica unitariană fortificată din Mărtiniș ● The Church- castle of the Unitarian Parish of Homoródszentmárton	97

LUCRĂRI OMILETICE ● SERMONS

Domokos Simén: Dumnezeu este cu mine ● God is with me	104
Mózes Nyitrai: Familia ● The Family	106
Mózes Kedei: Dumnezeu care trăiește ● The Living God	109
Sub presiunea fidelității și patimilor ● In the Binding of Faithfulness, in the Presence of Suffering	111
Ocazii trecătoare ● Passing Occasions	113
Puterea limbii ● The Force of the Tongue	115
Dénes Pálfi: Discipolul lui Iisus ● Jesus's Disciple	117
Concepte biblice ● Biblical Conceptions	119
Idei, cugetări ● Ideas, Thoughts	120
VIATA BISERICESCA ȘI ȘTIRI ● CHURCH LIFE—NEWS	122
RECENZII ● BOOK REVIEWS	125

Colectivul de redacție ● Editors

Președintele și redactor responsabil: Dr. Lajos Kovács episcop. Membrii: Dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), Dr. Árpád Szabó și Dezső Szabó (redactori), György Andrási și Lőrinc Mikó.

Redacție ● Editorial Office: 3400 Cluj, Bdul 22 Decembrie nr. 9. România,
Telefon 1 52 71.

